

**KUR'AN-I KERİM'DE BOŞANMA ÖNCESİ AİLEYİ
KURTARMAYA YÖNELİK ALINAN TEDBİRLER**

Abdurrahim ÇELENK

**Yüksek Lisans Tezi
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Doç. Dr. Hacı Murat KUMBASAR
2021
Her Hakkı Saklıdır**

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

Abdurrahim ÇELENK

**KUR’AN-I KERİM’DE BOŞANMA ÖNCESİ AİLEYİ
KURTARMAYA YÖNELİK ALINAN TEDBİRLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. Hacı Murat KUMBASAR

ERZURUM-2021

TEZ BEYAN FORMU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum "Kur'an-ı Kerim'de Boşanma Öncesi Aileyi Kurtarmaya Yönelik Alınan Tedbirler" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Gereğini bilgilerinize arz ederim *.

☒ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezimin/Raporumun makale için **altı ay**, patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

27/07/2021

Abdurrahim ÇELENK

ASLI ISLAK İMZALIDIR

*** LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE**

.....
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi MADDE 6– (1) Lisansüstü teze ilgili **patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda**, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu **iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.**

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz **makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış** ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile **altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.**

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Graduate School of Social Sciences

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doç. Dr. Hacı Murat KUMBASAR danışmanlığında, Abdurrahim ÇELENK tarafından hazırlanan bu çalışma 27 / 07 / 2021 tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan :Prof. Dr. Hadi SAĞLAM

İmza: ASLI ISLAK İMZALIDIR

Jüri Üyesi :Doç. Dr. Hacı Murat KUMBASAR

İmza: ASLI ISLAK İMZALIDIR

Jüri Üyesi :Dr. Öğr. Üyesi İsmetullah SAMİ

İmza: ASLI ISLAK İMZALIDIR

Prof. Dr. Sait UYLAŞ

Enstitü Müdürü

ASLI ISLAK İMZALIDIR

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
KISALTMALAR DİZİNİ	VI
ÖN SÖZ.....	VIII

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI	1
II. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE KAPSAMI	2
III. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI	4

BİRİNCİ BÖLÜM

AİLE VE BAZI DİN VE TOPLUMLARIN AİLE ALGISI

1.1. AİLE.....	6
1.1.1. Aile ve Ailenin Önemi	6
1.1.2. Aile Çeşitleri	8
1.1.3. Ailenin Hukukî Boyutu	9
1.2. SEMAVİ DİNLERİN VE CAHİLİYE TOPLUMUNUN AİLE ALGISI	10
1.2.1. Yahudilikte Aile	10
1.2.2. Hristiyanlıkta Aile.....	14
1.2.3. Cahiliyede Aile.....	18
1.2.4. İslam'da Aile	20
1.2.4.1. Evlenmenin Önemi ve Evliliğin Teşviki.....	21
1.2.4.2. Evlenmenin Hukuki Sonuçları	26
1.2.4.3. Evliliğin Sona Ermesi	28

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'DE EŞLER ARASI ANLAŞMAZLIKLA İLGİLİ KAVRAMLAR

2.1. NÜŞÛZ KAVRAMI	34
2.1.1. Nüşûz Kavramının Lügat Anlamı	34
2.1.2. Nüşûz Kavramının İstilahî Anlamı	35
2.1.3. Nüşûz Kavramıyla İlgili Ayetler	35
2.1.3.1. Kadınların Nüşûzuyla İlgili Ayette Geçen Kavramların Yorumu	36
2.1.3.1.1. Kavvâm	38
2.1.3.1.2. Sâlihâ	44
2.1.3.1.3. Nüşûz	46
2.1.3.2. Erkeğin Nüşûzuyla Alakalı Ayetin Kavramları ve Bu Kavramlara Yapılan Yorumlar	50
2.1.3.2.1. Nüşûz	50
2.1.3.2.2. İ'raz	52
2.2. ŞİKÂK KAVRAMI	53
2.2.1. Şikâk Kavramının Lügat Anlamı	53
2.2.2. Şikâk Kavramının İstilahî Anlamı	54
2.2.3. Şikâk Kavramının İstilahî Anlamda Kullanıldığı Ayet ve Bu Ayetin Yorumu	54

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'DE BOŞANMAYI ÖNLEYİCİ TEDBİRLER

3.1. AİLE İÇİ TEDBİRLER	56
3.1.1. Aile Birlikteliğini İhlal Eden Kadın İçin Getirilen Tedbirler	59
3.1.1.1. Doğrudan Tedbirler	59
3.1.1.1.1. Nasihat	60
3.1.1.1.2. Yatakları Ayırma	61
3.1.1.1.3. Darb	64
3.1.1.2. Dolaylı Tedbirler	69
3.1.1.2.1. İlâ	69

3.1.1.2.2. Ric'î Talak.....	73
3.1.2. Aile Birlikteliğini İhlal Eden Erkek İçin Getirilen Tedbirler.....	76
3.1.2.1. Sulh	76
3.2. AİLE DIŞINDA ALINAN TEDBİR.....	80
3.2.1. Tahkim	80
SONUÇ.....	86
KAYNAKÇA	89
ÖZGEÇMİŞ.....	98

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KUR'AN-I KERİM'DE BOŞANMA ÖNCESİ AİLEYİ KURTARMAYA
YÖNELİK ALINAN TEDBİRLER

Abdurrahim ÇELENK

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Hacı Murat KUMBASAR

2021, 98 Sayfa

Jüri: Prof. Dr. Hadi SAĞLAM
Doç. Dr. Hacı Murat KUMBASAR
Dr. Öğr. Üyesi İsmetullah SAMİ

Kur'an-ı Kerim, diğer konulara nispeten aile ahkâmına dair birçok hüküm vazetmiştir. Tarafların hak ve vazifelerinin yanında, aralarında vuku bulacak anlaşmazlıklara da müteaddit ayetlerde çözüm önerileri sunmuştur. Öyle ki bu sorunlar baş göstermeden birtakım tedbirler öngörerek ihtilafların aile içinden giderilmesini sağlamıştır. Aile içinde çözüm bulunamadığı takdirde aile büyüklerini ve ilgilileri devreye koyarak meselenin kaynağından halledilmesini temin etmiştir.

Çağımızda aile içinde yaşanan problemlerin çözümü için eşlerin ekseriyetle mahkemeye müracaat ettikleri bilinen bir gerçektir. Son yıllarda aile içi anlaşmazlıkların çoğalmasıyla, yargının iş gücünün artması bir tarafa, bu durum uzun ve yorucu bir sürecin yaşanmasına da sebebiyet vermektedir. Ayrıca yargılama sürecinin uzaması tarafların çeşitli mağduriyetlerle karşılaşmalarına zemin hazırlamaktadır.

Bu çalışmada, Kur'an-ı Kerim'de aile içi geçimsizliklerde alınan önlemleri bir bütün halinde sunarak konuya dair görüş beyan eden gerek klasik ve gerekse de çağdaş İslam bilginlerinin meseleye yaklaşımları mezhepsel farklılıklarla birlikte incelenmeye çalışılmıştır. Mamafih yeri geldiğinde görüş ve kanaatlerimizi bildirerek konuya katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aile, Geçimsizlik, Tedbir, Boşanma

ABSTRACT**MASTER’S THESIS****PRECAUTIONS TAKEN IN THE QURAN BEFORE DIVORCE TO SAVE THE FAMILY****Abdurrahim ÇELENK****Advisor: Assoc. Prof. Dr. Hacı Murat KUMBASAR****2021, 98 Pages****Jury: Prof. Dr. Hadi SAĞLAM
Assoc. Prof. Dr. Hacı Murat KUMBASAR
Assist. Prof. Dr. İsmetullah SAMİ**

The Qur'an has given many provisions on family rulings more than other subjects. In addition to the rights and duties of the parties, The Qur'an also offered solutions to the disputes that would occur between them in many verses. So much so that these problems, by foreseeing some measures before they arise, ensured that the disagreements were resolved within the family. If a solution could not be found within the family, it has ensured that the issue is resolved from the source by engaging the elders of the family and the relevant people.

It is a known fact that spouses often apply to the court for the solution of the problems experienced in the family in our age. In recent years, the increase in the work force of the judiciary due to the increase in family disputes has led to a long and tiring process. In addition, the prolongation of the trial process paves the way for the parties to face various grievances.

In this study, it has been tried to examine the approaches of both classical and contemporary Islamic scholars, who have expressed their views on the subject, together with sectarian differences, by presenting the precaution taken in family conflicts in the Qur'an as a whole. Also, it is aimed to contribute to the subject by expressing our views and opinions when appropriate.

Keywords: Family, Discord, Precaution, Divorce

KISALTMALAR DİZİNİ

a.s.	: Aleyhisselâm
b.	: bin / Oğlu
b.y.y.	: Basım yeri yok / Baskı yeri yok
bint.	: Binti / Kızı
Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
c.c.	: Celle Celâluh
Çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
H.A.K.	: Hukuk-ı Aile Kararnamesi
Haz.	: Hazırlayan
Hız.	: Hazreti
ibn.	: İbni / Oğlu
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
ö.	: Ölümü
r.a.	: Radıyallahu Anh
s.	: Sayı
s.a.v.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
sd.	: Sadeleştiren
Tal.	: Talik
Thr.	: Tahric
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı

Ter.	: Tercüme
Thk.	: Tahkik
TMK	: Türk Medeni Kanunu
tsz.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
vs.	: Vesaire
Yay.	: Yayınları / Yayıncılık / Yayınevi

ÖN SÖZ

Allah’a hamd, Rasûlüne salat ve selam olsun.

İslam’ın temel iki kaynağı olan Kur’an-ı Kerim ve nebevi sünnet, karı koca arasındaki anlaşmazlıklarda boşanmayı en son çıkış yolu olarak göstermiştir. Kur’an-ı Kerim’in öngördüğü tedbirler uygulanmadan boşanma yolunun tercih edilmesi, kerih görülmüştür. Yine hadislerde de helaller içinde Allah’a en sevimsiz gelenin boşanma olduğu ifade edilmiştir. Bu sebeple aile içi çekişmelerde boşanma, tüm yollar denendikten sonra gerekli görülen bir çare olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çevremizde yeni evlenen çiftlerin bazılarının anlaşılamayıp geçimsizlik yaşadığını, bunun çözümü içinde mahkemeye müracaat ettiklerini ve boşanma aşamasına geldiğini hatta boşandıklarını müşahade etmekteyiz. Bhusus son yıllarda bu sayılarda önemli bir artışın olduğu Türkiye İstatistik Kurumunun raporlarına da yansımaktadır. Aile içi çekişmelerinin sebepleri bir tarafa “hukuk devleti” olmamız hasebiyle sorunların büyük bir kısmının yargı önünde çözülmeye çalışıldığı herkesçe malumdur. Fakat mahkeme kararlarının tarafları memnun etmediği de aşîkârdır.

Toplumumuzun önemli bir sorunu haline gelen boşanma vakaları konuya özel ilgi duymamıza sebebiyet verdi. Bu meyanda eşler arasında doğan sorunlara Kur’an-ı Kerim’in öngördüğü ahlaki ve hukuki ilkeler dikkatimizi çekti. İstikşafi amaçlı araştırmalarımız sonucunda meseleye dair Kur’an-ı Kerim özelinde bir eserin olmadığını görmek, bizi bu çalışmayı yapmaya sevk etti. Öncelikle danışman hocam olmak üzere, alanında ihtisas sahibi ilim adamlarının görüş ve önerileri kapsamında mevzunun incelenmesine karar verildi.

Kur’an-ı Kerim, taraflara itidalli olmak dışında akl-ı selimi ve geçimin esas alınmasını vazetmektedir. Bunun dışında karı ve kocaya genel de olsa bir vazife taksimi yapmaktadır. Esasında bu sorumluluklar yerine getirildiği takdirde problemlerin asgariye ineceğini söylemekte yarar vardır. Fakat insanın duygu ve düşüncesinin değişmeye müncer olması bazen ihtilafların çıkmasını gerekli kılmaktadır. Zaten önemli olanda anlaşmazlık durumunun zarar vermeden ve zarara uğramadan ortadan kaldırılmasıdır. Bu noktada incelemeye çalıştığımız konu, boşanma öncesi eşler arasında çıkan ciddi sorunların çözüm yollarını Kur’an-ı Kerim’den göstermektedir.

Yüksek Lisans eğitimine başladığım andan itibaren danışmanlığımı üstlenen destek ve yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Hacı Murat KUMBASAR'a şükranlarımı arz ederim. İslam Hukukuna ilgimin artmasına sebep olan Prof. Dr. Davut YAYLALI ve Prof. Dr. Ali İhsan PALA hocalarıma teşekkürü bir borç addederim. Dua ve himayelerini eksik etmeyen annem ve babam başta olmak üzere eserlerinden müstefit olduğum tüm kıymetli ilim adamlarına ve hocalarıma teşekkür ediyorum. Ayrıca çalışmamızın olgunlaşmasına katkı sağlayan Prof. Dr. Hadi SAĞLAM ve Dr. Öğr. Üyesi İsmetullah SAMİ hocalarıma da ayrıca teşekkür ederim. Tezin tashihinde yardımları dokunan dostlarım Muhammet Ali ÇAMYAR ve Muhammed DELİOĞLU'na da teşekkür ederim. Çalışmamı hazırlarken destek ve teşvikini daima hissettiğim kıymetli eşim Seher'e ve ihmal ettiğim oğlum Ömer Faruk'a en kalbi duygularla şükranlarımı bildiririm.

Muvaffakiyet Allah'tandır.

Erzurum-2021

Abdurrahim ÇELENK

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

Her insan, kendini içinde bulduğu bir aile ile gözlerini hayata açar. Doğumundan ölümüne kadar ailesiyle yaşamını sürdürmeye çalışır. Bu, insanoğlunun tabiatının bir gereğidir. İlk eğitimini, ahlaki anlayışını ve hayata bakış açısını aile içinde öğrenir. Bu noktada sağlıklı bir aile ortamında yetişmenin önemi kendiliğinden ortaya çıkar. Sosyal açıdan toplumun ana omurgasını oluşturan aile, tüm insanlık boyunca saygın bir yere oturtulmuştur. Zira toplumun selametinin ilk ayağını aile oluşturmaktadır. Ailenin muteber bir konumda olması, toplumu da o denli itibarlı kılar. Bunun için aile yapısının güçlenmesi ve muhafaza edilmesi her şeyden kıymetlidir.

Kur'an-ı Kerim, çeşitli ayetlerde aile fertleri arasında muhkem bir dayanışma ve birliktelik inşa etmektedir. Her ferdin hakkını korumakla beraber aile ve toplumun huzuru için bir takım hükümler de vazetmiştir. Bu hükümlere uyulması durumunda istenmeyen durumların asgariye indiği tarihi kayıtlarla sabittir.

Yaratılan her insanı kadın erkek ayrımı yapmadan mükerrem addeden İslam, koyduğu nizamla bu vaziyeti daima canlı tutmuştur. Gerek ferdin hakkını ve gerekse toplumun hakkını koruma altına almıştır. Bu noktada özellikle aile hayatına taalluk eden meseleler üzerinde detaylıca durmuş ve yerleşik düzene aykırı bir durumda ortaya koyduğu kesin hükümlerle meseleyi temelinden çözüme kavuşturmayı esas almıştır.

Çalışmamız, aile hayatını paylaşan karı ve kocanın farklı sebeplerden neşet eden anlaşmazlıklarının çözümünde Kur'an-ı Kerim'in öngördüğü tedbirleri incelemekten ibarettir. Çağımızın getirdiği tüm yenilikler her şeyi değiştirip dönüştürdüğü gibi aileyi de çok büyük ölçüde etkilemektedir. Özellikle bireyselliğin ön plana çıktığı bu zamanlarda aile birlikteliğini korumak oldukça zorlaşmaktadır. Dünyanın hemen her tarafında olmak üzere bilhassa ülkemizde de aile birlikteliği çok ciddi yaralar almaktadır. Söz gelimi boşanma oranlarına baktığımızda bu istenmeyen tabloyu çok net bir şekilde görmekteyiz. Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) 25 Şubat 2021 yılında yayımladığı 37211 sayılı "Evlenme ve Boşanma İstatistikleri" bu tezimizi destekleme mahiyetinde son derece önemlidir. Salgın hastalığın etkisiyle 2020 yılında getirilen yasaklardan dolayı uzun süre kapalı kalan nikah ve mahkeme salonları evlenme ve

boşanma oranlarına etki etmiştir. Bu sebeple 2020 yılını çıkardığımızda evlenme ve boşanma oranları şöyledir:

Evlenme Sayısı:

2010 = 582.715

2019 = 542.314

Boşanma Sayısı:

2010 = 118.568

2019 = 156.587

2020 yılında bile kesinleşen boşanma davaları sonucunda 135.022 çift boşanırken, 124.742 çocuğun bu durumdan etkilendiği kayıtlara geçmiştir. Ayrıca 2020 senesinde çiftlerin %35,3'ü evliliklerinin ilk beş yılında boşanmışlardır. Bu sayıların ileri ki süreçlerde daha da artacağı izahtan varestedir.

Toplumun her kesimini yakından ilgilendiren bir konu olması hasebiyle bu çalışma ile alana katkı sağlamanın dışında toplumda önemli bir problem haline gelen aile içi meselelerin çözümünde mahkeme dışında farklı çözüm yolları olduğuna dikkat çekmektir. Bu amaçla ailede meydana gelen anlaşmazlıklarda ani kararlarla boşanmaya karar vermiş çiftlere Kur'an'ın çeşitli şekillerde sunmuş olduğu düşünme yolları hatırlatılmaya çalışılmıştır. Gerçekten de Kur'an-ı Kerim'in öngördüğü tedbirlere dikkatle bakıldığında, bu tür sorunlara frenleyici bir etkide bulunduğunu ifade edebiliriz.

II. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE KAPSAMI

İnsanlığın varoluşundan itibaren var olan ve varlığı devam eden belki de tek müesses yapı ailedir. Bu yapının selameti ancak onu ayakta tutan değerlerle mümkündür. Bu değerlerin muhafaza altına alınması aile kurumunu, ailede yaşayan fertleri ve en nihayetinde tüm toplumu korumak olduğu anlamına gelecektir. Bundan dolayı ailenin yaşayacağı sarsıntılar tüm bireyleri ve toplumu olumsuz etkileyecektir.

Kur'an-ı Kerim, ortaya koyduğu ahlaki ve hukukî ilkeleriyle ailede görülmesi muhtemel sorunlara müteaddit tedbirler öngörmüştür. Bu tedbirlerin amacı ailenin tabiatını korumaya yöneliktir. Zira aile ahkamıyla alakalı konulan hükümlerin tamamında bu durumu görmek mümkündür. Ayrıca Rûm sûresinin 21. ayetiyle aileyi kuran rahmet, meveddet ve sekinet unsurları ile ailedeki manevi boyuta da dikkat

çekilmiştir. Kur'an-ı Kerim'in aile hayatına taalluk eden meselelere tüm yönleriyle yaklaşması, bu yapıya verdiği önemin göstergesidir.

Özellikle asrımızda aileyi bir arada tutan değerlerin yitirilmesiyle aile müessesesi zedelenmektedir. Eşler arasında artan boşanmalar ve bundan etkilenen çocuklar, toplumun tamamında huzursuzluğun meydana gelmesine sebebiyet vermektedir. Bundan dolayı ailenin korunması her şeyden önemlidir. Zira huzursuz bir toplum, hiçbir şeyde muvaffak olamaz. Bu huzurun temini için ailenin güçlenmesi elzemdir.

Bu çalışmanın önemi, eşler arasında çıkan problemlere Kur'an-ı Kerim ışığında çareler aramaktır. Bunun yanında boşanmanın son ve istenmeyen bir yol olduğunu ortaya koymaktır. Boşanma öncesinde başvurulacak farklı yolların bulunduğunu, böylelikle boşanma sorununa bir nebze de olsa katkı sağlamaktır. Ayrıca eşlerin vazifelerini bihakkın yerine getirdikleri takdirde sorunların çıkmayacağına vurgu yapılmaktadır.

Konuyu Kur'an merkezli almamızın sebebi meselenin kapsamını belirlemek içindir. Yeri geldiğinde hadislerle de müracaat edilmiştir.

Çalışmamız giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş kısmında çalışmanın konusu, amacı, önemi, kapsamı, metodu ve kaynakları üzerinde duruldu. Birinci bölümde, aile ve semavi dinlerde aile algılarına değinildi. İslam'ın ilk geldiği coğrafya olması hasebiyle Cahiliye döneminin aile özellikleri hakkında genel olarak bilgiler verildi. İkinci bölümde ise Kur'an-ı Kerim'in eşler arasında cereyan eden problemlere bakışı işlendi. Özellikle nüşûz ve şikâk kavramlarının mahiyeti üzerinde ulemanın görüşleri gerek ilk kaynaklardan ve gerekse de çağdaş kaynaklardan faydalanılarak izah edilmeye çalışıldı. Üçüncü bölümde ise konumuzun ana omurgasını oluşturan eşler arasındaki sorunlara Kur'an-ı Kerim'in öngördüğü ahlaki ve hukuki tedbirler, mezheplerin ortak ve farklı yaklaşımlarıyla ele alınmaya çalışıldı. Ayrıca yeri geldiğinde ilgili konularda genel değerlendirme ve görüşlerimiz serdedildi. Sonuç bölümünde araştırmamızda edindiğimiz kanaatleri paylaşıp ve birtakım önerilerle hitama erdirdik.

III. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI

Çalışmamız aile içinde gerçekleşen sorunları ele aldığı için bu durum öncelikli olarak aile kavramı üzerinde durmamızı gerekli kıldı. Özellikle İslam'ın aile yapısının önemini vurgulanmadan önce Yahudilik, Hristiyanlık ve Cahiliye dönemindeki aile yapısı işlenerek aradaki farkın mukayese edilmesi sağlandı. Eşler arasındaki sorunları ele alan ayetler, muteber tefsir kaynaklarına müracaat edilmesini zorunlu kıldı. Ancak tüm müfessirlerin görüşlerini almak çalışmamızın imkan ve sınırlarını zorladığı için sadece farklı görüş beyan edenlere yer verilmeye çalışıldı. Yeri geldiğinde Kütüb-i Sitte'de yer alan hadislerle konuya takviyelerde bulunuldu. Hukuki hükümlerin yoğunlukta olduğu konularda dört mezhep esas alındı. Mezhep görüşlerine başvurulurken mezhep içinde ön plana çıkan eserler dikkate alınarak görüşler serdedildi. Çalışmanın bazı yerlerinde tahlil ve analiz yöntemleri kullanılarak meselenin vuzuha kavuşması sağlanmaya çalışıldı.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla ülkemizde, Kur'an-ı Kerim'de boşanma öncesinde aile içi anlaşmazlıklara yönelik alınan tedbirlere müteallik direkt bir çalışma söz konusu değildir. Fakat ele aldığımız mesele toplumun önemli bir problemini konu edindiğinden dolayı benzer çalışmalara rastlamak mümkündür.

Bu çalışmalardan birisi 2005'te Hasan Ali Görgülü tarafından yazılan “İslam Hukukunda Eşler Arası Sorunlar ve Çözüm Yolları” isimli eserdir. Bu eserde nüşûz ve şikâk'a dair ayetlerde sunulan çözümler üzerinde durulmuştur.

2007 yılında, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Eşref Yazar tarafından hazırlanan “İslam Aile Hukukunda Eşler Arası Geçimsizlik ve Çözümü (Nüşuz)” adlı yüksek lisans çalışmasıdır. Bu tez, nüşûz kavramı ve nüşûz için öngörülen çözümleri ele aldığından dolayı çalışmamızla kısmi paralellik göstermektedir.

Diğer bir çalışmada Hamza Aktan'ın 2002 yılında Dini Araştırmalar dergisinde yayımlanan “Kur'an'a Göre Boşanma Prosedürü” isimli makalesidir.

Son olarak Mesut Bayar tarafından 2011'de hazırlanan “İslam Aile Hukukunda Karı-Koca Arasında Meydana Gelen Anlaşmazlıklara Önerilen Çözümler” adlı makaledir. Bu çalışmaların ortak özellikleri Nisa Sûresi bağlamında ele alınan ayetleri

esas almalarıdır. Zikredilen çalışmalar haricinde tespit ettiğimiz çalışmaların konumuzla doğrudan ilgisi olmadığından dolayı burada ifade etmedik.

BİRİNCİ BÖLÜM

AİLE VE BAZI DİN VE TOPLUMLARIN AİLE ALGISI

1.1. AİLE

Köken itibariyle Arapça bir kelime olan aile, İslami eserlerde “âl, ehl” gibi kavramlarla da ifade edilmektedir. Günümüzde Araplar aile kavramı yerine “üsra” kelimesini tercih etmektedir.¹

1.1.1. Aile ve Ailenin Önemi

Aile, toplumdan topluma farklı olmakla birlikte ‘üye sayısı bakımından değişiklik gösteren, cinsî bağ ve soy üzerine kurulmuş zümre’ şeklinde tanımlanmıştır.² Diğer bir tanımda, modern antropolojiye referansla, “en küçük sosyal birlik”³ diye ifade edilmiştir. Bu iki tanıma kapsayacak şekilde yapılan başka bir tarifte ise birbirine evlilik, doğum, süt bağı ile bağlanan bireylerin, oluşturduğu sosyal kurumdur.⁴ Ailenin ekonomik ve toplumsal yönlü bir birlik olduğu da tanımlara eklenmiştir.⁵

Sosyoloji ilminde aile, toplumun önemli bir parçası olarak görüldüğünden dolayı aile yapısı üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Esasında aile ile alakalı yapılan tanımlarda da bu çeşitliliği görmek mümkündür. Bu çalışmaların ortak noktaları aileyi sosyal bir yapı olarak gördükleridir. Bunun dışında yapılan tanımlarda aile; grup, birlik, cemaat, organizasyon ve kurum gibi farklı kalıplar içinde değerlendirilmiştir.⁶

Yapılan tanımlarda her ne kadar aile, toplumun en küçük yapı birimi olarak ifade edilse de buna karşı çıkan olmuştur.⁷ Bu duruma karşı çıkılmasının sebebi, aile ile toplumun birbirine ters kavramlar olduğu görüşünden kaynaklanmaktadır. Bu görüşe göre aile bireylerini birbirine bağlayan unsur, sempati ve hissiyat olduğu halde

¹ Hayrettin Karaman, *İslâm'da Kadın ve Aile* (3. Baskı), Ensar, İstanbul 2008, 59.

² Hilmi Ziya Ülken, *Sosyoloji Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, 6.

³ Joachim Wach, *Din Sosyolojisi* (Çev.: Ünver Günay), İFAV, İstanbul 1995, 93.

⁴ Karaman, 59.

⁵ Birsan Gökçe, “Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme”, *Hacettepe Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 8(1-2), 1976, 48.

⁶ Gökçe, 47.

⁷ Aliya İzzetbegoviç, *Doğu Batı Arasında İslam* (4. Baskı) (Çev.: Salih Şaban), Yarın, İstanbul 2012, 237.

toplumda bu özellikler yerini menfaate bırakacağından dolayı aile ile toplumun bir arada zikredilmesi yanlıştır.

Yapılan tanımlar ve yaklaşımlar farklı olsa da aile müessesesi toplumsal sistemin ayrılmaz bir parçası olması hasebiyle önemli bir yere sahiptir.⁸ Ailenin, tabiatı itibariyle toplumun diğer yapılarından farklı olarak kendine has bir takım işlevi ve özellikleri vardır. İlk olarak evliliğin kurulmasıyla birlikte eşler arasında karşılıklı sorumluluk duygusu gelişir. Var olduğu günden beri bu vazifeler hala devam etmektedir. Sorumluluğun sınırları genelde yine aile içinde bellidir. Diğer yandan evlilik birlikteliği kurulduğu andan itibaren aileye has “mahremiyet” duygusu oluşur. Her ailenin kendine mahsus sırları söz konusudur. Bu yönüyle de aile, gizemli bir yapı arz etmektedir. Meşru yollarla kurulan aile, neslin devamı için de çok önemli bir fonksiyon üstlenmektedir. Beşeriyetin içinde doğduğu, ilk bilgi ve tecrübeler edindiği yer ailedir. Manevi değerlerin aşılandığı, sevgi, saygı, merhamet, huzur, fedakârlık gibi derin duyguların hissedildiği, aile içi ilişkilerle de şahsiyetin kazanıldığı ilk yer, yine ailedir. Ayrıca bu manevi değerlerin kuşaktan kuşağa aktarılması sebebiyle de aileye mühim rol düşmektedir.

Eşlerin mutlu bir aile ortamı oluşturma gayretinin yanında topluma faydalı olacak bireylerde yetiştirmesi toplum tarafından beklenen bir vakiydir. Zira ailenin görevlerinden birisi de çocukları için muteber bir gelecek hazırlamaktır. Bu nedenle insani kimliğin kurulduğu yer de ailedir. Toplumun selameti için bu görev ailede anne babaya düşmektedir.

Bireyin toplumla adapte olup kaynaşmasını sağlama noktasında aile bir köprü görevi de üstlenmektedir. Sağlam bir ailevi eğitimden geçen insanların oluşturduğu toplum daima kalıcı olur. Toplumun en küçük yapısı olarak tanımlansa da bu yönleriyle esasında en büyük öneme sahiptir.

Ailenin duygusal bir temele dayanması, biyolojik kapsamlı olması hasebiyle sınırlı, ancak var oluş itibariyle beynelmilel olması aileyi farklı kılan unsurlardır. Bununla beraber devamlı bir nitelik arz etmesi sebebiyle de diğer yapılardan ayrılmakta ve toplum için hayati bir öneme sahip olmaktadır.⁹

⁸ Diana Gittins, *Aile Sorgulanıyor* (Çev.: Tuna Erdem), Pencere, 13.

⁹ Gökçe, 49-51.

Hiç şüphesiz aile müessesesinin önemi ifade etmeye çalıştığımızdan daha fazladır. Fakat biz bu kadarıyla iktifa edip aile çeşitlerine bakmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

1.1.2. Aile Çeşitleri

Toplumsal gelişmeler ve değişmeler karşısında aile kurumu da etkilenmektedir. Hangi toplumda olursa olsun aile, içinde bulunduğu coğrafyanın karakteristik özelliğini taşımaktadır. Her toplumun aile yapısı farklı olduğu gibi aynı toplum içinde de bu farklılığın olması normaldir. Bu meyanda aile, onu oluşturan fertler bakımından, eş sayısı ve aile içi hâkimiyet açısından değişiklik arz etmektedir.

Fert sayısı açısından aile çeşitleri dar ve geniş diye iki kısma ayrılır.

- a) *Dar (çekirdek) Aile*: Karı, koca ve çocuklardan oluşan ailedir.¹⁰ Günümüzde en yaygın aile tipidir.
- b) *Geniş (büyük) Aile*: Aynı çatı altında yaşayan çekirdek ailelerden oluşmuş yapıdır.¹¹ Çoğunlukla gelişmemiş ve tarım toplumlarında bu tür aileye rastlamak mümkündür. Geniş aile de akrabalık bağları sağlam olduğundan dolayı ve geleneklerine bağlı olduğu için köy ailesi, geleneksel aile, eski aile gibi isimlendirmelerde yapılmıştır.¹²

Aile hâkimiyetinin annede veya babada olmasına göre de aile ikiye ayrılır.

- a) *Ataerkil (pederşahi-patriarcal) Aile*: Babanın egemen olduğu aile tipidir. Babanın çocukları ve yakınları da bu ailenin içine dâhildir.¹³ İnsan toplulukları içinde en yaygın görülen bu tip ailedir. Burada babanın hâkimiyeti mutlaklıdır.¹⁴
- b) *Anaerkil (mâderşâhî-matriarcal) Aile*: Bu aile tipinde anne ve anne tarafı baskındır. Aile mensubiyeti anne tarafıyla ifade edilir. Kızlar evliliklerini yine aile çevresinde yaparlarken erkekler evlendiği kızın ailesine katılırlar. Çocuklar

¹⁰ Mehmet Akif Aydın, "Aile", *DİA*, TDV, İstanbul 1989, II, 196.

¹¹ Ülken, 7.

¹² Gökçe, 60.

¹³ Ömer Faruk Harman, "Semavi Dinlerde Aile", *Aile Sempozyumu Tebliğler*, Medeniyet Vakfı Yay., Ankara 2015, 42.

¹⁴ Gökçe, 60.

genelde annesini bildikleri için babaları onlar için önemsiz biri olarak kalmaktadır.¹⁵

Eşlerin sayısı da aile tipine etki eden diğer bir faktördür. Buna göre tek eşli veya çok eşli yönüyle de aile tipi iki kısma ayrılır.

- a) *Monogami*: Tek eşli aileye denir.¹⁶
- b) *Poligami*: Birden fazla eşin olduğu ailedir.¹⁷ Çok eşlilik denirken bu kavram kastedilir. Bu kavram genelde bir erkeğin, birden fazla kadınla evliliğini ifade etse de kadınlar içinde kullanıldığı görülür. İslam’da bu kavram, “te‘addüdü zevcât” terkibi ile kullanılır.

Genel olarak aile çeşitleri bu şekilde ifade edilmektedir. Ancak aileyi farklı kategorilerde ele alan sosyologlar da vardır.¹⁸ Esasen aile çok karışık bir yapı olması hasebiyle “...akıl karıştıracak kadar...”¹⁹ değişken bir yapı arz etmektedir.

1.1.3. Ailenin Hukukî Boyutu

Kısaca ifade etmek gerekirse aile fertlerinin ilişkilerini, hak ve sorumluluklarını tanzim eden hukuk dalı “aile hukuku” olarak karşımıza çıkmaktadır. İslam’da, “el-ahvâlü’ş-şahsiyye” şeklinde isimlendirilen hukuk dalı sınırlı anlamda aile hukukunu, bunun yanı sıra miras ve vasiyet hukukunu da tazammun etmektedir.²⁰

Aile hukukuyla alakalı hükümler, Kur’an-ı Kerim ve Hadislerde geniş yer bulmuştur. Öyle ki Kur’an’da aile hukuku ile ilgili 70 ayet bulunmaktadır.²¹ Hicri ilk asırdan itibaren hadisler toplanıp alana, kitaplar kazandırılmaya başlanmıştır. Zira aileye müstakil bölüm açılması konunun ehemmiyeti açısından oldukça önemlidir.²²

Son asırlara kadar fıkıh olarak nitelendirilen İslam Hukukunun kendine has metodunda Aile Hukuku, Muamelat bölümünün baş kısmına konulmuştu. 1869’da

¹⁵ M. K. Abdüssamet Bakkaloğlu, *Câhiliyye Dönemi Âile Hukuku* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1995, 6.

¹⁶ Aydın, 196.

¹⁷ Harman, 42.

¹⁸ Ülken, 6-8; Gökçe, 57.

¹⁹ Gittins, 15.

²⁰ Hayrettin Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku* (17. Baskı) (I-III), Ensar, İstanbul 2014, II, 62.

²¹ Mehmet Erdoğan, *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi* (8. Baskı), İFAV, İstanbul 2014, 39.

²² Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*, II, 62.

fikhın kanunlaştırılması olarak bilinen Mecelle’de, aile hukukuna dair bir hüküm yer almadığı için²³ artan talebe binaen 1917 yılında yürürlüğe giren Hukuk-ı Aile Kararnamesi bu ihtiyacı gidermek için hazırlanmıştır. Ancak baskılar nedeniyle bir buçuk yıl gibi bir sürenin ardından yürürlükten kaldırılmıştır. Osmanlı Devleti’nde meriyeti kısa sürse de Osmanlı’dan ayrılan Suriye, Irak ve Libya gibi Müslüman ülkelerde uzun süre yürürlükte kalmıştır.²⁴

Hukuk-ı Aile Kararnamesi 157 maddeden müteşekkildir. Sadece Hanefî mezhebi esas alınarak hazırlanan Mecelle ’den²⁵ farklı olarak dönemin ihtiyacına hangi mezhebin içtihadı en uygunsa o görüş alınmıştır.²⁶ Kararnamede gayr-ı müslim tebaanın aile hukukuna ilişkin düzenlemeler de yapılmıştır.²⁷

Ülkemizde Aile Hukuku, Türk Medeni Kanunu’nda Kişiler Hukuku ile Miras Hukuku arasında yer almaktadır. İçerik itibariyle evlilik, nişanlılık, boşanma, hısımlık, velayet, nafaka, vesayet gibi konulara dair hükümler konulup düzenlemeler yapılmıştır.

1.2. SEMAVÎ DİNLERİN VE CAHİLİYE TOPLUMUNUN AİLE ALGISI

Aile, menşe itibariyle insanlık tarihi kadar eskidir. Fakat sürekli yenilenerek varlığını devam ettiren bu kadim müessese, tüm dinlerde dokunulmaz ve mukaddes kabul edilmiştir. Buna karşın muhteva yönüyle bazı yerlerde ve uygulamalarda birbirinden ayrılmış, her toplumun neredeyse kendine has bir aile yapısı oluşmuştur. Genelde semavî/ilahî dinlerde aile yapısı birbirine benzemekle beraber içerikte önemli sayılacak değişiklikler mevcuttur. Cahiliye toplumunda da benzer durum söz konusudur.

1.2.1. Yahudilikte Aile

Yahudilik, semavî dinlerin en eskisi olarak kabul edilmektedir. En eski ilahî din olarak kabul edilse de mensubu en az olanıdır.²⁸ Zira Yahudilik, milli bir karakter arz

²³ Mehmet Akif Aydın, “Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye”, *DİA*, TDV, Ankara 2003, XXVIII, 233.

²⁴ Orhan Çeker, *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnâmesi* (5. Baskı) (Ed. Ali Öge), Mehir Vakfı Yay., Konya 2017, 10.

²⁵ Aydın, “Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye”, XXVIII, 233.

²⁶ Çeker, 11.

²⁷ Çeker, 13.

²⁸ Abdurrahman Küçük, Günay Tümer, M. Alparslan Küçük, *Dinler Tarihi* (4. Baskı), Berikan Yayınevi, Ankara 2014, 315.

ettiğinden dolayı onlarda din ve ırk birbiriyle özdeşleşmiştir.²⁹ Başka din ve ırka mensup insanlarla evlenmemeleri bu tezi destekler mahiyettedir.

Aileyi oluşturan temel ilkeler, kutsal kitapları olan Tevrat'a göre düzenlendiği için bu açıdan Yahudilerin dinî prensiplere dayalı bir aile anlayışına sahip oldukları görülmektedir. Zira “*Verimli olun, çoğalın*”³⁰ emri gereğince evlilik kutsal bir vazife olarak telakki edilmiştir. Evlilik, Yahudilerde oldukça önemlidir. Yahudiler evlenmediği müddetçe kadın ve erkeği tam insan olarak kabul etmemektedirler. Bundan dolayı evlilik ısrarla teşvik edilmiştir.³¹ Bununla beraber, “*Verimli olun, çoğalın*” ve “*Yeryüzünü doldurun...*”³² pasajlarında zorunluluk izlenimi de vermektedir. Kutsal metinlerde de anlaşılabileceği üzere aile kurmak bekârlığa tercih edilmiştir. Fakat cinsellik, üremenin tek yolu olduğu için tahammül edilmesi gereken bir vazife olarak görülmüştür.³³

Yahudi toplumu geniş ve ataerkil bir aile yapısına sahiptir.³⁴ Evlilik, çoğalmanın yanında sosyal, ahlâkî ve manevî açıdan karı koca arasında bir bütünlük kurmak ve sağlam bir toplum oluşturmak için de önemlidir.³⁵ Yahudilikte bir kadın evlenmeden önce babasının mülkiyetinde ve koruması altındadır. Ancak evlendikten sonra kocasının mülkiyeti ve koruması altına girmektedir. Bundan dolayı koca, karısının sahibi ve efendisi konumundadır. Ayrıca baba, aynı evde yaşıyorlarsa evli çocukların ve onların eşlerinin üzerinde bile sınırsız ve mutlak yetkiye sahiptir.³⁶ Bu husus dikkate alındığında, kadın ve çocuklar babaya tâbi bir konumdadırlar. Kitab-ı Mukaddes'te erkeğin konumu sürekli pekiştirilirken itibar ve onuru adeta koruma altına alınmıştır. Bununla birlikte aile ibadeti olarak bilinen fısıh (pesah) bayramı baba riyasetinde gerçekleştiği için babanın ruhanî bir kimliği de vardır.³⁷ Ancak aynı şey kadın için

²⁹ Abdurrahman Kurt, “Aile ve Din”, *Din Sosyolojisi* (2. Baskı) (Ed. Niyazi Akyüz - İhsan Çapcıoğlu), Grafiker Yayınları, Ankara 2013, 345.

³⁰ Tekvin: 1/28. Çalışmamızda Tevrat ve İncil’de yapılan iktibaslar için; *Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil)* Kitabı Mukaddes Şirketi-Yeni Yaşam Yay., Kore 2014 baskısı kullanılacaktır.

³¹ Hakkı Ş. Yasdımın, “Yahudi Dininde Ailenin Yeri”, *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. XIII-XIV, İzmir 2001, 247, 248; Ünal, 674.

³² Tekvin: 1/28.

³³ Gittins, 46.

³⁴ Roland de Waux, *Yahudilikte Aile* (Çev.: Ahmet Güç), Arasta Yayınları, Bursa 2003, 47; Salime Leyla Gürkan, *Yahudilik* (7. Baskı), TDV İSAM, Ankara 2018, 305.

³⁵ Gürkan, 251; Asife Ünal, “Yahudilikte Evlilik Anlayışı ve Evlilik Törenleri”, *Bütün Yönleriyle Yahudilik (Uluslararası Sempozyum)*, Dinler Tarihi Araştırmaları-VIII, Ankara 2012, 675.

³⁶ Waux, 47, 54; Gürkan, 306.

³⁷ Aydın, “Aile”, II, 196.

geçerli değildir. Esasında Âdem ve Havva kıssası³⁸ Yahudiliğin kadına bakışını anlama noktasında bize ipuçları vermektedir. Çünkü bu kıssada Havva, itaatsizlikle ve kocasını günaha sürüklemekle suçlanmıştır. Kadının doğum sancısı çekmesi, kocası tarafından idare edilip yönetilmesi, bu suçunun bir cezası gereğince dir.

Kadının aile içindeki görevi genelde aile içi huzuru sağlamak, kocasının cinsel ihtiyacını gidermek, neslin devamı için çocuk doğurmak, iffetine sahip çıkarak kocanın haysiyetini ve bununla birlikte toplumun ahlakını korumaktır. Kadın, sosyal ve dinî alanda erkeğin gerisinde kalmıştır. Mesela kadın, Tevrat'taki emirlerin doğrudan muhatabı olmadığından dolayı önemli ibadetlerden muaf tutulmuştur. Bu da kadının ibadet sahasında ikinci planda olduğunun bir göstergesidir.³⁹

Yahudilerde erkeğin karısına karşı on görevinden bahsedilir. Kadının yiyecek-giyecek temini, cinsel ihtiyacını giderme, evlenirken “mohar” denilen belli bir ücretin verilmesi, kadının hastalık durumunda bakımı gibi hususlar yer almaktadır.⁴⁰ Ayrıca “ketuba” adlı evlilik sözleşmesi de boşanmada ya da kocasının ölmesi durumunda kadını sosyal ve ekonomik açıdan güvence altına almıştır. Diğer taraftan bu sözleşme ile erkek, karısına karşı maddi yükümlülük altına girdiğini kabul etmiş olmaktadır.⁴¹

Tevrat'ta anne babaya saygı göstermek ilahi bir emirdir.⁴² Zira bu emir, on buyruk⁴³ diye meşhur olan maddeler arasında da sayılmaktadır. Mamafih, anne babasına lanet eden ve onlara karşı eziyet eden veya onları döven evladın kesinlikle öldürüleceği hükmü açıkça Tevrat'ta yer almıştır.⁴⁴

Yahudilikte tek eşle evlilik esastır. Ancak ilk karının kısır olması veya yalnızca kız çocuğu doğurması ikinci bir evliliğe sebep olabilir. Ayrıca daha fazla evlat sahibi olma isteği de bu konu da ikinci evlilik için belirleyici bir faktördür. Bu bakımdan evlilik tek eşle sınırlandırılmamıştır.⁴⁵

Yakın akraba evliliği Yahudilerde yasaklanmıştır. Evlenmesi yasak olan bu akrabalar ayrı ayrı zikredilmiştir. Buna göre anne, üvey anne, kız kardeş, üvey kız

³⁸ Tekvin: 3/1-24.

³⁹ Gürkan, 308.

⁴⁰ Gürkan, 311.

⁴¹ Ünal, 686.

⁴² Levililer: 19/3.

⁴³ Çıkış: 20/1-17.

⁴⁴ Çıkış: 21/15,17; Levililer: 20/9.

⁴⁵ Waux, 53, 64.

kardeş, oğul tarafından olsun kız tarafından olsun torunlar, hala, teyze, amca karısı, gelin, kardeş karısı, bir kadının hem kendi hem de kızı ile aynı anda cinsel ilişki yasaklanıp bu yasağa aykırı davranan alçaklıkla nitelendirilmiştir. Bunlarla birlikte hayızlı kadınla, komşunun karısıyla ilişki kurmak Tanrı'nın adına leke getirmek olduğundan dolayı yasaklanmıştır. Kadın ve erkeklerin birbiriyle yatmaları ve hayvanların cinsel obje olarak kullanılmaları sapıklık ve iğrençlik olarak isimlendirilmiştir. Bunlara ilave olarak önceki insanların bu emirlere karşı gelip günah işlediklerinden dolayı cezaya duçar kaldıkları açıkça ifade edilmiştir.⁴⁶

Zina, Tevrat'ta çok büyük günah sayılmıştır. Bu fiili işleyenler rezillik, alçaklık ve namusa leke sürmekle nitelendirilmiştir. Zina yaptığı kesin delillerle sabit olursa zâniler için ölüm cezası vardır. Ölüm cezası şahısların fillerine ve yakınlık derecesine göre farklı farklı verilmiştir. Söz gelimi bir adam hem bir kızla hem de kızın annesiyle evlenirse üçünün de yakılarak öldürülmeleri hükmü yer almıştır.⁴⁷ Başka bir pasajda ise evlenen kızın erden olmadığı anlaşılırsa ya da nişanlı olduğu halde başka biriyle zina yaparsa ikisi de halk tarafından meydan da taşlanarak öldürülmesi emri verilmiştir.⁴⁸

Tek beden ve tek ruha bürünen evli çiftlerin boşanması Tevrat'ta hoş karşılanmamıştır. *“İsrail'in Tanrısı Rab, “Ben boşanmadan nefret ederim” diyor.”*⁴⁹ Fakat boşanma, kerih görülmekle beraber meşru kabul edilmiştir. Boşanmanın meşruiyeti, *“Eğer bir adam evlendiği kadında yakışıksız bir şey bulur, bundan ötürü ondan hoşlanmaz, boşanma belgesi yazıp ona verir...”*⁵⁰ pasajıdır. Boşanma hadisesi tamamen erkeğin tasarrufundadır. Kadının böyle bir yetkisi söz konusu değildir. Fakat eğer bir erkek, erden bir kıza tecavüz ederse, kızın babasına belli bir miktar ödedikten sonra o kızla evlenir, yaşamı boyunca onu boşayamaz.⁵¹ Erkek boşanmak için evlilik akdini bozduğunu söylemesinin ardından “get” denilen boşanma belgesi vererek karısından ayrılmaktadır.⁵² Bu boşanma belgesi olmadan kadın başka bir erkekle evlenemez. Sonraki düzenlemelerle beraber dini mahkemelere -erkek karısına karşı görevlerini yerine getirmediği takdirde- erkeği boşamaya zorlama salahiyeti

⁴⁶ Levililer: 18/1-30.

⁴⁷ Levililer: 20/1-20

⁴⁸ Tesniye: 22/20-24.

⁴⁹ Malaki: 2/16.

⁵⁰ Tesniye: 24/1.

⁵¹ Tesniye: 22/28,29.

⁵² Waux, 66,67; Gürkan, 253.

verilmiştir.⁵³ Diğer taraftan boşanma sebepleri Yahudi ekolleri arasında farklılık arz ettiğinden dolayı bir birlik olmadığı söylenebilir. Hülâsa, Yahudilerde boşanma sıkça başvurulmuş bir yöntem olması hasebiyle bu konuda aşırılıkların olduğu ifade edilir.⁵⁴

Miras konusunda kadınlar ve kız çocukları yine ikinci planda kalmıştır. Zira mülk edinme sadece erkeğe ait bir hak olduğu için kadınlar ve kız çocukları mirastan yararlanma hakkına sahip değildir.⁵⁵ Fakat eğer ölen adamın erkek çocuğu yoksa o zaman kızı mirasa hak sahibi olabilir.⁵⁶

Son yıllarda yapılan düzenlemelerle beraber olumlu yönde gelişmelerin yaşandığı ifade edilmektedir. Ancak her ne kadar olumlu yönde yaklaşımlar olsa da bazı gelenekçi Yahudi erkeklerinin sabah kalktıklarında “beni kadın olarak yaratmayan Tanrı’ya şükürler olsun.” şeklinde yaptığı dua, kadınlar için hala menfi bir durum arz etmektedir.⁵⁷ Bu dua esasında Yahudi dininde kadın erkek arasındaki farkın ne derece derin olduğunu göstermektedir. Anlaşılan o ki bu derinlik uzun yıllar bu şekilde olmaya devam edecektir.

1.2.2. Hristiyanlıkta Aile

Dünyanın hemen her tarafında müntesibi bulunan Hristiyanlık, vahye dayanan ve kutsal kitabı İncil (Yeni Ahit) olan semavi bir dindir. Esas itibarıyla tek tanrılı olup sonradan Teslis (üçleme) inancı hâkim olmuştur.⁵⁸ Roma İmparatorluğunun Hristiyanlığı resmi din olarak kabul etmesinin (M.380) ardından Hristiyanlık, hızlıca geniş bir alana yayılmıştır. Fakat Hristiyanlık dininin bu denli hızlı yayılması yüzlerce İncil ve mezhebin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu farklılıkları gidermek adına yapılan konsillerde beklenen çözüm üretilmemiştir. Bununla da kalmayarak bu konsiller yeni mezheplerin oluşmasına sebebiyet vermiştir.⁵⁹

Yeni Ahit’te evlilik büyük bir sır⁶⁰ olarak kabul edilmiştir. İncil’de evlilik ve cinsel hayat, hoş görülmeyip bekârlık teşvik edilmektedir. Çünkü evlilik dünyevi

⁵³ Gürkan, 316.

⁵⁴ Aydın, “Aile”, II, 197.

⁵⁵ Gürkan, 307.

⁵⁶ Sayılar: 27/8.

⁵⁷ Kurt, 346; Gürkan, 323.

⁵⁸ Küçük, 391.

⁵⁹ Mehmet Aydın, *Dinler Tarihine Giriş* (7. Baskı), Literatürk Yay., Konya 2015, 213.

⁶⁰ Efesliler: 5/32.

meşgaleyi arttırmakta ve ilgiyi bölmektedir. Zira bekâr, rabbini hoşnut etmeyi amaçlarken evli, karısını memnun etmeyi düşünceğinden dolayı rabbine ilgisiz kalır. Bundan dolayı evlenmek tavsiye edilmemiştir.⁶¹ “*Bunu sizin için söylüyorum, özgürlüğünüzü kısıtlamak için değil. İlginizi dağıtmadan, Rab’be adanmış olarak, O’na yakışır biçimde yaşamanızı istiyorum.*”⁶² pasajında bu durum açık bir şekilde ifade edilmektedir. Başka bir pasajda ise “*Kısacası nişanlıyla evlenen iyi eder, evlenmeyense daha iyi eder.*”⁶³ geçmektedir.

Hristiyanlıkta evlilik her ne kadar kerih görülse de zorunlu durumlarda izin verilmiştir. “*Yine de evli olmayanlarla dul kadınlara şunu söyleyeyim: Benim gibi kalsalar kendileri için iyi olur. Ama kendilerini denetleyemiyorlarsa, evlensinler. Çünkü için için yanmaktansa evlenmek daha iyidir.*”⁶⁴ İncil’de bir kimse evlendikten sonra anne ve babasını bırakıp karısıyla tek beden⁶⁵ olması öğütleniyor. Zira evlendikten sonra kadının bedeni erkeğe, erkeğin bedenide karısına aittir.⁶⁶

Tek eşli (monogami)⁶⁷ aile yapısına sahip olan Hristiyanlıkta, Tevrat’ta olduğu gibi İncil’de de aile hâkimiyeti erkektedir. Mesih kilisenin başı, erkek ise kadının başıdır. Nasıl ki kilise Mesih’e bağlı ise kadınlarında kocalarına aynı şekilde bağlanması emredilmiştir.⁶⁸ Hatta kadınlara Rabbine bağlı oldukları gibi kocalarına bağlanmaları gerektiği tavsiye edilmiştir.⁶⁹ Çünkü kadın, erkek için yaratılmıştır. Ama erkek kadın için yaratılmamıştır.⁷⁰ Bundan dolayı kadının erkeğe egemen olması asla söz konusu olmaz. Âdem, Havva’dan önce yaratılmıştır. Ayrıca Havva aldatıldı ve suç işledi. Bu da ayrı bir kusurdur.⁷¹ Burada günahkâr, erkeği günaha sevk eden bir kadın figürü varken diğer taraftan da Meryem’in evlenmediği halde doğurması yine erkek tarafından gerçekleşen bir mucize olduğu inancı birçok sıkıntıları beraberinde getirmiştir. Yahudi ve Hristiyanların “günahkar kadın” algısına, “... *din kadınları ancak cinselliklerini inkar edip sadece kocalarının ‘cinsel ihtiyaçlarına’ pasif biçimde*

⁶¹ I. Korintliler: 7/8,32-34.

⁶² I. Korintliler: 7/35.

⁶³ I. Korintliler: 7/38.

⁶⁴ I. Korintliler: 7/8,9.

⁶⁵ Matta: 19/4,5; Efesliler: 5/31.

⁶⁶ I. Korintliler: 7/4.

⁶⁷ M. Akif Aydın, “Aile” II, 197; Ömer Faruk Harman, “Kadın” *DİA*, TDV, İstanbul 2001, XXIV, 85.

⁶⁸ I. Petrus: 3/1-2.

⁶⁹ Efesliler: 5/22-24.

⁷⁰ I. Korintliler: 11/9.

⁷¹ I. Timoteos: 2/12-14.

*cevap vererek anne oldukları zaman kabul etmektedir.*⁷² şeklinde eleştiriler yöneltmiştir. Esasen kadınların sadece “cinsel obje” olarak görülmesi Batı’da kadın haklarını savunmak için feminizm gibi akımların çıkmasına sebebiyet vermiştir. Aşırılıklara verilen aşırı tepkiler başka aşırılıklara neden olmaktadır.

Yeni Ahit, evlenen çiftlere bir takım mesuliyetler yüklemektedir. Buna göre evli erkeğe ve kadına birbirinin haklarını koruması noktasında tavsiyelerde bulunmuştur. Kadına, kocasını ve çocuklarını sevip onlara şefkat göstererek evine ve kocasına bağımlı olması öğütlenmiştir.⁷³ Kadının kocasına karşı saygılı olması emredilmiştir.⁷⁴ Kadınların kocalarına karşı güzel giysiler ve takılarla değil, iç güzelliği ile donanıp kocalarına süslenmesinin daha değerli olduğu ifade edilmiştir.⁷⁵

İncil’de, yaşamın ortak mirasçıları olmaları hasebiyle erkeklerin karılarına iyi davranması tavsiye edilmiştir. Ayrıca kadınlar, yaratılış itibarıyla zayıf varlıklar oldukları için onlarla hoşgörü içinde yaşanılması gerektiği ifade edilmektedir.⁷⁶ Bunun dışında, *“Ey kocalar, Mesih kiliseyi nasıl sevip onun uğruna kendini feda ettiyse, siz de karılarınızı öyle sevin... kocalar da karılarını kendi bedenleri gibi sevmelidir. Karısını seven kendisini sever. Hiç kimse hiçbir zaman kendi bedeninde nefret etmemiştir. Tersine onu besler, onu kayırır... Her biriniz karısını kendisi gibi sevsin.”*⁷⁷ pasajlarında kadınlara nasıl davranılması gerektiği açıklanmıştır.

Efeslilerde⁷⁸ geçen aile ilişkileri, oldukça önemli buyruklar içermektedir. Yeryüzünde uzun ömürlü olmanın şartı, anne babaya iyilikte bulunup saygı göstermekle kayıtlanmıştır. Anne babasına ihsanda bulunan çocuğun, bu vaade erişeceği bildirilmiştir. Babalara da çocuğun terbiyesiyle ilgilenip onların gönlünü hoş tutup öfkelerini çekecek davranışlardan uzak kalması gerektiği ifade edilmiştir.

Hristiyanlıkta boşanma, Yahudilikteki boşanmaya aksülamel olarak cereyan etmiştir. Boşanma çok açık bir şekilde yasaklanmaktadır. Konuyla alakalı Matta’da⁷⁹ şu olay anlatılır: Ferisiler, Hz. İsa’yı denemek amacıyla Kutsal Yasa’nın boşanmayla ilgili

⁷² Gittins, 46.

⁷³ Titus: 2/4-5.

⁷⁴ Efesliler: 5/33.

⁷⁵ I. Petrus: 3/3,4.

⁷⁶ I. Petrus: 3/7.

⁷⁷ Efesliler: 5/25-33.

⁷⁸ Efesliler: 6/1-4.

⁷⁹ Matta: 19/3-9.

hükmünü sorarlar. Hz. İsa'da anne babasını bırakıp tek beden olan çiftleri, insanların ayırmaması gerektiği cevabını verir. Hz. Musa'nın erkeğin karısına boşanma belgesi verip boşamanın gerçekleşeceği hükmü hatırlatılınca Hz. İsa'nın cevabı şöyle olur: "...*“İnatçı olduğunuz için Musa karılarınızı boşamanıza izin verdi” dedi. “Başlangıçta bu böyle değildi”...*”⁸⁰ Başka bir yerde boşanma açıkça yasaklanmıştır: "...*Rab buyuruyor: Kadın kocasından ayrılmasın. Ayrılırsa evlenmesin, ya da kocasıyla barışsın. Erkek de karısını boşamasın.*”⁸¹ Ayrıca karısını fuhuş dışında başka bir saikle boşayan kimse karısını zinaya terk etmiş olacağı, bununla beraber boşanmış bir kadınla evlenen kimse de zina yapmış sayılacağı ifade edilmiştir.⁸² Başka bir yerde ise kocasını boşayıp başka biriyle evlenen kadının da zina etmiş olacağı bildirilmiştir.⁸³ Farklı bir pasajda ise kocasından boşanan bir kadınla evlenmek de zina kapsamında sayılacağı hükmü yer almıştır.⁸⁴

Yeni Ahit'te erkeğin karısını boşayıp başka biriyle evlenebilmesinin tek yolu karısının fuhuş yapmış olmasıdır. Kadının başka bir erkekle evlenebilmesinin yolunu açan meşru sebep ise kocasının ölmesidir.⁸⁵ Görüldüğü gibi Yahudilikte boşamaların aşırılığı söz konusu iken Hristiyanlıkta bu durum tam tersidir. Yahudiler boşama hususunda ifrata giderken Hristiyanlarda tefrite düşerek ayrı bir aşırılığa sebebiyet vermiştir.⁸⁶

Sonuç olarak İncil'de evlilik hoş görülmeyip, bekâretin faziletine vurgu yapılmış ve boşanma yasaklanmıştır. Cinsel ilişkinin günah telakki edilmesi “kutsal bakireler” kurumunun ortaya çıkmasına sebebiyet vermiş ve Hristiyan toplumunun evlilikten uzaklaşmasına neden olmuştur.⁸⁷

⁸⁰ Matta:19/8. Benzer ifadeler için bkz. Markos: 10/1-9.

⁸¹ I. Korintliler: 7/10,11.

⁸² Matta: 5/31.

⁸³ Markos: 10/12.

⁸⁴ Luka: 16/18.

⁸⁵ I. Korintliler: 7/39.

⁸⁶ Aydın, “Aile”, II, 197.

⁸⁷ Harman, “Kadın”, XXIV, 86.

1.2.3. Cahiliyede Aile

Cahiliye kelimesi Kur'an-ı Kerim'de dört yerde⁸⁸ geçmektedir. Sözlükte, bilgisizlik, doğru olan şeyin aksine inanma ve yapılması gerekenin tersini yapma gibi anlamlara gelmektedir.⁸⁹ Terim anlamında kullanıldığında ise İslamiyet öncesi Arapların inançları, örf ve adetleri, tutum ve davranışları kastedilir.⁹⁰

Cahiliye toplumunun müstakil bir aile yapısından söz etmek oldukça zordur. Mesela Hayy, Âl ve İyâl tipi aileden bahsetmek mümkündür. “Hayy” merası, su kaynağı, Tanrı'sı ortak olan gruba verilen isimdir. “Âl” ise aynı ev ya da çadırda yaşayan dede, oğullar, torunlar ve bunların çocuklarından oluşan zümredir. “İyâl” ise daha çok çekirdek aile diye nitelendirebileceğimiz karı, koca ve çocuklarından oluşan aile şeklidir. Fakat bunlar içinde âl ve iyâl sosyal ve dini bir müessese mahiyeti arz etmez. Söz gelimi erkekle kadını birbirine bağlayan nikâhın dini ve içtimai bir niteliği olmadığı için kadın ancak çocuk doğurduktan sonra iyâl'e dâhil olabiliyordu. Zira kadın çocuk doğurmadan önce ölse kocasına taziye verilmezdi.⁹¹

Cahiliye toplumunda erkek, kadından daha önemli bir yere sahiptir. Gerek ailenin geçim kaynağını temin etmede ve gerekse de savaşlarda kabilenin güç kaynağı olması hasebiyle konumu bir kadın gibi değildir.⁹² Koca, karısının efendisi, doğan çocukların da sahibiydi. Ataerkil aile yapısının baskın olduğu Araplarda aile bağları erkek üzerinden inşa edildiği için kız çocuklarına sahip olmak hicap duyulması gereken bir şeydi. Bu durum Kur'an-ı Kerim'de şöyle geçmektedir: *“Onlardan birine kız müjdelendiğinde, üzüntü ve öfkesinden dolayı yüzü simsiyah olur. Verilen müjdenin (kendisine göre) kötülüğünden dolayı insanlardan saklanır. Böyle bir küçük düşürücü duruma rağmen onu yanında mı tutsun yoksa toprağa mı gömsün! Görün işte ne kötü hükümde bulunuyorlar!”*⁹³ Babanın, kız çocuklarını canlı bir şekilde toprağa gömmesi⁹⁴

⁸⁸ Âl-i İmran: 3/154; Mâide: 5/50; Ahzab: 33/33; Fetih: 48/26.

⁸⁹ Râğıb el-İsfehânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât fî Ğaribi'l-Kur'an* (Thk. Muhammed Seyyid Keydanî) Dâru'l-Ma'rife, Beyrut tsz., 102.

⁹⁰ Mustafa Fayda, “Câhiliye”, *DİA*, TDV, İstanbul 1993, VII, 17.

⁹¹ M. Şemseddin Günaltay, “Kable'l-İslâm Araplarında İctimaî Aile”, *Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi Mecmuası*, c. 1, s. 4, İstanbul 1926, 74,75.

⁹² Aydın, “Aile”, II, 198.

⁹³ Nahl: 16/58,59; Heyet, *Kur'an-ı Kerim Meâli* (3. Baskı) (Haz. Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş), DİB, İstanbul 2017, 49. Çalışmamızın tamamında bu meâlden faydalanacağız.

⁹⁴ Tekvîr: 81/8,9.

bu anlayışın tezahürüdür. Cahiliye adetleri, çocuklarının tek sahibi olması hasebiyle evladını öldüren babaya herhangi bir cezai müeyyide öngörmemiştir. Bundan dolayı kimse bu cinayeti sorgulamazdı. Hatta çocuğu doğuran annenin bile bunu sorgulama hakkı yoktu.⁹⁵

Cahiliye kadınları, çalışamaz ve savaşılamazdı. Bundan dolayı ailede külfet sayılırdı. Zira kadınlar düşman istilasında esir düştükleri vakit, sahipleri için hem utanç vesilesi olurlar hem de fakirliğe sebebiyet verirlerdi.⁹⁶ Eşraf takımının kızları istisna tutulursa genel olarak Cahiliye toplumunda vaziyet bu şekildedir. Bunun dışında, kadınlar adet günlerinde kocalarıyla bir evde bulunamaz birlikte yiyip içemezlerdi. Hatta evlerinden bile çıkarılırlardı.⁹⁷

İslam öncesi Arap toplumunda çok evlilik (poligami) yaygın bir uygulamadır. Zira dileyen istediği kadar kadın ve cariyeyle evlenebiliyordu. Bu durum Arap toplumunun yerleşik geleneklerinin bir sonucuydu. Gerçekten de Arap toplumunda aile nüfusu ne kadar fazla olsa iş güç ve savaşlardaki kayıpların telafisi de o kadar çabuk olurdu. Bu bakımdan çok evlilik iktisadi ve kuvvet gücünün göstergesi iken tek eşle evlilik, zayıflık ve fakirliğin işaretiydi. Bundan dolayı çok evlilik, toplumda iftihar ve nüfuz sahibi olma vesilesiydi.⁹⁸

Yukarıda da ifade edildiği gibi Cahiliye toplumunda nikâhın dini bir boyutu olmadığı için farklı nikâh şekilleri yaygındı. Soylu birinden çocuk sahibi olabilmek için kocasının karısını ona sunması (Nikâh-ı İstibda'), eşlerin karşılıklı değiştirilmesi (Nikâh-ı Bedel), gizli dostun edilmesi (Nikâh-ı Hıdn), başlık ve mehirden kurtulmak için kızların değiştirilmesi (Nikâh-ı Şiğar), babasının ölümünden sonra üvey anneyle evlenme (Nikâh-ı Makt) gibi değişik nikâh türleri vardı.⁹⁹

İslam öncesi Araplarda boşanma, oldukça yaygın bir uygulamaydı. Boşama yetkisi erkeğe aitti. Kadınları boşadıkları halde bile bazen onlara eziyet vermek için

⁹⁵ Bakkaloğlu, 25.

⁹⁶ Seyyid Kutub, *Fîzılâli'l-Kur'an* (I-XVI) (Ter. İ. Hakkı Şengüler-M. Emin Saraç-Bekir Karlığa), Hikmet Yay., İstanbul tsz, IX, 204.

⁹⁷ Günaltay, 76.

⁹⁸ Günaltay, 92; Kevser Kâmil Ali-Salim Ögüt, "Çok Evlilik", *DİA*, TDV, İstanbul 1993, VIII, 366.

⁹⁹ Aydın, "Aile", II, 198; İbrahim Sarıçam, "Hz. Peygamber Dönemi" *İslâm Tarihi* (1. Baskı) (Ed. Eyüp Baş), Grafiker Yay., Ankara 2012, 65. Diğer nikâh türleri için bkz. Bakkaloğlu, 42-80.

başkalarıyla evlenmelerine izin vermezlerdi. Ayrıca boşanan kadın başka biriyle evlenebilmek için bir yıl beklemek zorunda kalıyordu.¹⁰⁰

Görüldüğü gibi Cahiliye ailesinde dini, ahlaki ve hukuki normlar söz konusu değildir. Aileyi oluşturan unsurlar, umumiyetle içinde mutlak ve sınırsız yetkiye sahip bir baba, varlığı onun insafına bırakılmış çocuklar, dilediğinde kullanılabilen, dilediğinde evden atılabilen, ev işleri ve çocuk bakımı dışında hiçbir fonksiyonu olmayan bir anneden oluşmaktaydı. En tabii insan haklarının ihlal edildiği ve birçoğunun görmezden gelindiği İslam öncesi Cahiliye ailesinde, tamamen erkek merkezli bir aile yapısı hâkimdir. Bu zaman diliminin İslamî dönemde “cahiliye” olarak nitelendirilmesi oldukça dikkat çekicidir. Zira İslam dini, Arap aile algısında olağanüstü bir dönüşüm yaşatmıştır.

1.2.4. İslam’da Aile

Yahudilerde aile, tamamen dini bir kurum iken, Hristiyanlarda katlanılması gereken zorunlu bir kötülüktür. Cahiliye toplumuda ise erkeğin tekelinde olan kadının asla söz hakkı olmadığı bir müessesedir. İslam’ın aile anlayışına bakıldığında önceki din ve toplulukların bir devamı ya da kopyası değil, tamamen orijinal bir yapı arz etmektedir. Zira Kur’an ve sünnetin getirdiği hükümler, bu tezi desteklemektedir. İslam’a göre aile; ahlaki, dini, hukuki ve sosyal bir müessesedir. Ailenin çok yönlü olması onun ne kadar değerli ve önemli olduğunun göstergesidir.

İslam dini, aileye özel bir önem atfetmiştir. Çünkü içtimai hayatın, talim ve terbiyenin başlangıç noktası ailedir. İslam’da aileyi oluşturan temel unsur ise evliliktir. Klasik Fıkıh külliyatında ibâdât-muâmelat-ukubât şeklindeki tasnifi esas alan eserlerde evlilik ve aile hayatı, ibâdât ve muâmelat bahislerinin arasında ele alınır. Burada konunun bir yönüyle ibadet vasfına dikkat çekilirken diğer taraftan muâmelat karakteri arz ettiği söylenmek istenir.¹⁰¹ Bu bölümde evlenme akdi, mehir, nafaka gibi konularının ardından boşanma ve boşanma sonrası oluşan hukuki sonuçlar incelenir.

¹⁰⁰ Günaltay, 76; Sarıçam, 65.

¹⁰¹ Saffet Köse, “Aile Hukuku”, *İslâm Hukuku* (9. Baskı) (Ed. Talip Türcan), Grafiker Yay., Ankara 2020, 281.

1.2.4.1. Evlenmenin Önemi ve Evliliğin Teşviki

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi aileyi oluşturan unsur, evliliktir. Evlilik kısaca, meşru yollardan bir araya gelen, bir erkekle bir kadının yaşamları boyunca kurdukları birlikteliktir. Eşleri birbirine bağlayan, aralarında sevgi, şefkat ve merhamet gibi ruhsal huzuru evlilik sağlar. Başkasını sevmek, fedakârlık yapma, zorluklara karşı birlikte göğüs germe ve paylaşmanın zevki yine evlilik ve aile hayatıyla mümkündür.¹⁰²

Yaradılış itibarıyla tek başına yaşamayan insan, ancak kendi cinsinden biriyle rahat edip huzura kavuşabilir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de bu hakikat, farklı ayetlerde karşımıza çıkmaktadır. *“Sizi tek bir nefisten yaratan, kendisiyle huzurlu olsun diye ondan eşini yaratan O'dur...”*¹⁰³ Başka bir ayette, *“Ey İnsanlar! Sizi tek bir candan halk eden ve ondan da eşini yaratan, ikisinden birçok erkek ve kadın türetilip yayan rabbinize itaatsizlikten sakının...”*¹⁰⁴ Diğer bir ayette ise *“Allah size kendi cinsinizden eşler yarattı, eşlerinizden de sizler için oğullar ve torunlar var etti...”*¹⁰⁵ buyrulmaktadır. Bu ayetlerde erkek ve kadının birbiri için yaratıldığı açıkça ifade edilmektedir. Kendi cinsiyle mutlu olup hayatı yaşanabilir ve anlamlı kılan, eşlerin birlikteliğidir.

İslam'da aile, fitrî bir müessesedir. İlk insan Hz. Âdem'den (a.s.) itibaren dünya hayatı, aile ile başlamıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere aile kurumu, insan tabiatının ayrılmaz bir parçasıdır. Bundan dolayı Kur'an-ı Kerim'e ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) uygulamalarına bakıldığında aileye kurumsal bir varlık kazandırmanın önemine dikkat çekilir.¹⁰⁶ Çünkü insanlık, aile vasıtasıyla var olmuş, varlığını aile ile koruyabilmiştir. Bu sebeple korunması ve kalıcı olması yine insanlığın faydasıdır.

İslam'da aile ile alakalı bir mevzu geçtiğinde genellikle manevi unsurlar hep hatırlatılır. Aslında aileyi ayakta tutan ilke, ahlak ve maneviyattır. Aile, katı kurallarla idare edilebilecek bir kurum değildir. Mutlu ve huzurlu bir yuvanın olmazsa olmazı sevgi, şefkat, merhamet, fedakârlık gibi manevi değerlerdir. Öyle ki Allah (c.c.), Kur'an-ı Kerim'de eşler arasındaki sevgi ve merhameti var etmesini varlığının delili

¹⁰² Halil İbrahim Acar, *İslâm Aile Hukuku* (3. Baskı), Ensar, İstanbul 2019, 17.

¹⁰³ A'râf: 7/189.

¹⁰⁴ Nisa: 4/1.

¹⁰⁵ Nahl: 16/72.

¹⁰⁶ Ahmet Yaman, *Ahlak ve Hukuk Ekseninde Aile Hayatımız* (2. Baskı), DİB, Ankara 2018, 16.

olarak saymıştır. “Onlara ısınip kaynaşasınız diye size kendi cinsinizden eşler yaratıp aranızda sevgi(meveddet) ve şefkat(rahmet) duyguları yerleştirmesi de O’nun varlığının delillerindendir. Esasen bunda iyi düşünen kimseler için ibretler vardır.”¹⁰⁷ Ayette geçen rahmet ve meveddet ifadeleri oldukça dikkat çekicidir. Her ne kadar bazı müfessirler tarafından meveddet cinsel ilişki olarak anlaşılsa da esasında burada cinsi şehvetten öte bir mana ifade edilmektedir. Çünkü cinsel münasebet, yaşın belli bir raddeye gelmesiyle anlamını yitirdiği halde sevgi ve şefkat eşlerin ölümüne kadar sürekli devam eder. Bu meyanda denilebilir ki meveddetten kasıt, kocanın karısını sevmesi, rahmetten kastın ise ona bir fenalık isabet eder endişesiyle ona karşı şefkatli olmasını ifade etmektedir.¹⁰⁸

Gerçekten de insan sadece maddi unsurlardan mürekkep bir varlık değildir. Dünya’ya geldiğinde karşılaştığı ilk muamele sevgi, şefkat ve merhamet gibi manevi değerlerdir. Aynı zamanda vefat ettiğinde de yine aynı değerlerin bu defa hüznü halleri vuku bulur. İnsanın doğum ve ölümü mademki maddi unsurların hâkim olduğu haller değil, o halde yaşamının merkezinde bahsi geçen değerler insanı ayakta tutar ve mutluluğun vaz geçilmezi haline gelir. Ayrıca mahut değerler insanları birbirine bağlayıp, aralarında ünsiyetin oluşmasına sebebiyet vermektedir. Bu açıdan bakıldığında, karı koca arasında Allah’ın (c.c.) sevgi ve şefkati var etmesinin kıymeti daha iyi anlaşılacaktır kanaatindeyiz.

Manevi bağlarla kurulmuş bir ailede, sevgi ve muhabbet, huzurlu yuvanın temel ögesidir. Aileyi ayakta tutan, sağlıklı bir şekilde devamını sağlayan, temelde kalbi hissiyatın egemen olduğu bir yapı, engeller karşısında sarsılmaz bir hal alır. Zira birbirinin yükünü almaya azmetmiş bir aile, tüm sıkıntı ve zorluklara rağmen kenetlenerek bu durumdan çıkar. Bu bilinçle hareket eden eşler, birbirine nasıl muhtaç olduklarını, biri olmadan diğerinin anlam kazanamayacağını farkındadırlar. Dünya’nın geçici olduğu, herkesin belli bir vakte kadar yaşam süreceği gerçeği, evliliği zorunlu bir kötülük olmaktan çıkarıp ulvi bir yere yerleştiriyor. Zira aile, dünya hayatının yükünü hafifleten ilahi rahmetin bir eseridir.

¹⁰⁷ Rûm: 30/21.

¹⁰⁸ Kurtubî, Ebî Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’an ve’l-Mübeyyinu lemâ Tedammenehû Mine’s-Sünneti ve Âyi’l-Furkân* (1. Baskı) (I-XXIV) (Thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî) Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 2006, XVI, 412.

Diğer taraftan Kur'an-ı Kerim, meşru yollardan bir araya gelmiş eşleri birbirinin elbisesi olarak nitelendirir. “...*Onlar sizin için elbise siz de onlar için elbisesiniz...*”¹⁰⁹ Ayetteki incelik oldukça düşündürücüdür. Elbise insanları soğuktan, sıcaktan ya da vücuda gelebilecek bir takım tehlikelere karşı korur. Allah'ta (c.c.) kadın ve erkeği birbiri vasıtasıyla birçok fenalıktan korumaktadır.¹¹⁰ Erkek ve kadından birinin eksikliği diğerini kötülöklere açık hale getirir. Elbise vücudu örttüğü gibi eşleri günaha götüren etkenlerden muhafaza ettiğı için bu ifadenin önemi büyüktür. Bunun dışında eşlerin işledikleri kusurlarda muhakkak vardır. Bu kusurların örtülmesi, bazen görmezden gelinmesi ailenin selameti açısından ehemmiyetlidir. Mamafih insan sürekli elbise giyindiğı için adeta onunla tek parçadır. Burada elbisede olduğı gibi eşler de devamlı yan yana ve birliktedirler. Yani karı ve koca, bir bütünün iki parçasıdır. Eşlerin birbirinin elbisesi olarak nitelendirilmesinin, mahremiyet boyutuna da dikkat çekilmiştir. Zira her ailenin kendine has bazı özel durumları söz konusudur. Karı kocanın birbirinin sırlarına vakıf olması, bu sırların gizli tutulmasını gerektirmektedir. Bu durum eşlerin birbirine örtü/elbise olduklarını ihsas ettirmektedir. Bununla mahremiyete riayet edilmesi de hatırlatılmaktadır.

Hz. Peygamberin (s.a.v.) bir hadisinde eşler arası mahremiyetin önemine şöyle dikkat çekilir: “*Kıyamet günü Allah katında mevkii en kötü olan kişi, karısıyla beraber olduktan sonra onun sırrını yayandır.*”¹¹¹ Hadisten de anlaşılacağı gibi mahremiyet eşlere sorumluluk yüklemektedir. Esasında mahremiyetin ihlali, hak ihlali sayıldığından dolayı aynı zamanda cezayı gerektiren bir suçtur.

İslam'da aile, sadece ruhi ve manevi boşluğun doldurulduğu yer değildir. İslam'da ailenin diğer bir fonksiyonu da fiziksel ve biyolojik ihtiyaçların meşru ölçüde giderilmesidir. Bu da yine evlilik ile mümkün olmaktadır. İslam, iffetsizlik ve hayâsızlık gibi toplumu ifsat eden ahlaka mugayir davranışları reddetmiştir. Bunun yerine meşru sınırlar dâhilinde evliliğe izin vermiş, teşvikte bulunmuş hatta bu hususta ısrarcı olmuştur.

¹⁰⁹ Bakara: 2/187.

¹¹⁰ er-Râzî, Fahrüddîn Ebû Abdullah Muhammed b. ‘Ömer b. el-Hasan b. el-Huseyn et-Teymî, *Mefâtihu'l-Ğayb* (1. Baskı) (I-XXXII), Dâru'l-Fikr, Beyrut 1981, V, 114.

¹¹¹ Müslim b. el-Haccâc, Ebu'l-Hüseyn el-Kuşeyrî en-Neysâbü'rî, *Sahîhu Müslim* (1. Baskı) (I-V) Dâr'ul Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1991, Nikâh, 123-124.

Kur'an ve sünnette zina kesin bir şekilde yasaklanmış, çok çirkin ve kötü bir yol olduğu buyurulmuştur.¹¹² Zinanın yerine evlilik teşvik edilmiştir. *"Aranızdan evli olmayanları, köle ve cariyeleriniz içinde durumu müsait olanları evlendirin..."*¹¹³ ayetinde görüldüğü gibi evlilik için topluma sorumluluk yüklenmiştir. Başka bir ayette *"...hoşunuza giden kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayın..."*¹¹⁴ buyurulmaktadır. Hadislerde de çeşitli şekillerde evliliğe vurgu vardır. Nitekim bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: *"Ey gençler! Sizden evlenmeye gücü yeten evlensin. Çünkü evlenmek gözü haramdan daha çok korur ve iffeti daha çok muhafaza eder. Evlenme imkânı olmayanlar da oruç tutsun. Çünkü oruç şehvetin kalkanıdır."*¹¹⁵

İslam, Hristiyanlıkta olduğu gibi bekârlığı öncelemez. Zira bekârlık ibadete engel olarak görülmemiştir. Kaldı ki kulluğun bir parçası olarak da görüldüğü söylenebilir. Hz. Peygamberin (s.a.v.) yaptığı ibadetleri soran üç sahâbi, O'nun (s.a.v.) geçmiş ve gelecekteki günahlarının bağışlandığını söyleyerek aralarında bazı kararlar aldılar. Bunlardan birincisi, her gece devamlı namaz kılacağını, diğeri ara vermeksizin her gününü oruçlu geçireceğini söyledi. Üçüncüsü ise hanımlarından ayrılıp bir daha evlenmemeye karar verdiğini açıkladı. Bu sözler üzerine gelen Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Vallahi aranızda Allah'tan en çok korkan ve ondan en çok sakınanınız benim. Fakat ben bazen oruç tutar bazen tutmam, geceleri bazen namaz kılarım bazen de uyurum. Kadınlarla da evlenirim. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir."*¹¹⁶

İslam'da evlilik ne kadar önemliyse eş seçimi de o denli mühimdir. Hz. Peygamber (s.a.v.), eş seçimine dikkat edilmesi gerektiğini vurgulamış ve bu konuda ümmetine nasihatte bulunmuştur. Hadise göre¹¹⁷ bir kadınla dört şey için evlenilir. Bunların ilki kadının mal bakımından zengin olması, diğeri itibarlı bir soydan gelmesi, üçüncüsü fiziksel güzelliği ve dördüncüsü de dindar olmasıdır. Hz. Peygamber (s.a.v.), eş seçiminde dindar olanın tercih edilmesi gerektiğini öğütlemiştir. Zira başka bir

¹¹² İsrâ: 17/32.

¹¹³ Nûr: 24/32.

¹¹⁴ Nisa: 4/3.

¹¹⁵ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, *Sahîhu'l-Buhârî* (1. Baskı) Dâru İbni Kesîr, Dimeşk-Beyrut 2002, Nikâh, 2; Müslim, Nikâh, 1.

¹¹⁶ Buhârî, Nikâh, 1.

¹¹⁷ Buhârî, Nikâh, 15.

hadiste¹¹⁸ kadının güzelliği onun helak olmasına, zenginliği ise aşırıya gitmesine yol açabileceğinin endişesi vardır. Bu sebeple yine dindar olanın tercih edilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Kur'an ve sünnet, kadınlar hususunda erkeklere bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Kur'an-ı Kerim'de dördüncü sûre kadın anlamına gelen "Nisâ" sûresidir. Mahut sûrede geçen bir ayette şöyle buyrulmaktadır: "... Onlarla (kadınlarla) güzel geçinin. Şayet onlardan hoşlanmazsanız, Allah'ın hakkınızda daha hayırlı kılacağı bir şeyden de hoşlanmamış olabilirsiniz."¹¹⁹ Yine hadis-i şeriflerde kadınlarla alakalı birçok hüküm vazedilmiştir. Bir hadiste Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şöyle söylediği rivayet edilir: "...Kadınlar hakkında Allah'tan korkun. Siz onları, Allah emaneti olarak aldınız; Allah'ın adıyla onları kendinize helal kıldınız."¹²⁰ Başka bir hadiste, "Sizin en hayırlınız eşine en iyi davrananınızdır."¹²¹ buyrulmaktadır. İslam, kadına iyilik ve güzellikle davranılmasını emretmiştir. Koca ve karının birbirinin haklarına¹²² riayet etmesi gerektiğini vazetmiştir. Esasında böyle yaparak kadının ve erkeğin haklarını koruma altına almıştır.

Diğer dinlerde ve Cahiliye toplumunda, erkeklerle eşit olmamasından dolayı *İnsanî sahada*, ilim ve yaşamın çeşitli yerlerindeki mağduriyetinden ötürü *İctimai sahada*, malî ve geniş bir alanda bireysel tasarruf hakkı tanınmadığından dolayı *Hukukî sahada* kadınların hiçbir hakkı bulunmuyordu. İslam'ın gelmesiyle beraber özellikle üç alanda kadınlar hak ettiği değeri elde etmişlerdir.¹²³

Aslında Kur'an ve Sünnet, haklar konusuna erkek ve kadın cihetinden bakmaz. Buradaki ilke hak sahibine hakkının verilmesidir. Haddizatında bu şekilde yapılarak dengenin sağlanması amaçlanır. Doğrusu bu tür meselelere günümüzde hak kavramı yerine cinsiyet üzerinden yaklaşıldığı için bu durum birçok problemlere kapı aralamaktadır. Hakkın esas alındığı bir zeminde çatışmaların minimize edileceği gerçeği izahtan varestedir.

¹¹⁸ İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvinî, *Sünenü İbn Mâce* (2. Baskı) (Thk. Raid b. Sabri b. Ebî Alfe), Dâr'ul-Hadâratı li'n-Neşri ve't-Tavzi', Riyad 2015, Nikâh, 6.

¹¹⁹ Nisa: 4/19.

¹²⁰ Müslim, Hacc, 147.

¹²¹ İbn Mâce, Nikâh, 50.; Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre, *Sünenü't-Tirmizî* (2. Baskı) (I-V) (Thk. Merkezü'l-Buhûsi ve Tekniyeti'l-Ma'lûmât), Dâru't-Tasîl, byy. 2016, Radâ', 11.

¹²² Tirmizi, Rada', 11.

¹²³ Mustafa Sibai, *İslâma ve Garblılara Göre Kadın* (Çev.: İhsan Toksarı), Nidâ Yay., İstanbul 1969, 26.

1.2.4.2. Evlenmenin Hukuki Sonuçları

İslam'da aile, sadece sosyal, ahlaki ve dini prensiplerin hâkim olduğu bir müessese değildir. Aile, aynı zaman da hukuki bir kurumdur. Ailenin oluşması, kadın ve erkeğin bir arada yaşamasının meşruiyeti ancak sahih nikâh akdi ile mümkündür. Diğer taraftan zarûriyyât-ı hamseden -yani toplumun varlığı ve huzur için olmazsa olmaz temel hak ve değerlerden- olan neslin korunması da yine meşru nikâh akdi ile mümkün olmaktadır. Nikâh, dinî ve hukukî bakımdan evlenmelerinde herhangi bir engel bulunmayan, bir kadınla erkeğin, şahitlerin tanıklığında icap ve kabulden oluşan sözleşmedir.¹²⁴ Bu tanım Hanefilere göredir. Cumhur, Hanefilere ek olarak velinin iznini de akdin rûknüne dâhil ederler.¹²⁵ Bu akit ile kadın ve erkek arasında bir takım haklar, vazifeler ve sorumluluklar meydana gelir. Bu anlayışla taraflar, birbirleriyle sözleşerek aile hayatı kurmayı taahhüt etmiş olurlar.

Nikâhın belli bir mekanda, ya da Hristiyanlıktaki gibi bir din görevlisi tarafından kıyılma zorunluluğu yoktur. Nikâh, esasında bir akit olduğu için dinî bir sözleşme değildir. Fakat öneminden dolayı ve geçmişte din görevlilerin nezaretinde kıyılmış olması nikâha dini bir görünüm vermektedir. Nikâh akdinin Kur'an-ı Kerim'de "*sağlam bir sözleşme*"¹²⁶ olarak nitelendirilmesi ona diğer akitlerden farklı bir özellik attettiğinin göstergesidir. Bu meydana nikâhın dualar eşliğinde kıyılması, evliliğin ibadet boyutuna olan inancın işaretidir. Ancak ister din görevlilerin huzurunda olsun, ister başka bir yerde olsun bunlar, nikâhın rûkûn ve şartlarından değildir. Mühim olan nikâhın İslam Hukukunun aradığı şartlara münasip bir şekilde kıyılmış olmasıdır.¹²⁷

Evliliğin sağlam bir zeminde devam etmesi için nikâh akdi kurulmadan önce dikkate değer bir hususu burada zikretmek yerinde olacaktır. İslam bilginleri eşlerin daha sağlıklı bir yuva kurmaları ve yaşamları boyunca birbirinin hallerinden anlamaları için genelde tarafların birbirine denk olmasını ya da kocanın karısından soy, sosyal statü, eğitim vb. hususlardan aşağı olmamasına dikkat edilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Fıkıhta buna kefâet denir.¹²⁸ Kefâet, ailenin gelecekte huzursuz olmasını

¹²⁴ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuki İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu* (I-VIII), Özensar Yay., İstanbul tsz., II, 5; Acar, 20.

¹²⁵ Vehbe Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhû* (2. Baskı) (I-VIII), Dâru'l-Fikr, Dımeşk 1985, VII, 37.

¹²⁶ Nisa: 4/21.

¹²⁷ Köse, 283.

¹²⁸ Bilmen, II, 8.

engelleyici bir faktör olarak da görülebilir. Kanaatimizce evlilikte denklik, dikkate alınması gereken çok mühim bir meseledir. Eğitim, kültür, örf, adet, statü ve daha birçok noktada eşler arasında birlik ve uyum yoksa ailenin kalıcı olması oldukça zordur. İslam'da aile bir daha ayrılmamak niyetiyle kurulduğu için bu konunun göz ardı edilmemesi gerektiği inancındayız. Fakat hemen belirtelim ki kefâet nikâh akdinin sıhhat veya lüzum (bağlayıcılık) şartı olup olmaması bakımından doktrinde tartışılmış, ortak bir kanaat hâsıl olmamıştır.¹²⁹

Nikâhın tanımını yaptığımızda taraflar arasında dini ve hukuki bir engelin bulunmaması gerektiğini zikretmiştik. İslam'da evlenme engelinin dayanağı nasıttır. Aslında tarih boyunca insanlar kısmi olarak yakın akrabayla evliliği hoş bir davranış olarak telakki etmemişlerdir. İslam'ın gelmesiyle birlikte evlenilmesi yasaklanan kişiler son halini almıştır. İslam'da evlenilmesi haram olan kişiler, Kur'an ve sünnetle belirlenmiştir.¹³⁰ Bunları ifade edecek olursak, evlenme mânileri ebedi haram olanlar ve geçici haram olanlar şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Ebedi haramlık, kan hısımlığı, evlilik (hurmetu'l-musâhere) ve süt emme yoluyla oluşur. Geçici engeller ise din farkı, dört kadınla evli olma, üç kere boşanma, kadının başka biriyle nikâhlı olması, karının yakını olması (kız kardeşi, teyzesi, halası) gibi engellerdir.¹³¹ Geçici mâniler şartların oluşmasıyla ortadan kalkar ve engel olmaktan çıkar. Mesela, karısı ölen adam onun kız kardeşiyle, halasıyla veyahut teyzesiyle evlenebilir.

Evlenme akdi gerçekleştikten sonra taraflar, bireysel ve malî sonuçlarla karşılaşır. Bireysel sonuçlardan kasıt, dinin önerdiği aile modeline uygun hak ve vazifelerin yerine getirilmesidir. Esasında sorumlulukların hatırlatılması olası aile içi huzursuzlukların engellenmesi içindir. Maksat yuva kurmak olduğundan dolayı öncelikli olarak hakkın değil geçimin esas alınmasıdır. Bu meyanda bireysel sonuçlar genelde ahlâkî yönlüdür.

Evlenme akdi, şahsi sonuçların yanında birtakım malî sonuçlarda doğuracağını beyan etmiştik. Hukukî yönün ağır bastığı malî sonuçlar, mehir ve nafakadır. Burada ki vazife ve yükümlülük tamamen kocaya aittir. Kadının ise böyle bir sorumluluğu olmadığı için hak sahibi kendisidir. Ayrıca kadın, mehir ve nafaka konusunda hiçbir

¹²⁹ Bilmen, 65-75; Acar, 129.

¹³⁰ Bakara: 2/235; Nisa: 4/3, 22-24; Mâide: 5/5; Mümtetine: 60/10; Buhârî, Nikâh, 20, 27; Müslim, Nikâh, 37,38.

¹³¹ Zuhaylî, VII, 129-179; Karaman, *Ana Hatları ile İslâm Hukuku*, II, 85-88; Yaman, 63-66.

şekilde zorlanamaz. Kadının mal varlığı izni olmadığı müddetçe kocası tarafından kullanılamaz.

Mehrin meşruiyeti de Kur'an'la sabittir.¹³² Mehir, evlenecek kadının, erkekten aldığı veya almayı taahhüt ettiği mal ya da paradır. Mehir kadının hakkıdır. Nikâh akdi sırasında mehir belirlenmemişse dahi evlilikle beraber kadın mehri almaya hak kazanır. Mehir, kesinlikle kadının veya ondan istifadenin karşılığı değildir. Allah tarafından kadınlara bahşedilen bir haktır. Diğer taraftan mehir, kadına bir nevi malî teminat mesabesindedir.¹³³ Çünkü bilhassa erkek tek taraflı boşanma iradesini kötüye kullandığında kadının yaşayacağı sıkıntılı süreçte böylesi bir maddi imkân ona fayda sağlayacaktır.

Eş/ler/in ve çocukların nafakasının yükümlülüğü ailenin reisi olan erkeğe aittir. Bu durumda kadının zengin olması sonucu değiştirmez. Nafaka ortalama bir hayatın devamı için gerekli sağlık, gıda, mesken, giysi veya gerektiğinde hizmetçi masraflarını kapsar.¹³⁴ Nafakanın hukukî dayanağı da nasstır.¹³⁵ Bir kadın, nafakasının karşılanamaması ya da noksan karşılanması sebebiyle mahkemeye başvurabilir. Haklı bulunması halinde kocanın mali imkânı nispetinde mahkeme hükmünü verir. Hatta Şafîilere göre şayet kocanın nafakayı karşılamayacak gücü yoksa kadının talebiyle hâkim boşamaya hükmedebilir.¹³⁶

1.2.4.3. Evliliğin Sona Ermesi

Boşanma/boşama Arapça'da talâk kelimesiyle ifade edilir. Talâk, sözlükte hissi ve manevi kayıttan azade olmak, bir bağı, bağlantıyı ortadan kaldırmak gibi anlamlara gelmektedir.¹³⁷ İslam Hukuku'nda talâk kelimesi, nikâh akdini belli bir lafız ile hemen

¹³² Nisa: 4/4, 20, 24.

¹³³ Acar, 160.

¹³⁴ Köse, 324.

¹³⁵ Bakara: 2/233; Talak: 65/6,7; Buhârî, Nafakât, 1-3; Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as b. İshâk el-Ezdî es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvud* (1. Baskı) (Thk. Sâlih b. Abdilazîz b. Muhammed b. İbrahim), Dâru's-Selâm li'n-Neşri ve't-Tavzî', Riyad 1999, Nikâh, 40-41.

¹³⁶ Celal Erbay, "Nafaka", *DİA*, TDV, İstanbul 2006, XXXII, 283.

¹³⁷ el-Mevsılî, Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd el-Haneî, *Kitâbu'l-ihitiyar li't-Ta'lîl'l-Muhtâr* (7. Baskı) (I-V), Dâru'l- Ma'rife, Beyrut 2015, III, 151; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili Tefsiri* (5. Baskı) (I-X) (sd.: Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Orhan Atalay), Akçağ, Ankara 2015, VIII, 416; Bilmen, II, 175.

ya da gelecekte ortadan kaldırmak ve izale etmek,¹³⁸ şeklinde tarif edilmiştir. Başka bir tanımda ise belirli bir söz ya da onun yerine geçen bir ifade ile nikâh bağına ortadan kaldırmaktır.¹³⁹ Klasik fıkıh ve hadis külliyatına baktığımız zaman boşamayla ilgili “Kitabu’t-Talâk” başlığında bir bölüm açılmış ve boşamayla ilgili bir takım hükümler vazedilmiştir. Ayrıca Kur’an-ı Kerim’de “Talâk” adında bir sûre bulunmaktadır.

İslam’da evlilik bazen çekilmez bir yük haline geldiği zaman çıkış yolu olarak boşanmaya izin verilmiştir. Boşamanın hukukî dayanağı Kur’an ve sünnetle sabittir. Bakara sûresinde, “*Boşama iki keredir. Bundan sonrası ya iyilikle tutmak ya da güzellikle salıvermektir...*”¹⁴⁰ diğer bir ayette: “*Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman iddetlerini hesap ederek boşayın ve bekleme sürelerini iyice sayıp gözetin...*”¹⁴¹ buyrulmaktadır. Hadislere baktığımız zaman konuyla ilgili olarak birçok rivayet mevcuttur. Bunların birinde Hz. Peygamber (s.a.v.), şöyle buyurmuştur: “*Allah’a en sevimsiz gelen helal, boşanmadır*”¹⁴² Hadisten anlaşılacağı üzere hoş bir durum olarak karşılanmazsa da boşanmaya müsaade edilmiştir.

Boşanma, dar anlamıyla nikâh akdinin koca ve belli hallerde kadın tarafından tek taraflı olarak irade beyanıyla sona erdirilmesidir.¹⁴³ Daha genel bir ifadeyle, “*muayyen bir lafızla hemen ya da daha sonra nikâh bağına ortadan kaldırmaktır.*”¹⁴⁴ şeklinde tarif edilmiştir. Muhâlea denilen karıyla kocanın belli bir bedel karşılığında anlaşması veya hut hâkimin ayırması olarak nitelendirilen “tefrîk”, talakın geniş anlamı içerisinde değerlendirilmektedir. Muasır İslam Hukukçuları arasında talakın, “*eşlerden birinin tek taraflı iradesiyle gerçekleşen boşama*”¹⁴⁵ şeklinde kabul edilmesi gerektiği görüşü ağır basmaktadır.

İslam’da normal şartlarda boşama yetkisi erkeğe verilmiştir. Ancak bu yetkinin kötüye kullanılmasını engellemek amacıyla bir takım tedbirler almıştır. Bu tedbirlerin manevi boyutunu bir tarafa alırsak eğer, maddi boyutunda erkeğe ciddi külfetler yüklemektedir. Esasen Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminden günümüze dek erkeğe

¹³⁸ Bilmen, II, 175; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (4. Baskı), Ensar, İstanbul 2013, 542.

¹³⁹ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 542.

¹⁴⁰ Bakara: 2/229.

¹⁴¹ Talâk: 65/1.

¹⁴² Ebu Davud, Talâk, 3.

¹⁴³ H. İbrahim Acar, “Talâk”, *DİA*, TDV, İstanbul 2010, XXXIX, 497.

¹⁴⁴ el-Meydânî, Abdülganî el-Ğuneymî, *el-Lübâb fî Şerhi'l-Kitâb* (I-III), byy., II, 376.

¹⁴⁵ Acar, “Talâk”, 497.

verilen bu yetkinin, İslam'ın ruhuna aykırı bir şekilde kullanılıp boşamaya sebebiyet verici bir etken olmadığı rahatlıkla müşahade edilebilir. Kaldı ki koca, boşama yetkisini nikâh akdi esnasında ya da daha sonra karısına verebilir. Kadının kabul edilebilir gerekçeyle mahkemeye başvurması neticesinde hâkim boşamaya hükmedebilir. Fakat kocanın boşaması ya da kadının talebi doğrultusunda boşanmak istemesi bazı şartlara bağlanmış ve fakihler boşanma hususunda çeşitli görüşler beyan etmişlerdir. Boşama tek bir şarta bağlı olarak oluşan bir durum olmadığı için fıkıh literatüründe konuya daha yakın baktığımız zaman detaylarda farklılıklar görülmektedir.

Bilindiği gibi boşama hukukî bir tasarruftur. Hukukî bir tasarrufun gerçekleşmesi için bazı şartlar aranmaktadır. Bu şartlar boşamayı yapan kişide bulunması gereken “boşama yeterliliğini” ifade etmektedir. Buna boşama ehliyeti denir. Boşamayı yapan kişinin akıllı, ergenlik çağına girmiş, uyanık ve koca¹⁴⁶ veyahut onun vekili olmalıdır. Uyanık olmaktan kasıt uyku halinde olmamasıdır. Zira uyku halinde boşama muteber değildir.¹⁴⁷ Bu dördü dışında kalan şartlar fakihlerce tartışılmış farklı görüşler ortaya konmuştur.

Kişinin kendi isteğiyle içki içip karısını boşaması müçtehitlerce tartışılmış ve konuya dair muhtelif görüşler ileri sürülmüştür. Müçtehitlerin genel kabulüne göre kendi iradesiyle sarhoş olan kimsenin yaptığı boşama hukuken geçerlidir. Fakat İslam tarihi boyunca aksi yönde görüş beyan edenlerin sayıları ciddi boyutlara ulaşmıştır. Bu konuyla ilgili Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi, sarhoşun boşamasının muteber olmadığı hükmünü benimsemiştir.¹⁴⁸

“Üç şeyin ciddisi de ciddidir, şakası da ciddidir: Nikâh, Talâk ve rec'at (boşamadan sonra evliliğe dönüş)”¹⁴⁹ Bu hadisi delil alan Hanefî ve Şafîiler şaka ile boşamayı muteber saymışlardır.¹⁵⁰ Kocanın, boşama esnasında kullandığı sözleri hakiki ya da mecaz yolla ifade ettiğini söylemesi sonucu değiştirmez. İmam Malik ve İmam Ahmed b. Hanbel ise bu durumda niyeti esas alır. Çünkü onlara göre talâkta niyet şarttır. Delilleri ise Bakara sûresi 227. ayetidir. Ayette: “Eğer boşanmaya karar

¹⁴⁶ H.A.K., 102.

¹⁴⁷ Bilmen, II, 193.

¹⁴⁸ H.A.K., 104.

¹⁴⁹ Ebu Davud, Talâk, 9.

¹⁵⁰ Mevsilî, III, 156; Bilmen, II, 194; Mustafa el-Hîn, Mustafa el-Buğa, Ali eş-Şerbecî, *Büyük Şafii Fıkhi* (I-IV) (Çev.: Ali Arslan), Huzur Yay., İstanbul 2014, II, 210.

verirlerse...” ifadesinden boşamanın gerçekleşmesi için kararlılığın ve ciddiyetin olması gerektiği yönünde içtihat etmişlerdir.¹⁵¹

Öfke ya da kızgınlık halinde boşamada kocanın o an ki durumuna bakılması gerektiği kanaati ön plana çıkmıştır. Boşama esnasında koca ne dediğini bilemeyecek kadar kızgın ve öfkeliyse yaptığı boşama dört mezhebe göre geçersizdir.

Hanefilere göre ikrah halinde boşama muteberdir. İkrah, sözlükte tehdit, zorlama gibi anlamlara gelir. Diğer bir anlam ise birini istemediği halde bir işe zorlamak şeklinde tanımlanmıştır.¹⁵² Fıkḥî bir terim olarak ise bir kimseyi tehdit ederek hukuken yapmakla sorumlu olmadığı bir işi zorla yaptırmaktır.¹⁵³ Zorlayan kimseye *mükrih*, zorlanana da *mükreh* denir. Hanefilere göre ikrah hali ehliyeti değil, rızayı ortadan kaldırır. Bu durumda olan biri, iki kötü olaydan birisini tercih etmiştir.¹⁵⁴ Diğer İmamlar ve Cumhura göre bu durumda boşama geçersiz sayılmıştır. Aile Hukuku Kararnamesi ikinci görüşü kabul etmiştir.¹⁵⁵

Hastalık halinde boşama Hanefilere göre hastanın akli gitmediği müddetçe geçerlidir.¹⁵⁶ Şafiiler hastalık halinde boşamayı muteber saymışlardır. Boşanan kadının, kocasına varis olamayacağını söylerken, Ahmed b. Hanbel karının başka biriyle evlenmemek şartıyla, İmam Mâlik ise her şartta karının kocasına mirasçı olacağı hükmünü benimsemiştir.¹⁵⁷

Fıkıh müdevvenatında boşama genel olarak ikili taksime tabi tutulmuştur. İlki, Kur'an ve sünnete uygunluğu bakımından, diğeri yeni bir nikâh akdine ihtiyaç bulunup bulunmaması açısından. Kur'an ve sünnete uygun olup olmaması açısından boşama kendi arasında ikiye ayrılır. Birincisi *sünnî*, ikincisi *bid'î* boşamadır. *Sünnî boşama*, Kur'an ve sünnete uygun boşama şeklidir. Sünnî boşamanın delili, “Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman iddetlerini hesaplayarak boşayın...”¹⁵⁸ ayetidir. Sünnette ki delil ise Abdullah b. Ömer (r.a.)’den rivayet edilen hadistir. İbn Ömer,

¹⁵¹ Hayreddin Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*, II, 114.

¹⁵² Komisyon, *Dinî Kavramlar Sözlüğü* (3. Baskı) DİB, Ankara 2007, 304; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 241.

¹⁵³ Komisyon, 304; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 241.

¹⁵⁴ Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*, II, 112.

¹⁵⁵ A.H.K., 105; Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*, II, 112; el-Hîn, II, 209.

¹⁵⁶ Bilmen, II, 194.

¹⁵⁷ Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*, II, 113.

¹⁵⁸ Talâk, 65/1.

kendisi Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında karısını hayızlı iken boşamış, bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.), durumu Rasûlullah’a (a.s.) haber verince Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle cevap vermiştir: “*Ona emret karısına dönsün. Sonra (hayızından) temizlenip (tekrar) bir hayız (daha) görüp sonra (tekrar) temizleninceye kadar (nikâhı altında) tutsun. Bundan sonra isterse tutar, isterse temasta bulunmadan önce boşar...*”¹⁵⁹ İbn Ömer’den (r.a.) gelen rivayet yani hayızdan sonra cinsel ilişkiye girmeden yapılan bir talâkla boşamanın Sünnî olduğu hususunda müçtehitler hemfikirdirler.¹⁶⁰

İslam, gerekli gördüğünde boşamaya izin vermiş, fakat boşama için bazı tedbirler de öngörmüştür. Boşamanın sünnete uygun olması için konulmuş bu şartlar büyük bir hikmete mebni olup İslam’da yer alan meşru bir maslahata bina edilmiştir.¹⁶¹

Bid’î boşama, sünnî boşamanın zıddı olarak ifade edilir. Yani şer’an boşanmaya uygun şekilde yapılmayan boşamadır.¹⁶² Bu boşamada kocanın, karısını bir temizlik süresi içinde birden fazla ya da cinsel ilişkinin yapıldığı temizlik içinde veyahut da kadın hayızlı iken boşamasıdır.¹⁶³ Görüldüğü üzere burada sünnete aykırı bir boşama söz konusudur. Sünnete aykırı olduğu için bid’î boşama olarak isimlendirilmiştir. Bid’î boşamanın hukukî yönünden çok dinî boyutu ağır basmaktadır. Fakat bid’î boşama her ne kadar sünnete aykırı bir boşama şekli de olsa bu tür boşamalar hukukî sonuç doğurmaktadır.

Yeni bir nikâh akdine ihtiyaç bulunup bulunmaması açısından boşamada yine iki türlüdür. Birincisi ric’î denilen dönüşlü boşama, diğeri bâin boşamadır. Ric’î boşamada evlilik içinde fiili birleşme şartı söz konusudur. Bu boşamada evlilik iddet bitimine kadar devam eder. Bundan ötürü kocanın karısına belirtilen süre içerisinde dönmesi gerekir. Şayet koca, iddet süresi içinde karısına dönmezse ric’î talak bâin talak’a dönüşür. İddet bitince koca karısına dönmek isterse bâin talak hükümleri uygulanır.

¹⁵⁹ Ebu Dâvud, Talâk 4.

¹⁶⁰ Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*, II, 116; el- Hîn, II, 203.

¹⁶¹ İtr, Nureddin, *Bulûğu’l Meram Şerhi*(2. Baskı) (I-IV) (Çev.: Ahmet Efe, Fatih Mehmet Albayrak, Ahmet Hamdi Yıldırım, Nureddin Yıldız), Tahlil, İstanbul 2015, III, 419.

¹⁶² İtr, III, 419.

¹⁶³ Mevsilî, III, 153; İtr, III, 419; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 542.

Bâin boşama, kocanın karısına dönebilmesinin yalnızca yeni bir nikâh akdiyle mümkün olduğu boşama türüdür. Bu talakla evlilik bağı hemen sonlanır, nikâh ortadan kalkar.¹⁶⁴

Bâin talak kendi içinde ikiye ayrılır. *Beynûnet-i Suğra* denilen boşama da erkeğin karısına dönebilmesi için yeni mehir ve yeni bir nikâh gerektiren boşama türüdür. Ebu Hanife'ye göre bu durumun oluşabilmesi için;

1. Boşamanın cinsel münasebetten ve halvet-i sahiha'dan önce olması,
2. Kadının isteği üzerine bir bedel karşılığında kocanın evliliğe son vermesi (muhâla'a),
3. Hâkimin boşaması,
4. Kinâî lafızların ya da sert sözlerin kullanılması gerekir.¹⁶⁵

Bu şartlar dışında bir de kocanın üç talak hakkını kullanmaması gerekir. Şayet koca üçüncü talak hakkını da kullanırsa bu defa büyük ayrılık denilen *Beynûnet-i Kübra* oluşur. Bu şekilde karısını boşayan koca, eşine dönmesinin tek bir çıkar yolu kalmaktadır. O da kadının başka biriyle sahih nikâh akdi ile evlenip zıfâfın gerçekleşmesi gerekir. Zıfaftan sonra şayet kadının kocası ölürse ya da kocasından boşanırsa iddet bekler. İddet sona erdikten sonra ancak önceki kocasına dönebilir.¹⁶⁶

Son olarak bir anda üç talakla boşama meselesi doktrinde hayli tartışılmıştır. Konuya dair yapılan bir araştırmada,¹⁶⁷ bir defada yapılan üç talâkın hukukî neticesi hakkında, dört farklı görüş ortaya çıktığı belirtilerek bir lafızda yapılan boşamanın üç talak sayanların delilleri daha güçlü olduğu ifade edilmiş, bu görüşün takdire şayan olduğu vurgulanmıştır. Kanaatimizce bir defada üç talakla boşamanın ilk dönemde olduğu gibi bir talak sayılmasının “maslahat” açısından daha uygun olacağı¹⁶⁸ görüşünün de göz ardı edilmemesi gerekir.

¹⁶⁴ Bilmen, II, 229.

¹⁶⁵ Zuhaylî, VII, 432; Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*, II, 115.

¹⁶⁶ Mevsilî, III, 186; Zuhaylî, VII, 432. Üç talâktan sonra koca ve karının yeniden evlenmesi yolunu açan hileli evlilik Hz. Peygamber tarafından lanetlenmiş, bu çirkin fiili “kiralık teke” olarak isimlendirmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Saffet Köse, “Hülle”, *DİA*, TDV, İstanbul 1998, XVIII, 475-477.

¹⁶⁷ Ali Yüksek, *İslam Aile Hukukunda Boşanma Çeşitleri ve Üç Talak* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011, 79.

¹⁶⁸ Acar, “Talâk”, 499.

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'DE EŞLER ARASI ANLAŞMAZLIKLA İLGİLİ KAVRAMLAR

2.1. NÜŞÛZ KAVRAMI

Kur'an-ı Kerim'de eşlerin tek taraflı aile birliğini ortadan kaldırma teşebbüsü nüşûz olarak nitelendirilmiştir. Bu kavramın anlam zenginliğinden dolayı sözlük ve ıstılahî anlamları birbirinden farklıdır.

2.1.1. Nüşûz Kavramının Lügat Anlamı

Nüşûz, n-ş-z kökünden türetilmiş arapça çoğul bir kelimedir. Sözlükte; yükseklik, tümseklik, sivri, çıkıntı gibi anlamlara gelir.¹⁶⁹ Alışılmışın dışında, anormal olmak, bir şeyi yerinden kaldırmak, ahenksizlik anlamları da vardır.¹⁷⁰

Bu kelimenin farklı mecralarda kullanımı söz konusudur. Mesela, hayvanın sırtının çıkık olması, binici ve üzeninin durmasını zorlaştırdığı için “dâbbetun neşzetun” ya da develeri bir yerden bir yere sürmek anlamında “enşeztu'l-ibile” ifadesi kullanılmıştır.¹⁷¹

Korkudan dolayı hızlı atan kalbe “kalbun nâşizun”,¹⁷² oturan muhalif biri ayağa kalktığı anda ise “neşeze fulânun ‘an mekarrihi nebâ”¹⁷³ şeklinde kullanılmıştır. Ayrıca, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sırtındaki nübüvvet mührü vücudunda çıkıntı oluşturduğu için nüşûz kelimesiyle de kullanımı mevcuttur.¹⁷⁴

Nüşûz kelimesinin farklı yerlerde kullanımları görülse de manalara bakıldığında aşağı yukarı birbirini çağrıştırdığı müşahede edilecektir. Zira genel olarak sözlükte geçtiği gibi yükseklik, çıkıntı, normale aykırılık gibi anlamlar birbiriyle ilişkilidir.

¹⁶⁹ Halil b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitabu'l-Ayn* (1.Baskı) (I-IV) (Thk. Abdulhamid Hindâvî), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, IV, 221; İbn Fâris, Ebû'l-Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa* (1. Baskı) (I-VI) (Thk. Abdusselam Muhammed Hârûn), Dâru'l-Fikr, Beyrut 1979, V, 430.

¹⁷⁰ Kadir Güneş, *Arapça-Türkçe Sözlük* (1. Baskı), Mektep, İstanbul 2011, 1173,1174.

¹⁷¹ Halil b. Ahmed, IV, 221-222.

¹⁷² Halil b. Ahmed, IV, 221.

¹⁷³ Râğıb el-İsfehânî, 493.

¹⁷⁴ İbn Manzûr, Cemaluddin Muhammed b. Mukerrem, *Lisânu'l-Arab* (I-XV), Dâr Sader, Beyrut tsz., V, 417.

2.1.2. Nüşûz Kavramının İstilahî Anlamı

Nüşûz kelimesinin asıl kullanım yeri olan İslam Aile Hukukundaki anlamı, kadının kocasına başkaldırması, ona isyan etmesi şeklinde tarif edilir.¹⁷⁵ Bu kavram, erkeğin karısına karşı takındığı menfi tavırlar içinde kullanılmaktadır. Kadından kaynaklanan başkaldırı ya da isyanın nasıl ve ne şekilde olduğu hususunda ve kocanın nüşûzu hakkında ulemanın farklı yorum ve yaklaşımları bulunmaktadır. Bu yorum ve yaklaşımları yeri geldiğinde ifade etmeye çalışacağız.

2.1.3. Nüşûz Kavramıyla İlgili Ayetler

Nüşûz kelimesi, Kur'an'da beş kez geçmektedir. Bunların üçü sözlük anlamında, ikisi ise istilahî anlamda kullanılmıştır.

İlk olarak Bakara Sûresi 259. ayette Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır:

أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّى يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالَ بَلْ لَبِثْتُ مِائَةَ عَامٍ فَانْظُرْ إِلَى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ وَانْظُرْ إِلَى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَ آيَةً لِلنَّاسِ وَانْظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

*“Yoksa insanların terk ettiği, çatıları harabeye dönüp virane olduğunu gören bu kişinin durumu gibi mi? Bu kişinin, “Allah, bunların tamamını öldükten sonra nasıl diriltecek?” demesi üzerine Allah onu yüz yıl ölü bir vaziyette tuttu. Sonra geri diriltti ve “Ne kadar süre kaldın” diye sordu. “Bir gün veya bir günden daha az kaldım.” dedi. Allah, “Hayır, yüz yıl kaldın. Yiyeceğine içeceğine bak, henüz bozulmamış. Seni insanlara ibret kılmak için bu şekilde yaptık. Eşeğine ve kemiklere bak, onları nasıl **düzeltiyor** ve üzerini etle giydiriyoruz.” buyurdu. Böylece işin gerçeğini anlayınca, “Şüphesiz biliyorum ki Allah’ın kesinlikle her şeye gücü yeter.” dedi.”*

Bu ayette nüşûz kelimesi, sözlük anlamıyla ilintili olarak ahenksizliği düzeltmek, anormal olan bir şeyi normal hale getirmek anlamında kullanılmıştır.

Diğer bir ayet ise Mücâdele Sûresinin 11. ayetidir. Bu ayette Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

¹⁷⁵ İbn Fâris, V, 431.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَافْسَحُوا يَفْسَحَ اللَّهُ لَكُمْ وَإِذَا قِيلَ انشُرُوا فَانْشُرُوا
يَرْفَعِ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ

“Ey İnanlar! Size, bulunduğunuz yerlerde “Yer açın” denildiğinde yer açın ki Allah da size genişlik versin. “**kalkın**” denildiğinde de **kalkın** ki Allah içinizden (hakiki) iman etmiş olanları ve kendilerine ilim verilenleri yüksek mevkilere çıkarsın. Allah yaptığınız her şeyden haberi olandır.”

Bu ayette ise nüşûz kelimeleri, kalkmak anlamındadır.

Görüldüğü gibi bu iki ayeti kerimede nüşûz kavramı sözlük anlamlarıyla bağlantılı olarak kullanılmıştır.

2.1.3.1. Kadınların Nüşûzuyla İlgili Ayette Geçen Kavramların Yorumu

Nüşûz kavramının ıstilahî anlamda kullanıldığı ayetler Nisa sûresinde geçmektedir. Bu meyanda nüşûz denildiğinde akla gelen ilk ayet, Nisa Sûresinin 34. ayetidir. Bu ayette Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ قَالِ الصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ وَالَّتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا

“Erkekler kadınları himaye eden yöneticilerdir. Allah kimini kiminden üstün kılmıştır. Erkekler mallarında harcama yaparlar. Sâliha kadınlar Allah’a itaat edip O’nun korumasını emrettiğini kocası yok iken de muhafaza edenlerdir. Eğer kadınlarınızın başkaldırmasından ve evlilik hukukunu çiğnemesinden endişe ederseniz öncelikle onlara öğüt verin, yataklarında bir başına bırakın ve dövün. Şayet size itaat ederlerse onların aleyhinde başka bir yol aramayın. Şüphesiz ki Allah çok yüce ve çok büyüktür.”

Mezkûr ayetin iniş sebebine dair tefsir kaynaklarında şu olay rivayet edilir: Ensar’dan birisi nüşûzundan dolayı karısına tokat atar. Kadın, babasıyla birlikte gidip bu yapıları Rasûlullah’a (s.a.v.) anlatır. Kadının babası, damadını Rasûlullah’a şikâyet eder. Peygamberimiz bu durumda kısas uygulanması gerektiğini söyler. Adam kızıyla kısas uygulamak üzere oradan ayrılınca bu ayeti kerime iner. Daha sonra Rasulullah bu

kişileri çağırır. Hz. Peygamber (s.a.v) kısasa hükmettikten sonra kendisine Cibrîl'in gelip bu ayeti getirdiğini buyurur.¹⁷⁶

Bir rivayette Rasûlullah'ın “*Ben bir şey irade ettim, ama Allah başka bir şey murad etti.*” diğer bir rivayette ise “*Ben bir şey irade ettim ama Allah'ın buyruğu daha hayırlıdır.*”¹⁷⁷ Bu ayetin inişinden sonra kısas hükmü de kalkmış oldu.

Ensar'dan olduğu söylenen kişilerin Sa'd b. Rebi' b. Amr ile eşi Habîbe bint. Zeyd olduğu rivayet edilir.¹⁷⁸ Başka bir rivayette bu kişilerin Cemile bint. Abdillâh ve Sabit b. Kays olduğu da söylenir.¹⁷⁹

Şevkânî'nin (ö.1250/1834) Fethu'l Kadîr adlı eserinde yer alan bir rivayete göre ise Rasûlullah kısasa hükmettikten sonra “*Vahiy tamamlanmadan Kur'an hususunda aceleci davranma*”¹⁸⁰ ayeti nazil oldu. Bu ayet geldikten sonra Hz. Peygamber'in (s.a.v.) verilecek hüküm için beklediğini ve daha sonra Nisa 34. ayetin nazil olduğu rivayet edilir.¹⁸¹

Netice itibariyle rivayetteki isimler ve ifadeler farklı olsa da ayetin iniş sebebi, nüşûzundan dolayı tokat yiyen kadınla ilgilidir.¹⁸² Derveze'ye (ö. 1888/1984) göre sebebi nüzul diye zikredilen rivayet, ayetin hedefi ile bağlantılı değildir.¹⁸³ Yalnız ayetin iniş sebebine bakıldığında ayet ile rivayet arasında bir uyumdan söz edebiliriz. Çünkü ayette öncelikle Allah katında övülen kadın modelinden söz edilmiştir. Bu hasletten uzaklaşan nâşize kadın için ise yapılması gereken davranışlar/yaptırımlar sıralanmıştır.

¹⁷⁶ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman* (1.Baskı) (I-V) (Thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte), Müessesetu't-Târîhu'l-Arabî, Beyrut 2002, I, 370; Taberî, Ebû Ca'fer b. Cerîr, *Câmi'ul'Beyân 'an Tefsîr-i Âyi'l-Kur'ân* (1. Baskı) (I-XXVI) (Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî), Dâru Hicr, Kahire 2001, VI, 688; Suyûtî, Celâluddîn Ebû Abdurrahman, *Lübâbü'n-Nuķûl fî Esbâbi'n-Nüzûl* (1. Baskı), Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, Beyrut 2002, 76; Râzî, X, 90.

¹⁷⁷ İbn Atıyye, Kâdı Ebû Muhammed Abdülhak b. Ğalib el-Endelûsî, *el-Muharreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz* (I-VI) (Thk. Abdüsselâm Abduşşâfi Muhammed), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 2001, II, 47.

¹⁷⁸ Mukâtil b. Süleyman, I, 370; İbn Atıyye, II, 47; Beğavî, Muhyissunne Ebu Muhammed Hüseyin b. Mes'ud, *Me'alimu't-Tenzîl*, (1. Baskı) (I-VIII) (Thk. Muhammed Abdullah en-Nemir, Osman Cuma Damiriyye, Süleyman Müslim el-Harş), Dâru Tayyibe, Riyad 1989, II, 206-207.

¹⁷⁹ Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf eş-Şehîd el-Endelûsî el-Ğirnâtî, *el-Bahru'l-Muhîl fî't-Tefsîr* (I-XI) (Thk. Şeyh Zühayr Caid), Dâru'l-Fikr, Beyrut 2010, III, 622.

¹⁸⁰ Taha: 20/114.

¹⁸¹ Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-Kadîr* (4. Baskı), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2007, 296.

¹⁸² Ebû Hayyân, III, 622.

¹⁸³ Derveze, İzzet, *et-Tefsîru'l-Hadîs* (2. Baskı) (I-VII) (Çev.: Mustafa Altınkaya), Ekin, İstanbul 1998, VI, 122.

Dikkat edilirse ayeti kerimede nüşûzdan önce bir takım kavramlar karşımıza çıkmaktadır. Kanaatimizce bu kavramların anlaşılması, nüşûz ile ilgili yapılan yorumları daha anlamlı hale getirecektir.

Bu bağlamda, “kavvâm”, “sâlihâ” ve “nüşûz” kavramlarının tefsir metinlerinde nasıl ele alındığına, nasıl anlaşıldığına bakmakta fayda görüyoruz.

2.1.3.1.1. Kavvâm

Ayette geçen “kavvâm” kelimesi tefsirlerde genelde koruyan, gözeten, yöneten gibi anlamlarla açıklanmıştır. Nitekim Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767) tefsirinde¹⁸⁴ yukarıda geçen sebebi nüzulü verdikten sonra kocanın malını, karısının iâşe ve ibatesini karşılamak üzere harcaması, onu terbiye etmesi ve yapmaması gereken bazı şeyleri engellemesi kısacası bu hususlar, kocayı karısına karşı egemen kılmıştır. Zira burada kocanın kavvâm olduğuna işaret vardır ve bu da üstünlük sebebidir. Bu sebepten ötürü yaralama ve ölüm dışında kocanın fiilinden dolayı kisasın gerekmeceğini ifade eder.

Taberî, (ö. 310/923) kavvâm kelimesine dair gelen rivayetleri sıraladıktan sonra kocanın karısından üstün olduğunu ifade eder. Çünkü koca, malını karısı için harcamaktadır. Bu da ayette geçtiği üzere kocayı karısına karşı üstün yapan bir tutumdur.¹⁸⁵

Beğavî (ö. 516/1122) ise hanımına terbiye vermesi ve onu idare etmesinden dolayı kocayı kavvâm olarak nitelendirir. Esas burada zikredilmesi gereken kısım بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ ayetidir. Beğavî bu ayetin açıklamasını yaparken erkeğin kadından üstün olduğunu ifade eder. Bunun sebebi olarak da erkeğin kadından daha akıllı olduğunu söyler. Ayrıca velayet, şahadet¹⁸⁶, cihad, cuma namazı ve cemaatle namaz, erkeğin dört kadınla evlenmesi, boşama yetkisinin erkekte olması gibi hususları erkeği kadından üstün yapan sebepler olarak zikreder.¹⁸⁷

Zemahşerî'ye (ö. 538/1144) göre nasıl ki bir yönetici halkı yönetiyorsa erkekte, evde hanımını emir ve yasaklarıyla yönetir. Bundan dolayı erkekler “kavvâm” olarak

¹⁸⁴ Mukâtil b. Süleyman, I, 370.

¹⁸⁵ Taberî, VI, 690.

¹⁸⁶ Beğavî burada Bakara 282. Ayette geçen ifadeyi delil getirir. Ayet, “...Şayet erkeklerden iki şahit bulunmazsa, bir erkek iki kadın şahit olsun...” şeklindedir.

¹⁸⁷ Beğavî, II, 207.

nitelendirilir. Ancak ona göre erkeğin yönetici olması cibrî veyahut despotluktan dolayı değil üstün meziyetlerle donatılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Zira burada yöneticilik belli vasıflardan dolayı hak edilmiştir. Bu üstün özellikleri sayarken önceki alimlerin ön plana çıkardıkları vasıflardan bazılarını şöyle sıralar: Erkeklerin akıllarıyla hareket etmesi, bedenlen güçlü olması, okuma yazma bilmesi, ata binmesi, atıcılık yapması, peygamber ve alimlerin erkeklerden çıkması, imametın erkeklerde oluşu, şahitlik, birden fazla eş yapabilme yetkisi, neslin erkekten devam etmesi, mirasa asabe¹⁸⁸ oluşları, kasame,¹⁸⁹ boşama yetkisi gibi vasıflar erkeği meziyetli yapan hususlardır.¹⁹⁰

Erkeğin üstün özelliklerle donatıldığına dair görüşler farklı tefsir kaynaklarında aşağı yukarı aynı şekilde geçmektedir.¹⁹¹

Elmalılı M. Hamdi (1878-1942), kavvâm kelimesini açıklarken, ‘bir kadının işine bakıp onu koruyup gözetin’ anlamı vererek erkeğin kadın üzerinde ki hâkimiyetinin keyfilikten çok hizmet endeksli olduğuna vurgu yapar. Ayrıca kavramı irdelerken bir taraftan erkeğin üstünlüğünü ifade ederken diğer taraftan kadının erdem ve değerine işaret eder. Burada kadınla erkek arasında eşitliğin kalktığını, bu farklılığın karşılıklı uyumuyla aile bütünlüğünün sağlandığına dikkat çeker. Bu bütünlüğü devlet başkanı ile ümmet arasındaki hukuka benzeterek bu şekilde aile düzeninin sağlanacağını zikreder.¹⁹²

¹⁸⁸ Asabe, Kitap ve sünnette kendilerine belirli pay verilmemiş olan, Ashâb-ı ferâiz (mirasta payları nass ile belli olanlar) paylarını aldıktan sonra terikenin artan kısmında ki payı alan, tek başına bulunduğu ise terikenin tamamını alan şahıslara asabe denir. Asabenin çoğunluğunu erkekler oluşturur. Sâğircî, Esad Muhammed Sâid, *Delilleriyle Hanefî Fıkhi* (Ter. Halil Aldemir, Savaş Kocabaş, Soner Duman), Karınca-Polen, İstanbul 2010, 1139.

¹⁸⁹ Bir şahsın cansız bedeni veyahut uzvu bir bölgede bulunduğu şayet öldüren şahıs bilinmezse maktulün yakınları o bölge halkının ya da içindeki bazılarının yakınıni öldürdüğünü iddia ettiği halde iddiasını ispatlayamıyorsa o bölgeden elli erkek seçilir ve bu işi yapmadıklarına dair yemin ettirilir. Buna kasame denir. Mevsilî, V, 66.

¹⁹⁰ Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Carullah Mahmud b. Ömer, *Tefsîru'l-Keşşâf 'an Hakâiki't-Tenzil ve 'Uyûni'l-Ekâvil fi Vucûhi't-Te'vil* (3. Baskı), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2009, 234.

¹⁹¹ İbn Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah, *Ahkâmü'l-Kur'an* (3.Baskı) (I-IV) (Thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, I, 530; Kurtubî, VI, 280; Beydâvî, Nasruddîn Ebi'l-Hayr Abdullâh b. Ömer b. Muhammed eş-Şirâzî eş-Şâfî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil* (I-V) (Haz. Muhammed Abdurrahman el-Mar'aslı), Dâru İhyau't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut trs., II, 72; İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kureyşî ed-Dimeşkî, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-'Azîm* (1. Baskı), Dâru İbn Hazm, Beyrut 2000, 477; Şevkânî, 295; Mehmet Vehbî, *Hulâsatul Beyân fi tefsîr'il- Kur'an* (4. Baskı) (I-XVI), Üçdal Neşriyat, İstanbul 1967, III, 910-911.

¹⁹² Yazır, III, 77.

Ayrıca erkeklerin üstün oluşunu dile getirirken konuyu fitrat zemininde de ele alır. Elmalılı M. Hamdi'ye göre kadın yaradılış gereği itaatkâr, alıcı, ince ve çekicidir. Bu halde olan bir varlık gözetim ve korunmaya daha çok muhtaçtır. Dolayısıyla erkeğin bedeni kadını korumaya ve gözetmeye yaradılış itibarıyla müsaittir. Zaten bu özellik onu kavvâm yapan unsurdur. Nihayetinde kadınların erkeklere itaatini bir hak olarak nitelendirir. Ayrıca bu durumun kadınların yararına olacağını da ifade etmektedir.¹⁹³

Mevdudi'de (1903-1979) kavvâm kelimesine fitrat yönüyle bakar. Ona göre erkekler, kadınlara verilmeyen veyahut az verilen bazı fitrî özellik ve güce sahip oldukları için üstündürler. Bu üstünlük onların tabiatı itibarıyla. Yoksa şeref ve fazilet bakımından erkekler kadınlardan üstün değildir. Erkek fitrat gereği ailenin reisidir. Kadının doğası gereği bazı eksiklikleri vardır ve bundan dolayı kendi güvenliği için erkeğe tabii olmak zorundadır.¹⁹⁴

Derveze'ye (1888-1984) göre “*erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur...*” buyruğu her ne kadar kocanın dünyevi işlerde üstünlüğünü kapsıyorsa da esasen bu durum evlilik hayatı içerisinde geçerlidir. Ona göre ifadenin bu şekilde anlaşılması ayetin ruhuna daha uygundur.¹⁹⁵

Süleyman Ateş, mezkûr ayeti tefsir ederken erkeğin kadından üstün yaratıldığını ifade eder. Ona göre ayette erkek cinsinin kadın cinsinden üstün olduğu anlaşılmalıdır. Ayette ayrı ayrı her erkeğin, her kadından üstün olduğunun anlaşılması gerektiğini vurgulamaktadır. Zira ona göre öyle kadınlar vardır ki bilgi de iş yapmada ya da beden gücünde çok erkekten üstündür.¹⁹⁶

İmkanımız ölçüsünde inceleyebildiğimiz klasik tefsir kaynaklarında, erkeğin üstünlüğü meselesi şu konularda ön plana çıkmaktadır: Peygamberlerin erkeklerden olması, cihat, nafaka, Cuma namazı ve cemaatle namaz, erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi, boşama yetkisinin koca da olması, erkeğin daha akıllı olması, kasame, diyet, miras hatta erkeğin sakallı olması ve sarık takması¹⁹⁷ bile üstünlük sebebi sayılmıştır.

¹⁹³ Yazır, III, 78.

¹⁹⁴ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an* (I-VII) (Ter. Muhammed Han Kayanî vd.), İnsan, İstanbul 1986, I, 317.

¹⁹⁵ Derveze, VI, 122.

¹⁹⁶ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri* (I-XII), Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1989, II, 275

¹⁹⁷ Zemahşerî, 235.

Çağdaş tefsirlerde ise bu sayılan özelliklerin birçoğu zikredilmemiştir. Günümüzde genel olarak kadının psikolojik durumu göz önüne alınarak, onların duygusal olmaları, yapıları gereği düşünmeden karar vermeleri, erkeğin ise sabır ve tahammül¹⁹⁸ göstermesi gibi özellikler, erkeği kadına karşı kavvâm kıldığı ifade edilmektedir. Ayrıca karar verirken soğukkanlı olup, duygusal davranmamakta yöneticilikte önemli bir husus olarak zikredilmiştir. Ailede sağlıklı ve huzurlu bir ortamın devamı için yöneticilik önemli bir konudur. Bu kararları alabilecek ve bu düzeni devam ettirecek kişi erkektir. Bundan dolayı erkeğin yönetici olması gerektiği görüşü ağır basmaktadır. Netice itibariyle muasır tefsir metinlerinde genellikle erkeğin “aile reisliği” ön plana çıkmaktadır.¹⁹⁹

Bahsi geçen ayette, kavvâm kelimesi görüldüğü gibi klasik metinlerde ve özellikle çağdaş tefsirlerde genelde erkeğin aile reisi olmasıyla ifade edilmiştir. Fakat kavvâm kelimesinin devamında gelen “...Allah kimini kimisinden üstün kılmıştır...” ifadesinde geçen üstünlük vasıflarının neler olduğu noktasında farklı farklı yorumların yapıldığı görülmektedir.

Geçmişte yapılan bir takım üstünlük vasıfları bazı eleştirilere konu olabilir. Zira aile ortamının manevi boyutu ihmal edilip modern kültürün gözüyle bakılırsa eğer, geçmişte sunulan erkeğin bedenen güçlü olması, okur-yazarlığın fazla olması, malını karısı için harcaması vs. gibi özellikler günümüzde esasen çokta bir anlam ifade etmeyebilir. Zira teknolojinin gelişmesiyle birlikte insan gücüne duyulan ihtiyaç azalmış; okullaşmanın artmasıyla birlikte okur-yazarlık bakımından kadın erkek arasındaki fark ortadan kalkmış; geniş iş sahalarının açılmasıyla birlikte kadın kendi ekonomik özgürlüğünü eline almıştır. Eğer evin ihtiyacını temin noktasında bakılırsa ilerleyen zamanlarda belki de kadının kocasına hiçbir ihtiyacı kalmayacaktır.

Ayrıca günümüzde değişen anne baba rolleri, kadının iş hayatında etkin yer edinmesi, toplumsal ilişkilerde kadının ön plana çıkarılması gibi durumlar kocanın yöneticiliğini zora sokmaktadır.

¹⁹⁸ Talât Koçyiğit, *Kur'an-ı Kerim Meal ve Tefsiri* (1. Baskı) (I-VII), TDV, Ankara 2016, II, 60.

¹⁹⁹ Heyet, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (7. Baskı) (I-V) (Haz.; Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş), DİB, Ankara 2020, II, 58; M. Sait Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri* (I-V), Beyan, İstanbul 2012, I, 500.

Çağın şartlarına uygun bir takım yorumların getirilmesi belki zamanında etkili ve anlamlı olabilir. Ancak günümüzde değişimin çok hızlı olduğu da aşîkârdır. Bundan dolayı kesin denebilecek yargılarda bulunmak ilerleyen zamanlarda iddia sahiplerinin imajını olumsuz yönde etkileyebilir.

Ayette geçen vasıfları kanaatimizce iyi değerlendirmek lazım gelir. Çünkü bağlamından koparılmış bir ayetin anlaşılması/yorumlanması oldukça güçtür. Kaldı ki burada yorumlanmaya çalışılan konu ilahi kelimadır. Keyfi manalar çıkarmanın neticesi -Allah muhafaza- insanı dünya ve ahiret noktasında tehlikelere götürecektir. Bundan dolayı bir ayeti yorumlarken oldukça titiz ve özenli olmak elzemdir.

Zaman ve mekânın değişmesiyle kadın erkek arasında zikredilen ve üstünlük sebebi sayılan özelliklerde değişimler söz konusu olabilir. Mamafih zaman ve mekânın değişmesiyle erkek ve kadın arasında değişmeyen, sabit kalan hususiyetler de vardır.

Yaratılış itibariyle erkekler ve kadınlar, doğuştan bir takım yetilerle donatılmıştır. Bu özelliklerin tek tek mukayese edilip üstünlüğün tespit edilmesi ve buna göre aile reisliğinin belirlenmesi, oldukça yanlış bir yöntem olacaktır. Ayeti göz önüne aldığımızda *بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ* ifadesinde geçen *هُمْ* “onlar” zamiri erkeğin kadından üstün olduğunu göstermektedir. Fakat konuyla ilgili Elmalılı M. Hamdi, şu yorumu getirmektedir: “Buradaki *هُمْ* “onlar” zamirinin “eril” olmasından dolayı, erkeklerin kadınlara üstünlüğü anlaşılacakla beraber, ayetin öyle güzel bir anlatımı vardır ki bu üstünlük ve erdem *بِمَا فَضَّلَهُمُ اللَّهُ عَلَيْهِنَ* “Allah o erkekleri o kadınlara üstün kılmıştır.” şeklinde mutlak olarak erkeklere has kılmamış, biraz kapalı olarak “bazısının diğerine üstünlüğü” şeklinde ifade etmiştir.”²⁰⁰

Dikkat edilirse bu üstünlüğün sebebi, Allah katındaki değer ve şeref bakımından değildir. Çünkü Allah indinde üstünlük takva²⁰¹ ileldir. Zira ayette erkeğin üstünlüğü ifade edilirken kadının değeri düşürülmemektedir. Aksine aşağıda geleceği üzere Allah katında kıymetli olan kadınların özelliklerine vurgu vardır. Bir halkı yöneten idarecinin, bulunduğu konum itibariyle üstün olması, nasıl ki yönettiği insanların değerini düşürmüyorsa, kocasının üstün olması da aynı şekilde kadının kıymetine zarar vermez. Kaldı ki önceki ayetlere bakıldığında kadın ve erkeğin mirastaki payları belirlendikten

²⁰⁰ Yazır, III, 77.

²⁰¹ Hucurât: 49/13.

sonra “Allah’ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri isteyerek temenni etmeyin...”²⁰² uyarısı da göz ardı edilmemelidir. Üstünlüğün, bazı vasıflardan dolayı olduğu, bu özelliklerin Allah tarafından bahşedildiği unutulmamalıdır.

Yukarıda geçtiği üzere erkek ve kadınların özellikleri tek tek karşılaştırılmayıp genel olarak mukayese yapılıncı korunmaya, gözetilmeye ve bakıma kadınlar erkeklere oranla daha çok muhtaçtır. Bunun sebebi birkaç şekilde izah edilebilir. İslam tek eşle evliliği öncelese de dört kadına kadar evlenmeye ruhsat vermiş, müsaade etmiştir.²⁰³ Erkeğe verilen bu yetki, onun kavvâm olmasından ileri gelmektedir. Birden çok eş bakabilme sorumluluğunu ve bunlar arasında adaleti gözetme görevini de erkeğe yüklemiştir. Aslında erkek evlilik akdi yapıldığında kadına mehir vererek kurulacak yuvanın, geçim mesuliyetini bir nevi üstlenmiştir. Öteden beri erkekler bu mesuliyeti büyük ölçüde yerine getirmeye kendilerini memur addetmiştir. Mesuliyet şuuruyla ailesini idare eden kişi ise buna büyük oranda muvaffak olmuştur.

Kavvâm kelimesine yüklenen aile reisliği veya yöneticilik manaları oldukça önemlidir. Yöneticilik ve aile reisliğinin altında yatan sorumluluk duygusunun sebebi hesap verecek olmasından yatar. Çünkü bu sorumluluğu kendisine vazife olarak veren yüce yaratıcıdır. Ayrıca mesuliyetin olduğu yerde haksızlık, zorbalık veya dilediğini dikte etme yoktur. Bu yönden bakıldığında kavvâm kelimesi, ailenin huzur ve mutluluğunu için var gücüyle çalışan, her türlü olumsuzluğun olduğu durumlarda en az zararlar bu durumu savan, problemleri çoğaltmadan çözen, ailenin manevi yükünü çeken kişiyi ifade etmektedir. Bununla beraber evin maişetini temin etmek için bedenini ortaya koyan, ailenin maddi ağırlığını taşıyan kişiyi de kapsamaktadır. Genel olarak İslam alimleri erkeğin bu durumda saygıyı hak ettiğini ve karısı tarafından kendisine itaat edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Biz bu durumda kocanın itaati hak edebilmesini, onun sorumluluğunu layıkıyla yerine getirmesiyle ancak mümkün olacağı inancındayız. Hülâsa, kavvâm kelimesinin, “...yetkinin değil, sorumluluğun merkezde olduğu, hakkın değil, vazifenin öncelendiği bir model...”²⁰⁴ olarak anlaşılması gerektiğini düşünmekteyiz.

²⁰² Nisa: 4/32.

²⁰³ Nisa: 4/3.

²⁰⁴ Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu* (5. Baskı), Mehir Vakfı Yay., Konya 2016, 152.

2.1.3.1.2. Sâlihâ

Ayetin devamında iki tür kadının özelliğinden bahsedilmektedir. Birincisi, “sâlihâ” olan -ki bu “kânîât” ve “hâfizât” olmasını gerektirir- kadınlar. İkincisi ise “nâşîze” olan kadınlardır. İlk önce Allah (c.c.) katında övgüyle bahsedilen kadınların özellikleri beyan edilmiştir. Ayette, “...sâlihâ kadınlar Allah’a itaat edip O’nun korumasını emrettiği hususları, kocası yokken de muhafaza edenlerdir...” buyrulmaktadır. “الصالحات” sâlihâ kadınlardan maksadın kocasına iyi davranan kadın olduğu söylenmiştir.²⁰⁵ “قانتات” Kânîât ifadesinde kastın, “Allah’a (c.c.) itaati sebebiyle, Allah’ın (c.c.) hukukunu ve kocasının hukukunu ayakta tutan kadın.”²⁰⁶ olarak açıklanmıştır. Ayrıca, “kocalarına karşı yükümlülüklerini yerine getiren itaatkâr kadınlar.”²⁰⁷ şeklinde de ifade edilmiştir. Ayette geçen “قانتات” kelimesi, “içtenlikle boyun eğmek” anlamı taşıdığından dolayı, iyi kadınların zorlanmadan, gönülden, isteyerek itaat etmeleri için ruhî boyutuna işaret etmektedir.²⁰⁸

Râzî (ö.606/1210), قنوت kelimesinin kökeninde devamlı itaat anlamı olduğunu söyler. Bu kavram, görünüş itibariyle her ne kadar haber olsa da burada kocalara itaat edilmesi emredilmiştir. Zira Râzî’ye göre bir kadın ancak kocasına itaat ederek sâliha olur.²⁰⁹

Kânîât kelimesine verilen “kocaya itaatkâr” anlamına itiraz edenlerde olmuştur. İtiraz edenler kânîât kelimesinin Kur’an’da erkek ve kadınlar için kullanıldığını, bu kelimenin inanan insanların Allah’a karşı gösterilen kişilik ve karakteri tanımladığını ifade etmişlerdir. Bundan dolayı bu kavramın, “kocaya itaatkâr” olarak yanlış anlaşıldığını söylemişlerdir.²¹⁰ Bu kavramın, Kur’an-ı Kerim’in muhtelif ayetlerinde farklı şekillerde kullanıldığı malumdur.²¹¹ Kökeni k-n-t olan kânîât kavramı, farklı

²⁰⁵ Hayyân, III, 624.

²⁰⁶ Şevkânî, 295.

²⁰⁷ Zemahşerî, 235.

²⁰⁸ Kutub, III, 212.

²⁰⁹ Râzî, X, 91.

²¹⁰ Eşref Yazar, *İslam Aile Hukukunda Eşler Arasındaki Geçimsizlik ve Çözümü (Nüşuz)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2007, 36.

²¹¹ Bkz. Bakara: 2/116, 238; Ali İmran: 3/17,43; Nahl:16/120; Rum: 30/26; Ahzab:33/35; Zümer:39/9; Tahrim:66/5-12.

varyantlarla da olsa Hz. İbrahim'in (a.s.), Hz. Meryem'in, yerde ve gökte bulunan her şeyin itaat edip boyun eğmelerini ifade etmek için de kullanılmıştır.

Tefsir metinlerinde, Nisa 34'te geçen Kânitât kelimesi yorumlanırken, bu kavrama yüklenen hâkim mananın “Allah’a ve kocaya itaat” şeklinde anlaşıldığı görülmektedir. Kavvâm kelimesine yüklenen yöneticilik/idarecilik vasfının, karşılığında bir itaati gerektireceği gerçeği unutulmamalıdır. Ayrıca yukarıda da geçtiği gibi kânitât kavramının ‘gönülden boyun eğme’ anlamı göz önüne alındığında, meselenin anlaşılacağı kanaatindeyiz. Ailenin maddi ve manevi sorumluluğunu yüklenen, bu bilinçle evini yöneten erkeğe karşı, hanımın yapılan bu fedakârlığa gönülden boyun eğip kocasına itaat etmesi ve böylelikle bir bütünlüğün sağlanması gayet tabiidir. Ayete bir bütün olarak bakıldığında bu anlamın iddia edildiği gibi yanlış anlaşıldığını düşünmemekteyiz.

Diğer yandan itiraz edenlerin gözden kaçırdıkları bir husus daha ön plana çıkmaktadır. İtiraz edenler, Nisa 34'te aile içinde kadının rolünü ayetin ruhuna uygun, sâliha ve nâşize olarak kabul etmektedirler.²¹² Unuttukları ya da dikkat etmedikleri husus, sâliha kadının bu vasfı kazanması, kânitât ve hâfizât sıfatlarına haiz olmasıyla mümkündür. Aksi takdirde, bu sıfatlar yoksa kadın nâşize olarak tanımlanmaktadır. Nâşize sıfatı ise sadece evli kadına verilen bir isimlendirmedir. Sâliha olmayan kadınlar, mademki nâşizedir, nüşûz da kocaya karşı yapılan bir başkaldırı olduğu için o halde sâliha vasfı -kânitât ve hâfizât sıfatına haiz- kocaya itaat eden/boyun eğen kadın için de kullanılmış olur.

Kocasını yanındayken ona itaat eden kadın, “kânitât” sıfatı ile vasıflandırılmıştır. Kocasını olmadığına ise “hâfizât” özelliğine vurgu yapılır. Ayette, “...Onun (Allah'ın) korumasını emrettiğini kocası yokken de muhafaza edenlerdir...” buyrulmaktadır. Hâfizât, koruma anlamına gelmektedir. Râzî (ö.606/1210)²¹³ ayetin tefsirini yaparken kadının kocası yokken de kendisini korumak zorunda olduğunu beyan ettikten sonra bu korumanın üç türlü olduğunu ifade eder. Bunlar:

1. Kadın, kocasına ve kendisine utanç verecek durumlardan yani zinadan kendisini muhafaza eder.

²¹² Yazar, 36.

²¹³ Râzî, X, 92.

2. Kocanın malını zayi olmaktan korur.
3. Evini uygunsuz şeylerden muhafaza eder.

Netice itibariyle bu ayette, Allah katında sâlihâ (iyi kadınlar) olarak nitelendirilen kadınların iki önemli özelliğine vurgu yapılmıştır. Birincisi, kocası yanındayken onun meşru taleplerini yerine getirip herhangi bir baskı ve zorlama olmaksın aile düzeninin gerekliliği ve devamı için kocasına boyun eğip itaat eden kadın. İkincisi, kocası evde olmadığı zamanlar, Allah'ın kendisine korunmasını emrettiği şeyleri, muhafaza eden kadın. Allah'ın korunmasını emrettiği şeylerin neler olduğu konusunda tefsir külliyatını da göz ardı etmeyerek anladığımız birkaç hususu zikretmenin faydalı olacağı inancındayız.

İyi kadınlar, kocası yanındayken nasıl ki onun hoşuna gitmeyecek davranışlardan kaçınıyorsa kocası yokken de öncelikle Allah'tan korkarak aynı şekilde davranması gerektiği vurgulanmıştır. Eşinin yokluğunda, kendi ve kocasının adına gelebilecek her türlü olumsuz tavır ve davranışlardan uzak kalması da ehemmiyet arz etmektedir. Kendisine mahrem olan kimselere, Allah'ın koymuş olduğu sınırları gözeterek muamele edip kocasının olduğu zamanlarda evine almadığı kimseleri onun yokluğunda da evine almaması elzemdir. Kendi ve kocasının kişiliğine, itibarına ve onuruna zarar verecek tutumlardan kaçınılması da önemlidir. Ayrıca kocasının malına emanet şuuruyla bakıp bu bilinçle malının zarar görmesine müsaade etmemesi, dikkat edilmesi gereken bir diğer konudur. Hülâsa, dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı içerden ve tam korunma ile Allah'ın çizdiği sınırların dışına çıkmayan kadının “hâfızât” sıfatına haiz olacağı söylenebilir.

2.1.3.1.3. Nüşûz

Gerek kocasının yanında ve gerek onun yokluğunda ilahi emirlere uygun davranan kadın, sâlihâ olarak nitelendirilmiştir. Nisa 34'te erkeklerin yöneticiliğine vurgu yapıldıktan sonra Allah (c.c.), bazı kimseleri diğerlerine üstün kıldığını buyurmaktadır. Daha sonra Allah indinde iyi kadınların, Allah'a ve kocalarına gönülden itaat edenler olduğu zikredilmektedir. Ayrıca kocaları olmadığı zamanlarda da Allah'ın (c.c.) kendilerine korunmalarını emrettiği şeyleri koruyan kadın, iyi (sâlihâ) kadın olarak vasıflandırılmaktadır. Bu ifadeleri yukarıda bezer cümlelerle de izah etmeye

çalışmıştık. Ayetin devamında, “...Eğer kadınlarınızın nüşûz’undan endişe ederseniz...” buyurulmaktadır. Ayetin devamı farklı bir noktaya temas etmekte ve nâşize kadından bahsetmektedir. Nüşûz kavramına yüklenen anlamlar bilhassa tefsir metinlerinde şu şekildedir:

“Kocasına güçlük çıkaran kadındır.”²¹⁴

“Kocasından nefret eden, itaatten ayrılan ve başkalarına baktığı gibi kocasına da aynı gözle bakan kadındır.”²¹⁵

“Kocalarına diklenen, yatakta eşlerine başkaldıran, kendilerine gereken itaate, aykırı davranan kadınlardır.”²¹⁶

“İbn Abbas dedi; kadınların nüşûzu onların isyan etmeleridir. Atâ ise ‘kadınların nüşûzu güzel koku sürünmemesi ve kendini kocasından men etmesidir.’ dedi.”²¹⁷

“Kocasına isyan edip, ondan huzur bulmamasıdır, bunun sebebi kocasından rahatsızlık duymasıdır.”²¹⁸

“Kocasına yükselen (diklenen, başkaldıran), onun emirlerini yerine getirmeyen, küsen ve ondan nefret eden kadındır.”²¹⁹

“Kocadan hoşlanmamaktır. Bu durum bazen kadının kötü ahlaklı (huysuz) olmasından kaynaklanır. Bazen de kadının başka biriyle evlenmek istemesinden kaynaklanır...”²²⁰

“Kadının nüşûzu, kocası yatağa çağırdığı halde bundan imtina edip dik başlı davranmasıdır.”²²¹

Râzî (ö. 606/1210) tefsirinde,²²² İmam Şafî’ye (ö. 204/820) nispetle onun iki türlü nüşûzdan bahsettiğini söylemiştir. Bunlar söz ve davranışla olan nüşûzdur. Kocas

²¹⁴ Halîl b. Ahmed, IV, 221; İbn Fâris, V, 431.

²¹⁵ Râğıb el-İsfahânî, 493.

²¹⁶ Taberî, VI, 697.

²¹⁷ Hayyân, III, 626.

²¹⁸ Zemahşerî, 235.

²¹⁹ İbn Kesir, 478.

²²⁰ İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir, et-Tahrîr ve’t-Tenvîr (I-XXX), ed-Dâru’t-Tûnusiyye li’n-Neşr, Tunus 1984, V, 41.

²²¹ el-Mâverdi, Ebû’l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî, el-Hâvi’l-Kebîr (1. Baskı) (I-XVIII) (Thk. Ali Muhammed Muavvad-Âdil Ahmed Abdulmevcûd), Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut 1994, IX, 595.

²²² Râzî, X, 93.

çağırdığında, onun çağrısına uysallıkla dönüş yapan kadın, artık eskisi gibi bu çağrıya kulak asmayıp kocasına sesini yükseltiyorsa söz ile nüşûz vuku bulmuş olur. Fiil (davranış) ile nüşûz ise normalde kocası içeri girdiğinde ayağa kalkan, herhangi bir iş/emir verdiğinde bu işi/emri sūratle yerine getiren kadın, kocanın emirlerine itaat etmeyip farklı tavır takınmasıyla da fiili nüşûz meydana gelir. İşte kadının bu gibi halleri, onun nüşûzuna delil sayılmıştır.

Konumuzun başında nüşûzun sözlük ve ıstılahî anlamlarının farklı şekillerde karşımıza çıktığına değinmiştik. Fakat az yukarıda, terim olarak nüşûza verilen yorumlara bakıldığında da farklı yorumların ve yaklaşımların bulunduğu aşıkârdır. Bunun sebebini biz, nüşûz kelimesine yüklenen anlamlardan ziyade, sâliha kadınların özelliği olan kânitât ve hâfizât kelimelerinden ötürü olduğu düşüncesindeyiz. Kânitât ve hâfizât kelimelerini özellikle incelememizin sebebi, nüşûz kelimesine yapılan yorumlarla arada ki bağlantıyı kurmaktan ileri gelmektedir.

Kânitât ve hâfizât kelimelerine yüklenen geniş anlamlar nüşûz kelimesinin farklı şekillerde yorumlanmasına sebebiyet vermiştir. Çünkü bir kadının sâliha olabilmesinin şartı, kânitât ve hâfizât olmasına bağlıdır. Bu şartları taşımayan kadın ise nâşize olarak isimlendirilmiştir.

Kânitât kelimesine genel olarak ‘kocasına gönülden boyun eğen kadın’ anlamı verilmişti. Bunun hangi konularda olacağıyla ilgili -meşru dairede olmak kaydıyla herhangi bir sınırlama bulunmuyordu. Bilindiği üzere evin geçim ve idaresi, erkeğe yüklenmişti. Kocasını evde olduğunda ona hürmet etmesi, onun hak ve hukukunu koruması kadın için övgüye layık bir davranış olduğu zikredilmişti. Zira Allah (c.c.), *“Ey İnsanlar, Sizi tek bir candan yaratan ve ondan da eşini var eden, ikisinden birçok erkek ve kadın türetip yeryüzüne yayan rabbinize hürmetsizlikten sakının. O halde adını anarak birbirinizden dilek ve istekte bulunduğunuz Allah’a karşı gelmekten ve akrabalık haklarına riayetsizlikten sakının. Muhakkak ki Allah, sizin üzerinizde gözetleyicidir.”*²²³ buyurmaktadır. Başka bir ayette ise şöyle buyrulmaktadır: *“Onlara ısınıp kaynaşasınız diye size kendi cinsinizden eşler yaratıp aranıza sevgi(meveddet) ve şefkat(rahmet) duyguları yerleştirmesi de O’nun varlığının delillerindendir. Esasen bunda iyi düşünen*

²²³ Nisa: 4/1.

*kimseler için ibretler vardır.*²²⁴ Önceleri tek bir nefisten yaratılan kadın ve erkek, evlendikten sonra huzur ve sevginin devamı için yeniden birleşip bir araya gelmiş oldu. Evdeki bu huzur, kadın ve erkeğin bir araya gelip birbirine destek vermesi ve yardımcı olmasıyla mümkündür. İşte ailenin devamı erkek ile kadın arasındaki bu hissi ve ruhi birliktelikle mümkündür.

Kadının kocasının yokluğunda onun ve kendisinin adına gelebilecek her türlü olumsuz duruma karşı, Allah'ın emrettiği gibi kendisini koruması gerektiği yukarıda geçmişti. Bunun, ailenin mahremiyeti ve korunması için elzem olduğu ayetle teyit edilmiş oldu.

İşte, kânitât ve hâfizât kelimelerine yüklenen anlamlar göz önüne alındığında nüşûza yapılan yorumların neden bu kadar çeşitli olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Nüşûz, kelimesine verilen manaları takyit edecek bir neden bulunmamaktadır. Esasında bunun için bir neden aramaya lüzum yoktur. Kısaca ifade edersek, sâliha sıfatına yüklenen vasıfları taşımayan veyahut bu vasıflara aykırı davranan kadının her davranışı nüşûz olarak tanımlanabilir.

Evliliği meşru kılan nikah akdiyle birlikte İslam, taraflara bir takım vazifeler yüklemiştir. Ailenin sağlam bir şekilde devamı için bu sorumlulukların azami ölçüde yerine getirilmesi elzemdir. İslam, bu bağa zarar verebilecek tutum ve davranışlardan uzak durulmasını emretmiştir. Nisa 34'teki ayette, aile içindeki vazife dağılımına dikkat çekilmiştir. Aile hayatı içindeki haklara riayet eden kadın övülmüş, bu hakları ihlal eden kadına ise bir takım yaptırımlar öngörülmüştür. Ailenin yapısına zarar veren, yuvayı bozmaya kalkan, eşinin şeref ve itibarını zedeleyecek tavırlar takınan, hal ve hareketleriyle ölçüyü kaçıran, eşini toplumda zor durumda bırakan kadın, nâşize olarak nitelendirilmiştir. Ezcümle, tarafların birbirine itimadını sarsan, Kur'an ve sünnette aykırı, örfte aşırı olarak nitelendirilip zemmedilen her hareket nüşûzdur.

Yukarıda ifade etmeye çalıştığımız tüm menfi tavır ve davranışlar, kocanın şahsiyetine ve toplumdaki itibarına karşı yapılan bir saldırı ve başkaldırıdır. Aile bağıni temelden sarsan bu durumun müsebbibi olan kadın, nâşizedir. Zikredilen bu hususlar, tarafların ruhi ve hissi duygularını ortadan kaldıran ve birçok yuvanın dağılmasına sebep olan hal ve davranışlardır.

²²⁴ Rûm: 30/21.

2.1.3.2. Erkeğin Nüşûzuyla Alakalı Ayetin Kavramları ve Bu Kavramlara Yapılan Yorumlar

Nüşûz denildiğinde ilk akla gelen, kadının kocasına karşı takındığı olumsuz hal ve hareketlerdir. Zira kadının, aile bağıını zedeleyen ya da ortadan kaldıran tutum ve davranışları nüşûz olarak isimlendirilmiştir. Fakat evlilik içinde aile birliğine zarar veren söz ve davranışlar, sadece kadın tarafında gerçekleşmez. Bazen kocanın takındığı tavırlar da aile hayatını olumsuz yönde etkiler. Kur'an-ı Kerim, bu olguyu göz ardı etmemiş ve erkeğin de bu tür davranışlarda bulunduğu yapılmaması gerekenleri yine Nisa sûresinde zikretmiştir. Ayette:

وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَأُحْضِرَتِ الْأَنْفُسُ الشُّحَّ وَإِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا

*“Eğer bir kadın kocasının kötü davranışından ve yüz çevirmesinden endişelenirse aralarında bir uzlaşmaya varmalarında onlara günah yoktur ve sulh hayırlıdır. Nefisler de cimriliğe meyyaldir. Eğer güzel davranır ve Allah’a itaatsizlikten sakınırsanız bilin ki Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”*²²⁵ buyrulmaktadır.

Ayetten de anlaşılacağı üzere, kocanın karısı aleyhindeki muamelesi de nüşûz olarak nitelendirilmektedir. Bu ayette erkeğin nüşûzu ve i‘razı üzerinde durulmuştur. Şimdi bu kavramları ayrı ayrı ele almaya çalışacağız.

2.1.3.2.1. Nüşûz

Kadının nüşûzunun hangi şekillerde olduğunu yukarıda İslam bilginlerinin görüşlerini de vererek açıklamıştık. Erkeğin hangi tutum ve davranışları nüşûz olarak kabul edilmiş ona bakmada önce ayetin iniş sebebine bakmamızın konunun anlaşılmasına katkısı olacaktır.

Ayetin iniş sebebiyle alakalı genellikle şu olay anlatılır: Ensâr’dan Râfi’ b. Hadîc, hanımı Huveyle bint. Muhammed b. Mesleme’yi boşadıktan sonra tekrar ona dönmüş. Daha sonra Râfi’, Huveyle’den daha genç bir kadınla evlenmiş ve geceleri bu kadınla daha fazla vakit geçirmeye başlamıştı. Kadının, bu durumu Hz. Peygambere şikâyet

²²⁵ Nisa:4/128.

etmesi üzerine bu ayetin indiği söylenir.²²⁶ Diğer bir rivayette ise ayetin Hz. Peygamberin Hanımı, Hz. Sevde (r. anhâ) hakkında nazil olduğu ifade edilir.²²⁷ İbn Abbâs'a dayandırılan rivayette Hz. Sevde (r. anhâ), Hz. Peygamberin kendisini boşayacağı korkusuyla nöbet gününü Hz. Aişe'ye (r. anhâ) bırakmıştı. Anlatılan bu olaydan dolayı mezkur ayetin indiği söylenir. Başka bir rivayette²²⁸ ise adamın birisi kendisinden bir çocuğu olan kadını boşamak istemiş. Fakat kadın, çocuğu olduğundan dolayı boşanmak istememiş. Boşanmak yerine fedakârlık yapıp kocasından iki ayda bir kendisine vakit ayırmasını talep etmiş, kocası kadının teklifini kabul etmesi üzerine bu ayetin indiği aktarılır.

Ayetin, iniş sebebine dair nakledilen rivayetler farklılık²²⁹ arz etse de burada anlaşılan anlam, kocanın, karısıyla ilgilenmemesi/uzak kalmasından dolayı kadının, boşanma endişesiyle evliliğin devamı için muayyen haklarından fedakârlık ederek kocasıyla anlaşmaya varmasıdır.

Mezkûr ayette, kocanın nüşûzundan ve i'râzından bahsedilmektedir. Kocanın nüşûzuyla ilgili yapılan birtakım yorumlar şöyledir:

*“Karısına kaba davranması ve dövmek suretiyle ona zarar vermesi”*²³⁰

*“Gerek nefret etmesi ve gerek hoşlanmamasından dolayı karısı dışında başka birine gönül vermesi, başkasını karısına tercih etmesidir. Bunun bazı sebepleri vardır: Kadının gerek çirkin olması, gerek yaşının ilerlemiş olması veya yaşça büyük olması ve gerekse de bunun dışında ki bazı durumlardır.”*²³¹

*“Karısından uzak durması, nefsinin ondan men etmesi, nafaka yükümlülüğünü yerine getirmemesi, eşler arasında olması gereken merhamet ve sevgiyi karısına göstermemesi, ona söverek ve döverek eziyet verip uzaklaşmasıdır.”*²³²

²²⁶ Mukâtil b. Süleyman, I, 412; Beğavî, II, 294.

²²⁷ Mâtürîdî, Ebû Mansûr, *Te'vilâtü'l Kur'an* (1. Baskı) (I-XVII) (Ed. Yusuf Şevki Yavuz, Çev.: Kemal Sandıkçı), Ensar, Ankara 2016, IV, 65; İbn Feres, Ebû Muhammed Abdilmun'im b. Abdîrahîm el-Endelüsî, *Ahkâmu'l-Kur'an* (1. Baskı) (I-III) (Thk. Dr. Münciye bint. El-Hâdî en-Nakrî es-Sevâyihî), Dâru İbn Hazm, Beyrut 2006, II, 282; İbn Kesîr, 539.

²²⁸ Beğavî, II, 294; Zemahşerî, 263.

²²⁹ Bkz. İbn Kesîr, 539-540.

²³⁰ ez-Zebîdî, Muhammed Murtazâ el-Hüseynî, *Tâcu'l- 'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs* (I-XL) (Thk. Terzî, Hicâzî, Tahâvî, Azbâvî), Matba'atü Hükûmeti'l-Kuveyt, Kuveyt 1975, XV, 354.

²³¹ Taberî, VI, 548

²³² Zemahşerî, 263.

“O(nüşûz), kocanın hanımıyla cinsel ilişkiyi terk etmesidir.”²³³

“Karısından uzak durması, onunla sohbet etmeyi bırakması, ondan hoşlanmaması ve onun hukukunu çiğnemesidir.”²³⁴

“Kocasının kendisinden hoşlanmayıp surat ve geçimsizlik ederek yanına yaklaşmaması... ve hakkını verememesi...”²³⁵

Genel olarak erkeğin nüşûzuna dair yorumlar yukarıdaki şekildedir. Çeşitli nedenlerden dolayı ya da sebepsiz yere meşru aile yapısına zarar veren ve bu yapıyı bozacak şekilde davranış sergileyen kocanın bu tutumu nüşûz olarak nitelendirilmiştir. Başka bir ayette, “...apaçık bir hayâsızlık yapmadıkça, verdiğinizin bir kısmını elde etmek için onlara engel çıkarmayın. Onlarla iyi geçinin. Şayet onlardan hoşlanmazsanız, Allah hakkınızda çok hayırlı kılacağı bir şeyden de hoşlanmamış olabilirsiniz.”²³⁶ buyrulmaktadır. Kadınlarla iyi geçinilmesi gerektiğini öğüt veren Kur’an’ın, bu tavsiyesine aykırı her davranış kanaatimizce nüşûzdur.

2.1.3.2.2. İ’raz

Erkeğin nüşûzuna dair geçen ayette ayrıca zikredilen diğer bir kelime i’raz’dır. İ’raz, kocanın çeşitli bahanelerle karısından yüz çevirip onunla ilgilenmemesidir.²³⁷ Bunlar kadının ihtiyarlığı, çirkinliği, kötü ahlaklı oluşu ya da başka birinde gözü olması²³⁸ şeklinde açıklanmıştır.

Nüşûz ve i’raz ile alakalı yapılan yorumlara baktığımızda bu iki kavramın birbirine yakın anlamda kullanıldığı görülecektir. Ancak Kur’an’da bu iki kavram, ayrı ayrı şekilde zikredilmiştir. İ’raz kelimesi sözlükte,²³⁹ yüz çevirmek, bırakmak, uzaklaşmak, yan çizmek gibi anlamlara gelmektedir. Râzî’nin²⁴⁰ (ö. 606/1210) yaptığı yorum, i’raz ve nüşûz arasındaki farkı zihnimizde daha berrak hale getirmektedir. Râzî,

²³³ Hâzin, Alâuddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bağdâdî, *Lübâbü’t-Te’vîl fî Me’ani’t-Tenzîl (Tefsîru’l-Hâzin)* (1. Baskı) (I-IV) (Thk. Abdüsselâm Muhammed Alî Şâhin), Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut 2004, I, 434.

²³⁴ Beydâvî, II, 101.

²³⁵ Yazır, III, 187.

²³⁶ Nisa: 4/19.

²³⁷ Yazır, III, 187.

²³⁸ Nesefî, Ebî Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd, *Medâriku’t-Tenzîl ve Hakâiku’t-Te’vîl* (I-III) (Thk. Yûsuf Ali Bedîvî), Dâru’l-Kelîmî’t-Tayyib, Beyrut 1998, I, 401.

²³⁹ Güneş, 769.

²⁴⁰ Râzî, XI, 66.

nüşûz'un gerek söz ve gerekse davranış bakımından veyahut her ikisiyle de kocanın karısına kaba davranması anlamına geldiğini söyler. İ'razda ise koca hayır, şer ya da eziyet verme gibi tutum ve davranışlarda bulunmayıp hanımına karşı tepkisiz kalıp onunla konuşmamasıdır veyahut sükût etmesidir. Râzî'ye göre kocanın bu şekilde davranması yani karısına karşı sessiz kalması, ona olan nefretine ya da ondan artık hoşlanmadığına işaret etmektedir.

Kısaca ifade edersek, kadın herhangi bir menfi davranışta bulunmamasına rağmen koca, şayet karısına sözlü ya da fiili yahut hem sözlü hem fiili şiddet gösteriyorsa, bu kocanın nüşûzuna delalet etmektedir. Fakat karısına önceden gösterdiği alakayı kesip bilinçli ya da çeşitli bahanelerle ilgisiz davranıyorsa bu da kocanın i'razına işaret etmektedir. Kocanın, karısına olan ilgisiz ve kayıtsızlığı, esasında kadını tereddüt içinde bırakarak ona daha fazla eziyet vermektedir. Sert davranmak, şiddet göstermek ya da bunları yapmayıp hanımını görmezden gelmek gibi davranışların tamamı aile birliğini sarsan ciddi problemlerdir. Bu nedenle boşanmaya götüren sebepler arasında kocanın şiddeti ve karısına karşı umursamaz tavrı önemli bir yer tutmaktadır.

2.2. ŞİKÂK KAVRAMI

Kur'an'da eşler arasındaki sorun ve anlaşmazlıklar, gerek erkek tarafından ve gerekse de kadın tarafından olsun “nüşûz” olarak nitelendirildiğini yukarıda ifade etmiştik. Ancak evlilikte problemlerin her zaman tek taraflı olmadığı malumdur. Kur'an-ı Kerim'de, eşler arasında karşılıklı anlaşmazlıklar için “şikâk” kavramı kullanılmıştır.

2.2.1. Şikâk Kavramının Lügat Anlamı

Şikâk, köken itibarıyla yan, taraf manasına gelen ş-k-k kelimesinden türemiştir.²⁴¹ Uyuşmazlık, ihtilaf, itişip kakışma, karşılıklı düşmanca tavır içinde olmak gibi manalara geldiği söylenir.²⁴² Ayrıca şikâk kelimesinin “meşakkat” ve “zor gelen işi yapmak” anlamına da geldiği ifade edilir. Zira şikâkta her iki tarafın birbirine eziyet vermesi,

²⁴¹ Kurtubî, II, 419.

²⁴² Kurtubî, II, 419; Râğıb el-İsfahânî, 264.

güçlük çıkarması, ağır ve meşakkatli işi yapması ve bunu arzulaması gibi bir anlamın olduğu da aktarılır.²⁴³

2.2.2. Şikâk Kavramının Istılahî Anlamı

İslam Aile Hukukunda şikâk kavramı, karı kocanın karşılıklı olarak aile birliğini ortadan kaldırmaya varacak şekilde geçimsizlik yaşaması durumunu ifade etmektedir. Kur'an-ı Kerim, eşlerin karşılıklı anlaşamaması durumunu şikâk olarak nitelendirmiştir.

2.2.3. Şikâk Kavramının Istılahî Anlamda Kullanıldığı Ayet ve Bu Ayetin Yorumu

Eşler arasında vuku bulan anlaşmazlık durumunu ifade eden ayet, Nisa 35'de geçmektedir. Ayette şöyle buyurulmaktadır:

وَأِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا

“Eğer karı kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ve kadının ailesinden birer hakem çağırın. Şayet bu iki hakem düzeltmek isterlerse Allah aralarını bulur; şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden hakkıyla haberdar olandır.”

Aile birlikteliğini sarsan diğer bir problemde şikâk'tır. Şikâk'ın sözlük anlamlarını dikkate alırsak eğer, eşlerin birbirine karşı zorluk çıkarıp sıkıntı vermeleri ya da zorluk verecek tarafı seçmeleri söz konusudur.²⁴⁴ Sanki düşmanca bir tavır alıp biri diğerinin bulunduğu yerin tam karşısında durmakta olduğu için bu ifade kullanılmıştır.²⁴⁵ Yani bu lafzın, eşler için kullanılmasının sebebi, karı ve kocanın aralarındaki geçimsizlik nedeniyle anlaşamayıp birbirleriyle zıtlıştıkları için birinin bir köşede diğerinin başka bir köşede olmalarını ifade etmesi nedeniyle.²⁴⁶

Şikâkta erkeğin geçimsizliği, karısına karşı kırıcı ve hoş davranmaması, karısı ayrılmak istediği halde ayetin hükmüne ters davranarak onu güzellikle salıvermemesi nedeniyle ortaya çıkar. Kadının geçimsizliği ise Allah'ın kocası hakkında kendini

²⁴³ Râzî, IV, 93; Kurtubî, II, 419.

²⁴⁴ Nesefî, I, 356.

²⁴⁵ Kurtubî, VI, 289.

²⁴⁶ Hasan Ali Görgülü, *İslam Hukukunda Eşler Arası Sorunlar ve Çözüm Yolları* (1 Baskı), Fakülte Kitabevi Yay., Isparta 2005, 121.

sorumlu kıldığı görevleri yerine getirmemesiyle ve kocasına haksız yere karşı gelmesiyle olur.²⁴⁷

Kur'an-ı Kerim'de eşler arası problemler, nüşûz ve şikâk kavramıyla ifade edilmiştir. Bu kavramlara yüklenen anlamlara baktığımızda aile bütünlüğüne zarar verecek her davranış nüşûz ve şikâk kapsamında değerlendirilmiştir. Zira muteber İslam kaynaklarına baktığımızda nüşûz ve şikâk kavramlarına verilen mana, aile arasında vuku bulması muhtemel tüm sorunları kapsamaktadır.

Türk Medeni Kanununda, “*Hayata kast, pek kötü veya onur kırıcı davranış*”²⁴⁸ ve “*Evlilik Birliğinin Sarsılması*”²⁴⁹ boşanma sebepleri arasında sayılmıştır. Bu maddelere göre taraflardan birisi diğerine kötü muamele ve ağır derecede onur kırıcı bir davranışta bulunmuşsa ve evlilik hayatı kendilerinden beklenilmeyecek kadar temelinden sarsılmışsa mağdur tarafın boşanma davası açabileceği hükmü yer almıştır.

Kur'an-ı Kerim, eşler arasındaki geçimsizliğin şiddet ve şekline göre birtakım tedbirler öngörmüştür. Bu tedbirleri bir sonraki bölümde ele alacağız. Buraya kadar incelemeye çalıştığımız eşler arası geçimsizlik konusunda şunları söyleyebiliriz: Fıtrat itibariyle farklı karakter ve özelliğe sahip iki insanın her zaman anlaşması mümkün olmayabilir. Bu sorun, normal gündelik hayatta alelade insanlar arasında olabileceği gibi aile içinde de olması gayet tabiidir. Tüm insanlığa yeni bir soluk getirip, çağlar üstü hükümler vazeden, her yönüyle yol gösterici olan Kur'an-ı Kerim, eşler arasında oluşabilecek sorunları tek tek zikretmeyip bunu iki kavram olan nüşûz ve şikâkla ifade etmiştir. Sorunları değil, çözümü önceleyen bir üslupla yol göstermiştir. Çözümü esas alan yolların gösterilmesi, hakikaten aile birlikteliğine verilen değer ve önemin bir göstergesidir. Taraflar arasında oluşan geçimsizlikleri, aile içinde çözülmesini isterken bunun mümkün olmadığı durumlarda, aile dışında çözüm yolları üretmiştir.

²⁴⁷ Taberî, VI, 715.

²⁴⁸ TMK, 162.

²⁴⁹ TMK, 166.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'DE BOŞANMAYI ÖNLEYİCİ TEDBİRLER

3.1. AİLE İÇİ TEDBİRLER

Dünya ve ahiret bütünlüğünü gözetten İslam, aile hayatına dair birçok hüküm vazetmiştir. Kur'an-ı Kerim'in, aile hayatıyla alakalı detaylı hükümler ihtiva etmesi aile müessesesine verdiği değerin bir göstergesidir. Kadın ve erkeğin, birbirine karşı hissi ve nefsani arzular beslemesi fitratın bir gereğidir. Bu isteklerin karşılıklı olması hasebiyle bunların tatmini için birbirine muhtaçtırlar.²⁵⁰ Kadının, ev işlerindeki mahareti, çocuk yetiştirmedeki sabır ve şefkati; erkeğin güçlülere karşı dayanıklı olması, zor ve tehlikeli işlerdeki cesareti, bilgi ve tecrübe açısından daha yetenekli oluşu iki cinsin birbirini tamamlamasından başka bir şey değildir. Evlilik sebebiyle hayatı düzene giren insan, böylece büyük bir boşluktan kurtulup nikâh sayesinde kendini koruma altına almış olur.²⁵¹ Bu cümleden olmak üzere kadın ve erkek çiftinin, nikah vesilesiyle aralarındaki sevgi ve muhabbet duygusu farklı bir anlam kazanır. Hz. Peygamber (s.a.v.), bu hakikati şöyle dile getirmiştir: *“Nikah kadar sevgiyi arttıran bir şey görülmedi.”*²⁵² Nikâhla beraber sağlam temeller üzerine bina edilmiş aile, çiftlerin yanı sıra topluma da yarar sağlamaktadır. Nitekim her toplumda beklenen birlik ve dayanışma ruhunun temellerinin ailede atıldığı düşünüldüğünde aile birliğinin değeri hayli önem arz etmektedir. Sağlıklı ve huzurlu bir toplumun varlığı da yine ailenin birliğine bağlıdır.

İslam, tarafların karşılıklı rızasına dayalı kurulan aile birliğinin aynı şekilde devam etmesini istemiştir. Ayrıca, ahlaki hasletlerle aile kurumunun birlik ve dirlik içinde tutulması için çaba gösterilmesini talep etmiştir. Bununla birlikte aile meselesine yaklaşırken ahlaki prensiplerin yanında bir takım hukuki ilkeler de benimsemiştir. İslam aile hukukunun oluşmasına zemin hazırlayan bu hükümler, eşler arasında cereyan edecek anlaşmazlıkları ya da hak ihlallerini ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Kur'an'daki hukuki düzenlemeler arasında belki de en çok detay aile hukuku

²⁵⁰ Âl-i İmrân: 3/14.

²⁵¹ Ömer Çelik, Mustafa Öztürk, Murat Kaya, *Üsve-i Hasene* (I-II), Erkam, İstanbul 2011, II, 359.

²⁵² İbn Mâce, Nikâh, 1.

alanındadır. Kur'an-ı Kerim'in, aile ahkamına dair ayrıntılı hükümler vazetmesi, ailedeki genel ilkelerin değişmez ya da sabit olduğunun bir göstergesidir.

Eşler arasında esas olan iyi geçinmedir. Fakat fitraten kıskançlık ve bencilliğe²⁵³ meyyal bulunan insanın, daima iyi hasletlerde bulunması beklenemez. Bazen çeşitli sebeplerden dolayı normalin dışına çıkması, insandan sadır olan bir durumdur. Esasında bu durum ölçüyü kaçırarak şekilde değilse normal karşılanması gerekir. İnsan hata ve kusurlardan arınmış bir varlık olmadığı için -itidali aşmamak kaydıyla- yaptığı veyahut yapmadığı fiillerden dolayı hemen kınamak doğru olmaz. Çünkü insan, tam ve mükemmel bir varlık değildir.

Sanayi devrimiyle başlayan ve günümüzde süratle ilerleyen teknolojik yenilikler, her yönde insanlığı ciddi anlamda etkilemiştir. Baş döndüren bu gelişmeler karşısında aile müessesesi de nasibine düşeni almıştır. İslam'ın geldiği ilk zamandan itibaren on üç asırlık süre zarfında halkın birçoğu tarıma dayalı ya da kırsal çevrelerde yaşamlarını sürdürüyorlardı. Makineleşmenin olmadığı ortamlarda insan gücüne duyulan ihtiyaç, hayli fazlaydı. Bu durum karşısında aile bireyleri, geniş aile yapısıyla bu işlerin üstesinden geliyordu. İşlerin kuvvete dayalı olması ister istemez insanlar arasında tabiatın zorluğuna karşı birlikte hareket etme mecburiyeti doğuruyordu. Dönemin problemlerine, dini ve örfi sayılabilecek oldukça basit yöntemlerle sorunlar çözüme kavuşturuluyordu. Mesele çok ciddi olmadıkça genelde yerinde ve büyümeden hallediliyordu. Fakat artık geçmişteki toplumla şimdiki toplumun ortak yönlerini bulmak çok zor hale gelmiştir.

Çağın getirdiği şartlara bakıldığında insan, artık önceki asırlarda yaşayanlar gibi bir arada yaşama kültürünü büyük ölçüde kaybetmiştir. Bu da insanlar arasındaki dayanışma bağı zedelemiştir. Bununla birlikte geniş aileler yerini içinde sadece anne, baba ve çocukların oluşturduğu dar aileye bırakmıştır. Birlik ve beraberliği zayıflayan toplumdan dolayı ailedeki tesanütte bozulmak durumunda kalmıştır. Zira değişen şartlar aile müessesesini savunmasız bırakmaktadır. Sonuçta aile, direkt hedef haline gelmektedir.

Aileyi her türlü dalgalanmalara karşı korumak ve güçlendirmek, çağımızın en büyük ilerlemesi olacaktır. Çünkü birçok şey kazanıldığı halde aile kaybedilmektedir.

²⁵³ Nisa: 4/128.

Ailenin gitmesi, bireyi de toplumu da sahipsiz bırakıp yalnızlaştırmaktadır. Bu şekilde devam edilirse on yıllar sonra çok geç kalınabilir. Bunun için bir an önce tedbirlerin alınması gerekmektedir.

Günümüzde aileyi kuran bireyler, geçmişe oranla eğitilmiş ve kültür seviyesi hayli yüksektir. Böyle olduğu halde kadın olsun erkek olsun birçoğu geçmişe nazaran aile kurmada oldukça başarısız kalmıştır. Eğitilmiş insanların yuva kurmakta zorlanmaları hakikaten üzerinde düşünülmesi gereken önemli bir konudur.

Günümüzde eşler arasındaki anlaşmazlığa getirilemeyen çözümler, aile kurumuna ciddi zararlar vermektedir. Zira aile yapısı korunamıyor, kocaları tarafından gerçekleştirilen kadın cinayetleri durdurulamıyorsa; uluslararası sözleşmeler ve kanunların sayısı arttığı halde işler daha da kötüye gidiyorsa ortada büyük bir sorunun varlığını kabul etmek gerekiyor.

Son asırda, dinin belirlediği prensipler saf dışı bırakıldığı için anlaşmazlıklarda artık insanlar tek çözüm yolu olarak yargıya başvurmaktadır. Günümüz şartlarında bu durum öyle kabullenilmiş ki aksi yönde görüş beyan etmek menfi etiketlenmeyle sonuçlanmaktadır. Ancak ne olursa olsun bu durumun ıslahı gerekmektedir. Şayet bir konu müslümanları alakadar ediyorsa, getirilecek kanunlar/yasalar yine İslam'ın prensipleri esas alınarak yapılmaz. Bunun için dini norm ve hükümlerin doğru anlaşılması sağlanıp tutarlı bir şekilde çağın sorunlarına/ihtiyaçlarına cevap aranmalıdır.

İncelemeye çalışacağımız konu, aile birliğine zarar veren tutum ve davranışlar karşısında, Kur'an'ın öngördüğü tedbirlerdir. Bu tedbirler eşler arasında vuku bulacak aile birliğini temelinden sarsacak durumlara karşı alınmıştır. Yoksa karı kocanın alelade yaptığı gündelik tartışmalar yahut anlaşmazlıklar hemen nüşûz veya şikâk olarak nitelendirilmez. Bundan dolayı geçimsizliğin ciddi boyuta gelmesi neticesinde bu yöntemlere başvurulur.

Eşler arasında meydana gelen geçimsizliklerde boşanma en son çare olduğu için boşanmadan önce belli merhaleler söz konusudur. Şimdi Kur'an-ı Kerim'de eşler arası anlaşmazlıkta takip edilmesi gereken yöntemlere bakabiliriz.

3.1.1. Aile Birlikteliğini İhlal Eden Kadın İçin Getirilen Tedbirler

Kur'an-ı Kerim, eşler arasında genel de olsa bir vazife taksimi yapmıştır. Sorumlulukları belli olan karı kocanın çatışması gibi bir şeyin olması hemen beklenen bir durum değildir. Fakat vazifelerin yapılmaması, aksatılması ya da dikkat edilmemesiyle anlaşmazlıkların meydana gelmesi kaçınılmazdır. Tarafların görevlerine riayet etmemesi, aile içinde huzursuzluğun baş göstermesine sebebiyet vermektedir. Ailede beklenmeyen menfi durum karşısında huzur ve mutluluğun yeniden tesisi için eşlere bazı haklar tanınmıştır. Şayet ailede huzursuzluk çıkaran kadınsa, kocanın gerekli tedbirleri alması Kur'an'ın emridir. Kocasının haklarını ihlal eden, sözleriyle ya da davranışlarıyla kocasının onur ve itibarını hedef alan, meşru aile yapısına zarar veren nâşize kadının tedibiyle vazifeli kişi kocadır. Kadının yaptığı fiilin ağırlığına göre verilecek tepki ya da önlem yine Kur'an'da açıklanmıştır.

وَالَّتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا

“...(Evlilik hukukuna) başkaldırmasından endişe ettiğiniz kadınlara nasihat edin, onları yataklarında bir başına bırakın ve onları dövün. Eğer itaat ederlerse, artık onların aleyhine başka bir yol aramayın; çünkü Allah yücedir, büyüktür.”²⁵⁴

Kur'an-ı Kerim, kadının meşru evlilik hukukunu çiğneyerek yapılması dinen kerih görülen yollara başvurusu, aile birliğini bozmaya çalışması, kendisi hakkında kocayı bazı tedbirleri almaya sevk etmiştir. Bu çareler sırasıyla zikredilmiştir. Bu önlemlerle hedeflenen şey kadına zarar vermek değil, nâşize kadını eski haline rücu ettirmektir. Kur'an-ı Kerim'de bu tedbirler doğrudan ve dolaylı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tedbirleri sırasıyla ifade etmeye çalışacağız.

3.1.1.1. Doğrudan Tedbirler

Kadının nüşûzu halinde doğrudan takip edilmesi gereken yollar, Kur'an-ı Kerim'de açık bir şekilde ifade edilmiştir. Bu tedbirler sırasıyla nasihat etme, yatakları ayırma ve darb'tır.

²⁵⁴ Nisa: 4/34.

3.1.1.1.1. Nasihat

Ayette geçen وعظ kelimesi sözlükte öğüt, nasihat, uyarı ve hatırlatma gibi anlamlara gelmektedir.²⁵⁵ Dil bilimcileri, Kur'an'da geçen v'az ya da mev'ize kelimelerini, sevap ve günah kabilinden hatırlatmalarda bulunmak suretiyle insanın kalbini yumuşatacak sözler söylemek, şeklinde açıklamışlardır.²⁵⁶

Lügatlerde nasihatın, korku ile karışık olmasına dikkat çekilir. Burada ki amaç, kalp katılığının yumuşatılarak işin sonucunda zarar verme ya da zarara uğrama gibi durumların engellenmesine önem verilir. Nasihatın diğer bir amacı da hayırlı şeyler telkin edilerek kötü sonuçların meydana gelmesinin önüne geçmektir.

Kur'an-ı Kerim'de öğüdün müminlere fayda vereceği bildirilmiştir.²⁵⁷ Hatta birçok ayette²⁵⁸ Hz. Peygamber'e (s.a.v.), inananlara öğüt vermesi istenmiştir. Kur'an-ı Kerim'de, v'az ya da mev'ize kelimelerinin eş anlamlısı olarak zikr, tezkirâ gibi kelimelerde kullanılır. Fakat va'z ve mev'ize kelimelerinin emir ve nehiy ifade etmesi açısından hukuka taalluk eden ilkeler bağlamında değerlendirildiği ifade edilir.²⁵⁹

İslam Hukukunda, anlaşmazlıkların giderilmesinde yapılacak ilk şey nasihattir. Zira nasihat, hukukun yürürlüğünü sağlama açısından da önemli bir yere sahiptir.²⁶⁰ Her anlaşmazlıkta yargıya müracaat, hukukun işleyişini tıkar ve belki de çok basit bir şekilde çözülebilecekken meselenin halli uzun zamanlar alır. Bu durum vaktin heba olmasına, sorunların büyümesine sebebiyet verebilmektedir. Aile içinde kadından kaynaklı sorunlar, baş gösterdiğinde kadına yapılacak ilk muamele nasihattir.

Erkek, ailenin geçiminden sorumludur. Ailenin reisi olması hasebiyle aile içinde vuku bulan hadiselerle karşı tedbir almakta yine erkeğin görevidir. Bu meyanda, kadının evlilik bağına zedeleyecek tavırlar sergilemesiyle erkeğe düşen bu durumu düzeltmektir. Şayet kadın, kocasına isyan edip onun kişiliğini hedef alan fiili ve sözlü söylemlerde bulunuyorsa ona yapılması gereken ilk şey iyilikle nasihat vermektir. Nâşize kadına

²⁵⁵ İbn Manzûr, VII, 466; Zebîdî, XX, 289.

²⁵⁶ Râğıb el-İsfahânî, 527; Zebîdî, XX, 289.

²⁵⁷ Zâriyât: 51/55.

²⁵⁸ Nisa: 4/63; A'râf: 7/2; Gâşîye: 88/21.

²⁵⁹ Hasan Cirit, "Vaaz", *DİA*, TDV, İstanbul 2012, XLII, 405.

²⁶⁰ Mehmet Erdoğan, *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, 26.

öğüt vermek menduptur.²⁶¹ Koca, öncelikle karısını Allah'ın emirlerine aykırı davrandığı gerekçesiyle ikaz eder. Allah'ın emirlerinin ceza ve mükâfat boyutuyla hatırlatılması etkili bir yöntemdir. Bu şekilde kadının nâşize tavrı ilerlemeden sona ermesi amaçlanır. Bir ayette, “*Rabbini yoluna hikmetle ve güzel öğütlerle davet et...*”²⁶² buyurulmaktadır. Buna göre kocanın karısına karşı öğütü güzellikle olmalıdır. Onun ruhunu okşayacak ve gönlünü teskin edecek şekilde olmalıdır.

Kocanın, karısına ihsanda bulunması, onun kalbini kazanıp kendisine meyllettirecek çareler araması müstehaptır.²⁶³ Nasihatın yanında karısının anlaşılma ve maksadı aşan tavırlarına karşı onu yumuşatma amacıyla kocasının hediyeler alması ya da onun gönlünü hoş edecek cümleler kurması fayda sağlayacaktır. Maksat olayları büyütmeden en kısa ve en zararsız yolla çözmektir. Kadın, kocasının öğütünü dinler ve takındığı tavırlardan vazgeçerse artık kocanın farklı yollara tevessül etmemesi gerekir.

Kocanın, karısına verdiği öğüt, normal insanlara verilen nasihat gibi değildir. Aynı yastığa baş koyduğu eşine, şefkat ve merhamet duygularıyla yaklaşp yaptığı hatadan karısını vazgeçirmeye çalışması gerekir. Öğüt, ayetin maksadına uygun olarak gerçekleşmişse sorunun çözümüne fayda sağlar.

Eğer kadın kendisine yapılan iyilik ve ikrama karşı hala nâşize tutumunu devam ettirirse bu durumda artık öğütün işe yaramadığı anlaşılır. Koca sorunu çözme gayesiyle bir üst tedbire başvurur.

3.1.1.1.2. Yatakları Ayırma

Erkek, ayetin hükmüne binaen karısına güzellikle nasihat verdiği halde karısı öğütü dinlemeyip nâşize tavrını devam ettiriyorsa, Kur'an-ı Kerim'in önerdiği diğer bir tedbir olan yatakları ayırma yoluna gider.

İslam alimleri, ayette geçen *وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ* ifadesini farklı şekillerde yorumlamışlardır. Bu ifadeye binaen yapılan yorumlar kısaca aşağıdaki gibidir:

²⁶¹ eş-Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed el-Hatîb, *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Me'anî Elfâzi'l-Minhâc* (I-VI) (Thk. Ali Muhammed Muavvad-Âdil Ahmed Abdulmevûd), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2000, IV, 425.

²⁶² Nahl: 16/125.

²⁶³ Şirbînî, IV, 426.

Birincisi, koca karısıyla aynı yatağa girer fakat karısına sırtını döner. Bu İbn Abbas'ın görüşüdür.²⁶⁴

İkincisi, karısıyla cinsi münasebette bulunur fakat sert ve ağır konuşur. Bu yorum Süfyân'a aittir.²⁶⁵

Üçüncüsü, koca karısıyla konuşmayıp onu terk eder, fakat cimayı terk etmez. Bu görüşün sahipleri, İkrime, Süddî, Sevri gibi alimlerdir.²⁶⁶

Dördüncüsü, koca karısıyla aynı yatağı paylaşmaz ve geceyi onunla birlikte geçirmez. Ayrıca cinsel ilişkide bulunmaz. İslah olup eski haline gelinceye kadar bu şekilde birlikte yatmazlar. Bu görüş, İbrahim en-Nehaî, Katade, Hasan-ı Basrî, ayrıca çoğu fakih ve müfessirlerin görüşüdür.²⁶⁷

Mâverdî'ye (ö. 450/1058) göre **هجر** (hecr: bırakmak, küsmek, terk etmek vb.) fiilde ve sözde olmak üzere iki çeşittir. Fiilî hecr, kocanın karısını yatakta bir başına bırakması, yatakta sırtını dönmesi veya karısını ayrı bir evde tek bırakmasıdır. Ayette kastedilen şey budur. Fakat ona göre ayette murat edilen sözlü hecr olmasa da erkeğin karısıyla konuşmaması da etkili bir yöntemdir.²⁶⁸ Mâverdî'nin bu taksimi hayli değerlidir. Zira bu taksimat, yukarıda zikredilen bütün görüşleri tazammun etmektedir.

Kadını yatağında yalnız başına bırakmanın, oldukça etkili bir yöntem olduğu söylenmiştir. Bununla beraber bu süreçte kadının vereceği tepkiyle nüşûzu kesin olarak anlaşılacağı ifade edilmiştir.²⁶⁹ Çünkü kadın, kocasını seviyorsa yaptığı hatadan dönerek ailede huzurun yeniden temin edilmesini sağlar. Fakat kocasına başkaldırmaya devam ederse nâşize olduğu kesinleşir. Sorunun kaynağı böylece netleşmiş olur.²⁷⁰

Ayette geçen ifadeye dair görüşlerin farklı olması gayet tabiidir. Her alim kendi zaviyesinden sorunu anlamaya çalıştığı için meselenin değişik yorumlanması kaçınılmazdır. Kanaatimizce kadının tepkisini ölçecek olan kocadır. Şayet konuşmamak, yatakta sırtını dönmek ya da yatakların ayrılması veyahut farklı evlerde

²⁶⁴ İbn Arabî, I, 533; Kurtubî, VI, 284.

²⁶⁵ İbn Arabî, I, 533.

²⁶⁶ İbn Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemalüddîn Abdurrahman b. Alî b. Muhammed el-Kureyşî el-Bağdâdî, *Zâdu'l-Mesîr fî 'İlmi't-Tefsîr* (1. Baskı), Dâru İbn Hazm, Beyrut 2002, 280.

²⁶⁷ Zemahşerî, 236; İbn Arabî, I, 534; Kurtubî, VI, 284; Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, I, 355; Şirbînî, IV, 426.

²⁶⁸ Mâverdî, IX, 598.

²⁶⁹ Zemahşerî, 236; Şirbînî, IV, 426.

²⁷⁰ Kurtubî, VI, 284.

kalma bunlardan hangisi etkili olacaksa kocanın ona göre tedbir alması gerekir. Maksat kadını yaptığı yanlıştan caydırmak olduğu için bu önlemlerin tamamı olumlu neticeler doğuracak cinstendir. Bundan dolayı alınacak önlemler, kadının verdiği tepkiye göre olması önemlidir.

Erkek, karısına olan kırgınlığını ifade etmek amacıyla yukarıda geçen davranışlardan birini seçebilir demiştik. Gönü incinmiş kocanın, karısına vereceği tepki ona olan sevgisinin bir ifadesidir. Kendisinden beklenmeyen bir durum vaki olduğundan mütevellit, alınan tedbir onarıcı mahiyettedir. Diğer taraftan koca, karısıyla ayrı kalarak aile bütünlüğünü sağlamaya çalıştığı, karısını ve ailesini önemseydiğini göstererek büyük bir fedakârlık yaptığı da söylenebilir.²⁷¹ Normalde karısına sevgi besleyen biri ondan ayrı kalamaz. Ancak karısından istenmeyen ya da beklenmeyen davranışlar sadır olduğundan ötürü koca, ondan uzaklaşarak dargınlığını bu şekilde açığa vurmaya çalışmaktadır. Bu cihetten kadın, eşinin şahsına karşı takındığı tavrı belli bir müddet düşünerek hatasını anlayıp kocasına yönelerek problemin çözümüne katkı sağlayabilir. Aksi takdirde dönüşü zor olan, istenmeyen sonuçların ortaya çıkmasına sebebiyet verebilir.

Kadına uygulanacak bu yaptırımın süresi hususunda bir görüş birliği olduğu söylenemez. Fakat Mâverdî'nin yaptığı taksimatı esas alırsak sözlü hecr, yani kocanın karısıyla konuşmama müddeti en fazla üç gün olacağı hususunda İslam alimleri hemfikirdir.²⁷² Bu içtihadın delili, Hz. Peygamber'in (s.a.v.), Müslüman bir kimsenin Müslüman kardeşine üç günden fazla küs kalmasının helal olmayacağı hadisidir.²⁷³ Bu hadise dayanarak kadına küs kalmanın süresi bu şekilde takyit edilmiştir. Fiili hecrin süresi ise genel olarak bir ayı geçmemesi gerektiği görüşü ağır basmaktadır. Fakat bu süre hiçbir surette îlâ'nın müddeti olan dört aya kadar uzatılamaz anlayışı hâkimdir.²⁷⁴ Ancak erkek, fiili hecrin faydalı olduğuna kanaat getirmek şartıyla bu süreyi dilediği kadar uzatabilir şeklinde görüş beyan edenlerde vardır.²⁷⁵ Son görüş maksada hizmet etmesi açısından sakıncalı durmaktadır. Zira sürenin gereğinden fazla uzatılması yarardan çok zarar getirebilir. Nâşize kadın, inadında ısrar etmesi halinde koca, zamanı

²⁷¹ Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, 316.

²⁷² Mâverdî, IX, 598; Şîrbînî, IV, 426; el-Buhûfî, Mansûr b. Yûnus b. İdrîs, *Keşşâfu'l-Kına' 'an Metni'l-İkna'* (I-VI), Alemu'l-Kütüb, Beyrut 1983, V, 209.

²⁷³ Buhârî, Edeb, 57.

²⁷⁴ Kurtubî, VI, 285.

²⁷⁵ Mâverdî, IV, 598.

uzatarak kendini cezalandırmış olur. Ayrıca sürenin fazla uzun tutulması tarafları yoran, çözümü zorlaştıran bir etken haline gelebilir. Hâlbuki burada asıl olan kadını tedip etmektir.

Erkeğin karısını hatasından döndürmek ve doğruyu yanlıştan tefrik etmek gayesiyle aldığı bu önlemden kadının ıslahına etki etmiyorsa artık bu yolun fayda vermediğine kanaat getirilir. Bundan sonra koca bir üst tedbire başvurur.

3.1.1.1.3. Darb

Kadın ve şiddet kelimeleri bir arada kullanıldığında İslam muarızları, aile içi şiddetin sebebini Nisa 34’te geçen ayeti gösterirler. Esasında İslam alimleri arasında da görüş ayrılığına sebebiyet veren “dövme” tedbirinin doğru bir zeminde ele alınması gerektiği kanaatindeyiz. Zira ayette geçen ifadenin görüş farklılıklarına sebebiyet vermeyecek derecede sarıh olduğunun kanaatini taşımaktayız. Fakat meselenin önemine binaen klasik ve çağdaş İslam bilginlerinin görüşlerini ele alarak konuya açıklık getirmeye çalışacağız.

Kadının nüşûzu vuku bulduğunda alınacak önlemler Kur’an-ı Kerim’de sırasıyla zikredildiğini ifade etmiştik. Nâşize kadının aile bütünlüğüne kast eden davranışları devam ettirmesiyle kocaya “darb” etme görevi verilmektedir. Darb’ın anlamı, mahiyeti ve sınırı meselenin izahı açısından önem arz etmektedir. Nasihat edildiği halde inadında devam eden kadın, kocanın yatakları ayırmasıyla tutumundan vazgeçmiyorsa ayette ^{٢٧٦} *وَاضْرِبُوهُنَّ* buyrulmaktadır.

ضرب d-r-b kelimesi bir çok alanda kullanıldığı için manası çeşitlilik arz etmektedir.²⁷⁶ Bir şeyi başka bir şeye vurmak, düşmek, dolaşmak, sefere çıkmak, çekmek, basmak (para basımı) gibi anlamlara gelmektedir.²⁷⁷ Darb kelimesinin farklı anlamlara gelmesi ayete yapılan yorumları da farklılaştırmaktadır.

İmam Şafîî, ayetteki darb kelimesinin anlamının herkesçe bilinip belli olduğunu söyler.²⁷⁸ İbn Manzûr, bu kelimeye dair bir başlık açar ve genişçe yer verir. Fakat bu

²⁷⁶ Halîl b. Ahmed, III, 11; el-Fîrûzâbâdî, Mecdüddin Muhammed b. Ya’kûb, *el-Kâmûsu’l-Muhît* (8. Baskı) (Thk. Mektebu Tahkîku’l-Tûrasi fî Müesseseti’r-Risâle), Müesseseti’r-Risâle, Beyrut 2005, 107.

²⁷⁷ Râğîb el-İsfehânî, 294.

²⁷⁸ İmam Şafîî, VI, 493.

kelimeyle ilgili yaptığı ilk açıklamada darbın “bilinen”²⁷⁹ bir şey olduğunu ifade etmektedir. Müfessir ve fakihlerin çoğuna göre bu ayetteki darb’tan kasıt dövmeektir.²⁸⁰ Kadınlık vazifesini yerine getirmeyen, Allah’ın belirlediği düzene aykırı davranan kadının, dövülebileceği hususunda genel bir kanaat oluşmuştur.²⁸¹ Fakat kadının dövülmeyeceği görüşünde olanlar da mevcuttur.

Müfessir Atâ’ya göre koca, kendisine itaat etmediği gerekçesiyle karısını dövemez fakat yaptığı davranışa karşı kızgınlığını gösterebilir. Mâlikî fakihî İbn Arabî, Atâ’nın görüşünü ifade ettikten sonra ayetin her ne kadar dövmenin ibaha olduğunu bildirse de kadını dövmeyi kerih gösteren hadislerden dolayı kocanın karısını dövmemesinin daha iyi olacağını ifade eder.²⁸² Konuya dair yapılan çağdaş bir araştırmada, Kur’an’ın ve hadislerin kadınla ısrarla iyi geçinmeleri emredildiğinden dolayı buradaki d-r-b kelimesinin, “sefere çıkmak” anlamından hareketle “*bir süreliğine evden uzaklaşma*” anlamında kullanılmasının daha uygun olacağı ifade edilmiştir.²⁸³ Araştırmada, şayet d-r-b kelimesine “dövme” anlamı yüklenirse şiddete onay verildiği anlamı çıkacağı belirtilmiştir.²⁸⁴

Asrımızda konuya dair yapılan çalışmalarda Kur’an’ın indiği toplum göz önüne alınarak ataerkil aile yapısına sahip olan muhatapların örf ve adetine uygun olarak kocanın karısını dövme eylemine cevaz verildiği ifade edilmiştir. Buna göre kocanın karısını dövmesi şahsi, yerel, örf ve maslahat esasına göre belirlenmiştir.²⁸⁵ Bu görüşte olanlar, Hz. Peygamberin (s.a.v.), karısına şiddet uygulayanları zemmeden hadislerini delil getirmektedirler. Hz. Peygamberin (s.a.v.), darbı önermemesi neticesinde darbı kocaya verilmiş bir hak olarak değerlendirmenin yanlışlığına dikkat çekilmiştir.²⁸⁶

²⁷⁹ İbn Manzûr, I, 543.

²⁸⁰ el-Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî, *Ahkâmu’l-Kur’an* (I-V) (Thk. Muhammed es-Sâdık Kamhâvî), Dâru’l-İhyâu’t-Türâsil-Arabî, Beyrut 1992, III, 150; Zemahşerî, 235; Kurtubî, VI, 285; Beydâvî, II, 73.

²⁸¹ Abdülkadir Udeh, *İslâm Ceza Hukuku ve Beşerî Hukuk* (I-II) (Ter. Akif Nuri), İhya Yayınları, İstanbul 1977, II, 47.

²⁸² İbn Arabî, I, 536.

²⁸³ Zeynel Abidin Aydın, “Nisâ Suresinin 34. Ayeti Bağlamında Evlilik Hayatında Kadının Geçimsizliği Durumunda Uygulanacak Çözümlerden “Darb”a Dair”, *Turkish Studies*, 12(27), Ankara 2017, 99.

²⁸⁴ Zeynel Abidin Aydın, 99.

²⁸⁵ Heyet, *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, II, 61; Emannullah Polat, ““Kavvâmûn” İfadesi Çerçevesinde Kocanın Karsını Te’dibi”, *Ekev Akademi Dergisi*, yıl 18, s. 59, Bahar 2014, 369; Yergali Alpysbayev - Faruk Beşer, “Kocanın Bir Te’deb Aracı Olarak Nâşize Durumundaki Eşini Darb Etme Yetkisi ve İdarenin Bu Yetkiyi Sınırlandırması” *Usul İslam Araştırmaları*, s. 33, Nisan 2020, 44.

²⁸⁶ Hamza Aktan “Kur’an’a Göre Boşanma Prosedürü”, *Dini Araştırmalar*, 5(14), Eylül-Aralık 2002, 10.

Aynı hadisleri delil olarak kullanan ulema, Hz. Peygamberin (s.a.v.) isteksizce verdiği izni, ölçüyü aşmamak kaydıyla mecbur kalındığında kullanılabileceğini ifade etmişlerdir.²⁸⁷ Dayak her ne kadar sert bir yöntem olsa da fitrat gereği güzellikten ve tatlı dilden anlamayan kadınlar için darbin bir metot olarak kullanılması normal karşılanmıştır.²⁸⁸ Ancak darbu ruhsat görenlerin, -inceleyebildiğimiz kadarıyla- tamamı bu yöntemi hoş bir metot olarak telakki etmemişlerdir. Ve hiçbir İslam alimi bu ayeti dayaağı teşvik olarak görmemiştir. Bu durum zorunlu bir tedbir olarak nitelendirilmiştir.

Dövme fiilinin ibaha olduğunu bildiren ulema, bu konuda aşırıya kaçılmaması için kocanın ölçülü davranması gerektiğini ifade etmişlerdir. Darbin, kadını küçük düşürücü ve itibarını zedeleyici tarzda olmaması gerekmektedir.²⁸⁹ Şiddetli ve kadına acı verecek şekilde olması da yasaklanmıştır.²⁹⁰ Bunun dışında yüze ve kanamaya varacak derecede dövmekte sınırı aşan bir durum olarak nitelendirilmiştir.²⁹¹ Ayrıca tehlikeli yerlere ve yaralayıcı biçimde de vurulması yasaklanmıştır.²⁹² Vurulacaksa bile iz bırakmayacak cinsten, misvak vb. şeylerden olması gerekir.²⁹³ Ya da itmek veya dürtmek şeklinde olmalıdır.²⁹⁴ Zira herhangi bir organın fonksiyonuna zarar getirmek suretiyle ya da şiddete varacak kadar ileri giden kocaya, yaptığı fiile karşılık ta'zir cezası gerekir.²⁹⁵ Diğer yandan ölçüsüz uygulanan darbin aile birliğini sağlamak yerine var olan sevgi ve muhabbetin yok olup gitmesine de sebebiyet verir. Bu da Kur'an'ın istediği aile bağını düzeltmek yerine iyice bozmak ve verilen vazifeyi kötüye kullanmak anlamına gelir. Hâlbuki burada asıl olan kadına zarar vermek değil, onu ıslah etmektir.

Nâşize kadına uygulanacak darbin niteliği, anlaşıldığı üzere kadından intikam almak²⁹⁶ değil, aile birliğini yeniden tesis etmektir. O halde buradaki hedef, kadını inadından vazgeçirmektir. Zira ayetin devamında **فَإِنْ أَطَعْتُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا إِنَّ اللَّهَ** **كَانَ عَلِيًّا كَبِيرًا** ayeti erkeğe verilen hakkın kötüye kullanılmasının önünü kapatmıştır.

²⁸⁷ Mevdudi, I, 317.

²⁸⁸ Ateş, II, 277.

²⁸⁹ Beydâvî, II, 73.

²⁹⁰ Buhûtî, V, 209.

²⁹¹ İmam Şâfiî, VI, 493.

²⁹² Şîrbînî, IV, 427.

²⁹³ Cessâs, III, 150.

²⁹⁴ Kurtubî, VI, 285.

²⁹⁵ Kurtubî, VI, 285; Şîrbînî, IV, 427.

²⁹⁶ Kutub, III, 216.

Şayet kadın, kocasının son tedbirine olumlu bir şekilde dönüş yaptıysa onun aleyhinde bir yol aramak ayet ile yasaklanmıştır.

Darbin/dövmenin hükmü müfessir ve fakihlerce mübah olarak telakki edilmiştir. Fakat darba kadını disipline edip aile birliğini yeniden tesis etmeye yararı olacaksa cevaz verilmiştir. Aksi halde darbin işe yaramayacağı kanaati kocada hasıl olursa, dövmek caiz görülmemiştir.²⁹⁷ Ayrıca başkaldırır endişesi ile de kadını dövmek caiz görülmeyip kadının fiilen nâşize olması şartı koşulmuştur.²⁹⁸ Ancak aksi yönde görüş beyan edenlerde olmuştur.²⁹⁹ Bu görüşün sahipleri, açıkça anlaşmazlık ortaya çıkınca önerilen tedbirlerin, anlamsız kalacağından hareketle bu sonuca varmışlardır.

Kocanın, karısına vurması caiz olsa da her halükârda affedici olup dövmemesi efdaldır.³⁰⁰ Nâşize kadına uygulanacak prosedür, Kur'an-ı Kerim'de belli bir tertiple önerilmiştir. Cumhura ve Hanefilere göre kadına önce nasihat edilir, sonra yataklar ayrılır ve son olarak darba başvurulur.³⁰¹ Şafililerde ayetin lafzında tertibe riayet edilmesi gerektiği yönünde genel kanaat³⁰² olsa da tertibin şart olmadığı ve duruma göre değişiklik arz edeceği görüşü de vardır.³⁰³

Klasik olsun çağdaş olsun tüm eserlerde, suçu olmayan kadına vurmak hiçbir surette caiz görülmemiştir. Fakat kadının evlilik haklarına riayet etmediği takdirde kocasının nasihat ve yatakları ayırmadan sonra alacağı darb tedbiri hususunda görüş ayrılıkları çıkmıştır. Ancak yapılan tüm yorumları dikkate aldığımızda darba cevaz veren ulemanın bile kadınları dövmeyi hoş karşılamadığı görülmektedir. Dövmenin kerih olduğunu ifade eden İslam bilginleri, konuya dair genellikle Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Hz. Ömer (r.a) arasında cereyan eden hadiseyi örnek vererek dövmenin hayırlı ve erdemli bir davranış olmadığını beyan ederler. Mezkûr hadise şöyledir: Vaktiyle Hz. Peygamber (s.a.v.), “Kadınları dövmeyin.” buyruğuyla kadınları dövmekten nehyetmişti. Bu nehiyden bir süre sonra Hz. Ömer (r.a.), Hz. Peygamber’e (s.a.v.) gelerek kadınların artık kocalarını dinlemediğini söyledi. Bunun üzerine Hz.

²⁹⁷ Cüveynî, XIII, 278; Şirbînî, IV, 427; Şimşek, I, 503.

²⁹⁸ Udeh, II, 48.

²⁹⁹ Kutub, III, 219.

³⁰⁰ İbn Arabî, I, 536; Şirbînî, IV, 427.

³⁰¹ el-Kâsânî, Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd, *Bedâi' u's-Sanâi' fi Tertîbi's-Şerâi'* (2. Baskı) (I-X) (Thk. Ali Muhammed Muavvad-Âdil Ahmed Abdulmevcûd), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2003, III, 613.

³⁰² Beğavî, II, 208; Râzî, X, 93.

³⁰³ Cüveynî, XIII, 273.

Peygamber (s.a.v.), kadınların darbına ruhsat verdi. Fakat bu sefer dayak yiyen kadınlar, Hz. Peygamberin hanımlarının yanına gelip durumdan şikayetçi oldular. Bu olaya şahit olan Hz. Peygamber (s.a.v.), “... kadınları dövenler sizin hayırlı olanınız değildir.”³⁰⁴ buyurarak, hayırlı kimselerin eşlerini dövmeyeceğini ifade etmiştir. Diğer taraftan, Abdullah b. Zem’a’dan (r.a), rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.), “Kölenizi döver gibi kadınlarınızı dövmeyin. Günün sonunda bir de onlarla aynı yatağa gireceksiniz!”³⁰⁵ buyurduğu üzere, ölçüyü kaçırıp eşini dövenleri zemmetmiştir.

Burada tedbir olarak zikredilen dövme fiili, kocanın keyfi olarak karısına uyguladığı bir davranış değildir. Zira böyle bir durum olsa kadının bununla alakalı başvuracağı çareler vardır. Dövme fiili kadının meşru aile düzenini bozma teşebbüsünü engellemeye yönelik bir önlem olarak karşımıza çıkmaktadır. Yoksa kadının bir kusuru ya da suçu yokken kocanın sebepsiz yere şiddet göstermesi söz konusu değildir. Normal şartlarda mezkûr dövme olayı, bağlamından kopararak ele alınmaktadır. Bu oldukça yanlış bir yaklaşımdır. Kur’an’da geçen bu ifadeyi salt şiddet cihetiyle okumak, kabili mümkün bir durum değildir. Ayrıca alemlere rahmet gönderilen Efendimizin (s.a.v.) uygulamalarını dile getirip, Peygamberin yapmadığı bir şeyi genele yayıp darbın olmadığını bildirmek ayetin zahirine aykırıdır. Esasen insanların bazıları naif ve hilm sahibi iken bazıları kaba ve sert mizaçlıdır. Sonuçta herkesten aynı davranışın sadır olmasını beklemek izahı zor bir durumdur. Diğer taraftan hata ve günahlardan arındırılmış bir peygamber olan Hz. Muhammed’i (s.a.v.) örnek gösterip toplumun tamamından aynı tepkiyi vermesini beklemek -her ne kadar arzu edilen bir şey olsa da- hayatın gerçekleriyle uyuşmamaktadır. Her kadın, peygamber eşlerinin davrandığı şekliyle davranmayacağı gibi her erkeğinde, Peygamberimiz (s.a.v.) gibi sabrı ve itidali koruyamayacağı açıktır.

Ayetin iniş sebebi, bağlamı ve darbın ölçüsü dikkate alındığında burada fiziksel şiddetten ziyade manevi yönün³⁰⁶ daha ağır bastığını söylememiz yerinde olacaktır. Zira Kur’an-ı Kerim, eşlerin boşanmasındansa bu tedbirleri uygulamaların netice vereceğini bildirmiştir. Zira netice vermediği takdirde aile içi tedbirlerin sonuç vermediğini ve bu defa aile dışında olayın çözümü için yardım talep edilmesi gerektiğini bildirmektedir.

³⁰⁴ Ebû Dâvud, Nikâh, 43.

³⁰⁵ Buhârî, Nikâh, 93.

³⁰⁶ Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, 334.

Kur'an, "...ya iyilikle evlilik içinde tutmak veya güzellikle bırakmak gerekir..."³⁰⁷ hükmüyle boşanma olacaksa dahi güzellikle olmasını emretmiştir. Kur'an-ı Kerim, ayrılma aşamasına gelmiş bir aileyi manevi etkisinin ağırlıkta olduğu dövme fiili düzeltecekse çare olarak -ölçüyü aşmamak kaydıyla- buna izin vermiştir. Kur'an'ın maksadı aile birliğini sağlamaktır. Şiddete kapı aralamak değildir. Zira böyle bir durum az önce ki ayetin açık hükmüne terstir. Ayrıca koca zikredilen çarelerin işe yaramayacağını anlarsa, bahsedilen yöntemlerin hiçbirisine başvurmayacağı hususunda genel bir kanaatin olduğu söylenebilir.³⁰⁸

Şüphe yok ki kadından kaynaklı aile içindeki problemlerin hepsi aynı değildir. Sorunların büyüklüğü ve değişkenliği alınacak tedbirleri de farklılaştıracaktır. Kur'an-ı Kerim'in öngördüğü tedbirler, ilahi menşeli olması hasebiyle konuya bu yönden bakmanın da faydalı olacağı kanaatindeyiz. Ayrıca üzerinde durulması gereken asıl konu dağılan ailelerdir. Kur'an-ı Kerim, aile birliğinin dağılmasını hiçbir surette istememektedir. Bundan dolayı önerdiği önlemlerde bu cihetten kıymete medardır.

3.1.1.2. Dolaylı Tedbirler

Kadının nüşûzu halinde yukarıda zikredilen önlemlerin işe yaramadığı durumlarda ya da bu önlemlerin maksada hizmet etmeyeceği hususunda kocada genel bir kanaat oluştuğunda bahsedilen tedbirlere başvurulmaz. Bu tedbirlerin dışında başvurulacak yollar yine Kur'an-ı Kerim'de zikredilmektedir.

3.1.1.2.1. İlâ

İlâ, lügatte "yemin etme" anlamına gelmektedir.³⁰⁹ İslam Hukukunda ise birinin nikahlı karısına belli bir süre içinde³¹⁰ veya süre sınırı koymaksızın³¹¹ cinsi münasebette bulunmamaya yemin etmesidir. Aslında ilâ, İslam gelmeden önce Arapların karılarına zulmetmek ve onlara zarar vermek amacıyla kullandıkları bir enstrümandı. Araplar

³⁰⁷ Bakara: 2/229.

³⁰⁸ Şimşek, I, 503.

³⁰⁹ İbn Kudâme, XI, 5.

³¹⁰ Mevsılî, III, 187.

³¹¹ İbn Rüşd, Ebü'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Hafîd, *Bidâyetü'l-Müctehîd ve Nihâyetü'l-Muktesîd* (1. Baskı) (I-IV) (Thk. Muhammed Subhî Hasan Hallâk), Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire 1415, III, 187; Şirbînî, V, 16.

arasında karısına îlâ yapmak isteyen kimse, bir sene veya daha fazla bir müddet karısıyla cinsi münasebette bulunmamaya yemin ettikten sonra süre bitiminde karısına sıkıntı ve eziyet vermek maksadıyla, yeminini uzatıyor veyahut yineliyordu.³¹² Evlilik birlikteliği îlâ'nın sonuna kadar devam ettiği için kadınların başka biri ile evlenmeleri imkânsızdı. Bundan dolayı kadın çok ciddi psikolojik baskılara ve çeşitli sorunlara maruz bırakılıyordu. Nadirde olsa, karısını terbiye etmek ya da istenmeyen davranışlarının önüne geçmek amacıyla da îlâ yapanlar oluyordu. Fakat her hâlükârda bunu yapanların sayısı çok azdı. İslam'ın gelmesiyle îlâ'nın müddeti belli bir süreyle takyit edilip kadınlara zarar vermek gayesiyle yapılan îlâ yasaklanmıştır.

Îlâ'nın hukukî dayanağı, Kur'an-ı Kerim ve sünnettir. Bakara sûresinde geçen ayette şöyle buyrulmuştur:

لِّلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِن نِّسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ فَإِنْ فَاءُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ (ۛ) وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

*“Kadınlardan uzaklaşmaya yemin edenler dört ay beklerler. Eğer geri dönerlerse Allah çok bağışlayıcıdır, merhamet sahibidir. Boşanmaya karar vermiş olurlarsa, şüphesiz Allah, her şeyi işitir ve bilir.”*³¹³

Yine Hz. Peygamberin (s.a.v.), eşlerine îlâ yaptığına dair hadisler³¹⁴ îlâ'nın meşruiyetine delil olarak gösterilmiştir. Bu meyanda Tahrîm sûresine de konu olan olay şu şekildedir: Hz. Peygamber (s.a.v.), eşlerinden birisine başkasına söylenmemek şartıyla bir sır vermişti. Dayanamayıp sırrı başka bir eşine anlatan Hanımına, Hz. Peygamber (s.a.v.) sitemde bulunmuştu. Fakat bu olaydan sonra birbiriyle anlaşılan iki Peygamber Hanımı diğer hanımları da ilgilendirecek şekilde birtakım dünyalık menfaat talebinde bulunmuşlardı. Hz. Peygamber'de (s.a.v.) dünya hayatının geçiciliğini anlatmak, eşlerinin yaptığı hataya karşı onları terbiye etmek, bununla birlikte kendisine olan bağlılık ve itaatlerini sınamak amacıyla îlâ yapıp mutat aile hayatını terk ettiği ifade edilmiştir.³¹⁵ Bir aylık îlâ'nın süresi tamamlanınca “tahyîr ayetleri” diye meşhur olan ayetler³¹⁶ nazil olmuştur. Bu ayetler, peygamber eşlerinden bir tercih yapması

³¹² Zuhaylî, VII, 535.

³¹³ Bakara: 2/226-227.

³¹⁴ Buhârî, Nikâh, 91, 92.

³¹⁵ Yazır, VIII, 455.

³¹⁶ Ahzâb: 33/28-29.

istenmiştir.³¹⁷ Burada adı geçen Peygamber Hanımlarının, Hz. Aişe (r.anhâ) ve Hz. Hafsa (r.anhâ) olduğu rivayet edilmiştir.³¹⁸

Rivayet edilen bu olay da îlâ'ya dayanak olarak gösterilmiştir. Neticede Hz. Peygamber (s.a.v.), eşlerine îlâ yapmış ve bir süre ayrı kalmıştır.

Îlâ, eşler arasında baş gösteren soğukluk, geçimsizlik ya da kocanın karısını boşamak istemesinden kaynaklanır. Söz gelimi karısından ayrılmak isteyen koca karısına yaklaşmamaya yemin ettiğinde arada geçen zamanda hem eşine olan muhabbet ve meylinin seviyesini ölçer, hem de ayrılmanın kendi ve ailesinin yararına olup olmayacağını anlar.³¹⁹ Anlık verilecek boşanma kararından önce böyle bir yola başvurmak maslahat açısından daha sağlıklı bir yoldur. Burada esas olan kadına ve aileye zarar vermemektir. Verilen süre içerisinde doğru karar vermektir.

Evlilik hayatında erkeği karısından uzaklaştıran çeşitli sebepler bulunabilir.³²⁰ Bu sebepleri gözden geçirmek, sorun kadından kaynaklanıyorsa onun bu sorunları görmesini sağlamak için îlâ'ya başvurulabilir. İslam, îlâ'ya dair yetkiyi erkeğe vermiştir. Fakat bu yetki çeşitli yönlerden sınırlandırılmıştır. Mesela, İslam öncesi Arapların karılarına zulüm aracı olarak kullandıkları tarzda ki îlâ İslam'da yasaklanmıştır. Cahiliye toplumunda yıllarca süren îlâ,³²¹ İslam'da dört ayla sınırlandırılmıştır. Diğer taraftan îlâ'da ki amaç aile rabitasını yeniden tesis etmek bu mümkün değilse uygun bir şekilde meseleyi daha fazla uzatmadan ayrılmaktır.

İnsan tabiatı itibarıyla değişken karaktere sahip bir varlıktır. Uzun ayrılıklar eşler arasındaki rabıtayı yok eden, tarafların inatlaşmasına sebebiyet veren bir durum arz edebilir. Bu verilen süreyle yeniden düşünme fırsatı bulan koca, vaziyete göre ya eşine döner ya da ona zarar vermeden ayrık kararı alır.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.), eşlerinden uzak kalması, eşlerin yaptığı hataları anlamalarına neden olmuştu. En güzel örnek³²² olan Hz. Peygamber'in (s.a.v.) başvurduğu bu uygulama, aile içinde zuhur eden huzursuzluğu bertaraf etmişti. Görüldüğü gibi burada maksat eşe çile çektirmek ya da hakkını ihlal etmek değil, aile

³¹⁷ İbn Arabî, III, 551.

³¹⁸ Buhârî, Tefsir, 66; Müslim, Talâk, 3.

³¹⁹ Bilmen, II, 310.

³²⁰ Kutub, I, 505.

³²¹ Buhârî, V, 353.

³²² Ahzâb: 33/21.

bağını sağlamlaştırmaktır. Bunun olmadığı durumlarda ayrılığın en doğru yol olduğu izahtan varestedir.

İslam alimleri, îlâ'yı hoş karşılamamıştır. Fakat îlâ her ne kadar kerih görülse de hukukî birtakım sonuçlar doğurmaktadır. Fıkıh külliyatında bu konuya dair özel bir başlık açılmış ve mezhep içi görüşler serdedilmiştir. İçerik itibariyle bazı değişiklikler olsa da îlâ'ya dair genel kanaatin aynı olduğunu ifade edebiliriz.

Îlâ'nın hukuki netice doğurması için bazı şartlar aranmaktadır. Öncelikle îlâ'nın sigası ve süresi bu noktada önem arz etmektedir. İster sarih ister kinaye lafızlarla olsun ya da yazı veyahut dilsizin işaretiyle olsun îlâ gerçekleşir.³²³ Îlâ'nın süresi dört aydan daha az olamaz.³²⁴ Şayet dört aydan daha az bir süreliğine kadına yaklaşmama yemin edilirse, bu süre îlâ olarak kabul edilmemiştir. Bundan dolayı îlâ yemini, dört ay ve daha fazlası bir süre için yapılır. Süre dört aydan daha az olursa hukuki bir sonuç doğmaz.

Kocanın yemin süresinden önce, karısına cinsi temasta bulunmasıyla ya da sözlü olarak döndüğünü ifade etmesiyle veyahut bunların gerçekleşmesinin mümkün olmadığı durumlarda (hapis, kadının hasta olması vs.) eşine döndüğünü gösteren bir belge yahut işaret ile îlâ'dan dönmesi mümkündür. Bu halde îlâ düşer, fakat yeminini bozduğu için kendisine yemin kefareti vacip olur.³²⁵ Zira bilinçli bir şekilde yapılan yeminlerin bozulması ayete³²⁶ göre sorumluluk gerektirir. Ayete göre yeminini bozan birisi kendi ailesine yedirdiğinden veyahut giydirdiğinden on fakiri yedirmesi veya giydirmesi gerekir. Buna gücü yetmeyen bir köle azat etmesi lazım gelir. Şayet buna da gücü yetmiyorsa, üç gün oruç tutarak kefareti yerine getirmiş olur. فَإِنْ فَاءُ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ifadesine göre îlâ'dan dolayı yemininden dönenin affedileceği buyurulmuştur.

Dört aylık îlâ'nın süresi tamamlanınca koca ya karısına döner veyahut karısını boşar. Şayet koca, karısını boşamak istemiyorsa Hanefilere göre mahkeme kararına gerek kalmadan bir bâin talakla boşama gerçekleşmiş olur.³²⁷ Diğer üç mezhebe göre dört ayın sonunda koca ya karısına geri döner ya da karısını boşaması kendisinden

³²³ Şirbînî, V, 19; Buhûtî, V, 354; Hamdi Döndüren, “Îlâ”, *DİA*, TDV, İstanbul 2000, XXII, 61.

³²⁴ İbn Hümâm, Kemaluddîn Muhammed b. Abdilvâhid es-Sivâsî el-İskenderî, *Şerhu Fethu'l-Kadîr* (1. Baskı) (I-X) (Tal. ve Thr. Abdurrezzâk Gâlib el-Mehdî), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2003, IV, 168; Şirbînî, V, 16; Buhûtî, V, 353.

³²⁵ Mevsilî, III, 187.

³²⁶ Mâide: 5/89.

³²⁷ Meydânî, II, 394.

istenir. Şayet buna yanaşmazsa süre uzatılmaksızın mahkeme, kocanın adına re'sen boşamayı gerçekleştirir.³²⁸ Ve bu boşama bir ric'î talak sayılır.³²⁹ Buradaki ihtilafın sebebi ayette geçen “...eğer geri dönerlerse...” ifadesinden kaynaklanmaktadır.³³⁰ Dört ay dolmadan dönmeyi esas alan Hanefiler, süre bitiminde kocaya veyahut hâkime gerek kalmadan boşamanın gerçekleşeceği hükmünü benimserken diğer mezhepler, süre bitimindeki dönüşü esas aldıkları için diğer görüşü kabul etmişlerdir.

Îlâ'nın hukuki sonuç doğurduğu yukarıda ifade edilmişti. Çeşitli sebeplerden dolayı karısına yaklaşmamaya yemin eden koca, belirlenen süre zarfında yeminine sadık kalmadığında kefarete müstahak olur. Fakat yeminine sadık kalıp karısına dönmediği takdirde, boşanma gerçekleşir.

Kur'an-ı Kerim, îlâ'yı dört ay ile tahdit ederek hem kocaya düşünmek için yeterli bir süre vermiş, hem de kadının zarara uğramasını engellemiştir. Ayrıca îlâ'ya dair koymuş olduğu hükümlerle yeminin kıymet ve önemi korunmuştur. Bununla beraber kadının hakkını koruyup muhafaza altına almak suretiyle, maslahata³³¹ en uygun sınırlar belirleyerek kadın ve erkeğin en az zararla problemi çözmelerini hedeflemiştir. Bu sebeple, taraflar arasında vuku bulan anlaşmazlık veyahut geçimsizliklerde, aile içindeki sorunlar dışarıya taşmadan eşler arasında halledilmesi için makul süre tanınarak çıkış yolu gösterilmiştir. Îlâ, hoş karşılanmasa da Hz. Peygamber'in (s.a.v.) uygulaması göz önüne alındığında etkili bir yöntem olarak kullanılabileceğini söyleyebiliriz. Fevri davranıp istenmeyen sonuçlar yerine en doğru karar almak için yeterli düşünme imkânını değerlendirmenin daha uygun olacağını ifade edebiliriz.

3.1.1.2.2. Ric'î Talak

Eşler arasındaki geçimsizliğin çözümündeki tedbirlerden birisi de ric'î talaktır. Ric'î, rücu ya da ric'at bir görüşe göre rec'at³³² sözlükte geri dönmek, döndürmek bir şeyi reddetmek gibi anlamlara gelir. İstilahî anlamda ise iddet süresi dahilinde olmak

³²⁸ Şirbînî, V, 27.

³²⁹ İbn Rüşd, III, 190.

³³⁰ İbn Rüşd, III, 188.

³³¹ Bilmen, II, 310.

³³² Buhûtî, V, 341.

üzere, yeni bir mehir ve nikah sözleşmesine gerek kalmadan, sözle veyahut fiille evliliğin devamını sağlayan boşama çeşididir.³³³

Ric'î boşamanın meşruiyeti Kitap, sünnet ve icma ile sabittir.³³⁴ İslam alimleri, ric'î boşamaya dair delil olarak aşağıdaki ayetleri getirmişlerdir.

وَالْمُطَلَّاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ... وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا

*“Boşanan kadınlar kendi başlarına (evlenmeksizin) üç adet süresince beklerler... Eğer taraflar arayı düzeltmeyi istiyorlarsa kocaları, onları kendilerine döndürme hususunda başkalarından daha ziyade hak sahibidirler.”*³³⁵

الطَّلَاقُ مَرَّتَانٍ فَاِمْسَاكَ بِمَعْرُوفٍ اَوْ تَسْرِيحٍ بِاِحْسَانٍ

*“Boşama, iki keredir. Sonrasında ya iyilikle evlilik içinde tutmak veya güzellikle salıvermek gerekir.”*³³⁶

Sünnette getirilen delil ise hayızlı iken karısını boşayan oğlunun yaptığı fiili, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) soran Hz. Ömer'e (r.a.) verilen cevaptır.³³⁷

Boşamanın dönüşlü (ric'î) olabilmesi için müçtehitler tarafından bazı şartlar ileri sürülmüştür. Hanefiler kocanın, karısına dönebilmesi için yaptığı boşamanın zifaktan sonra ve üçten az boşamayla gerçekleşmesi şartını ararlar. Bu şartlarla beraber kinâî lafızlarla, sert, şiddetli ve mübalağa ifade etmeyen sözlerle ve bir bedel karşılığında (muhâla'a) yapılmaması gerekir.³³⁸ Cumhurda Hanefilerle aynı kanaati paylaşmakla birlikte onlara göre boşama lafzının sarîh ya da kinaye olması sonucunu değiştirmez.³³⁹

Hanefi fakihlerine göre ric'î boşama cinsel münasebeti haram kılmaz.³⁴⁰ Böyle bir durum gerçekleşirse koca, karısına dönmüş sayılır.³⁴¹ Malikilere göre cinsi münasebetin helal olabilmesi için kocanın, karısına dönmesi gerekir. Dönmediği takdirde cinsel temas haramdır.³⁴² Malikiler, niyet şartını ararken Hanefiler, niyet şartını aramazlar.

³³³ Bilmen, II, 175.

³³⁴ Cüveynî, XIV, 335; İbn Rüşd, III, 163.

³³⁵ Bakara: 2/228.

³³⁶ Bakara: 2/229.

³³⁷ Ebû Dâvud, Talak, 4; İbn Kudâme, X, 547.

³³⁸ Bilmen, II, 221.

³³⁹ Şirbînî, V, 6; Buhûtî, V, 341.

³⁴⁰ Mevsilî, III, 181.

³⁴¹ Bilmen, II, 222.

³⁴² İbn Rüşd, III, 164.

Şafiîlere göre ric'î talakla boşanmış kadına cinsi münasebet haramdır. Koca, cinsi temasta bulunması durumunda karısına dönmezse, emsal mihr ödemesi gerekir.³⁴³

Hanefilerde şahit bulundurmamak şart olmayıp sözlü olarak dönmek müstehaptır.³⁴⁴ Malikilere göre de şahidin bulunması müstehaptır.³⁴⁵ İmam Şafii'nin eski içtihadına göre şahit bulundurmamak vacip iken son görüşünde şahidin bulunması zorunlu tutulmamıştır.³⁴⁶ Ayrıca Şafiilerde, ric'î boşamada ancak sözlü olarak dönülmesi gerektiği görüşü hakimdir, cima ile dönüş mezhepte kabul edilmemiştir.³⁴⁷ Hanbelî fakihlerinden Hırakî'ye (ö. 334/946) göre de ric'at ancak sözle olur.³⁴⁸

Dönüşlü (ric'î) boşamada iddet süresince kadının, kocasının evinde kalması gerekir. Fakat ayrı odalarda kalmaları menduptur. Bu şekilde izin almadan kadının yanına girmesi hoş karşılanmamıştır. Ancak koca, karısına dönmeyeceği konusunda kararlı ise aynı evde kalmaları Hanefilerce tenzihen mekruh kabul edilmiştir.³⁴⁹ Malikiler, bu süreçte yemek yemenin dışında kocanın karısına bakamayacağını, yanına izinsiz giremeyeceğini ve birlikte vakit geçiremeyeceğini söylemişlerdir.³⁵⁰

Ric'î boşamada, evlilik bağı devam ettiğinden dolayı eşlerden biri ölürse, diğeri vefat edene mirasçı olabilmektedir. Ayrıca evlilik birlikteliği devam ettiğinden dolayı ödenmemiş olan mehrin hemen verilmesi gerekmez. Fakat süre dolduğunda müeccel mehir, muaccele dönüşür. Hanefilere göre koca iddet süresinde karısına dönmediğinde boşanma gerçekleşir ve ric'î talak, bâin talaka dönüşür. Bu durumda, yeni mehir tespit edilip nikah akdi yapılmadan karısına dönemez.

Eşlerin aynı evde kalmalarının gerekli olduğu düşüncesinin hâkim olmasının sebebi, evliliğin devamının sağlanacağı ümididir.³⁵¹ Düşünmeden verilen kararı gözden geçirmek için verilen üç hayız müddeti, düşünmek için yeterli bir süredir. Şayet koca, yaptığından pişman olup karısına dönerse herhangi bir muameleye gerek kalmadan evlilik hayatına dönmüş olur. Fakat ayrılık kararı aldığında iddet bitiminde boşanma

³⁴³ Şirbînî, V, 10.

³⁴⁴ Mevsilî, III, 182; Meydânî, II, 389.

³⁴⁵ İbn Rüşd, III, 163.

³⁴⁶ Şirbînî, V, 4.

³⁴⁷ Şirbînî, V, 6.

³⁴⁸ İbn Kudâme, X, 548.

³⁴⁹ Bilmen, II, 224.

³⁵⁰ İbn Rüşd, III, 164.

³⁵¹ Acar, "Talâk", 499.

gerçekleşmiş olur. Bu durumda iş ciddi bir hal aldığından dolayı kocanın daha dikkatli karar akması gerekir.

3.1.2. Aile Birlikteliğini İhlal Eden Erkek İçin Getirilen Tedbirler

Aile içindeki sorunlar her zaman kadın tarafından meydana gelmediği için kocanın nüshûzu ve i'razı halinde sorunun çözümü için önerilen tedbir sulhtur.

3.1.2.1. Sulh

Anlaşma, barışma, uzlaşma, ihtilafı giderme, nefreti ortadan kaldırma gibi anlamlara gelen sulh, fesadın zıddı olarak açıklanmıştır.³⁵² Sulh kelimesinin aslı, salâh kökünden gelmektedir. Aralarındaki ihtilaf sebebiyle uyuşmazlık yaşayanların sulh yoluyla bu durumu (fesâdı) ortadan kaldırmasıyla anlaşmazlık giderilmiş olur. Sorun ortadan kalkar.

Fakihler sulhu, “*Anlaşmazlık yaşayan iki kişinin arasını bulmaya yarayan akittir.*”³⁵³ “*Hasımlar arasında çekişme ve sürtüşmeyi kaldıran akittir.*”³⁵⁴ “*İhtilafı kaldıran ve husumeti sonlandıran bir akittir.*”³⁵⁵ gibi tanımlarla tarif etmişlerdir. Bu tanımlardan hareketle sulh, taraflar arasında çıkan ihtilafı kendi iradeleriyle vardıkları anlaşma neticesinde ortadan kaldırmaya denir.

Sulha dair Kur'an-ı Kerim'de³⁵⁶ birçok ayet bulunmaktadır. Ayrıca Hz. Peygamberin (s.a.v.), sulha teşvik eden hadisleri bulunmaktadır. Bu meyanda insanların arasını düzelterek hayır işlemek maksadıyla kişinin söyleyeceği yalan dahi günah olarak nitelendirilmemiştir.³⁵⁷ İslam hukukçuları da Müslümanlar arasında cereyan edecek ihtilaflarda sulhu caiz görmüşlerdir.³⁵⁸

³⁵² İbn Fâris, III, 303; Râğıb el-İsfahânî, 284; Meydânî, II, 294.

³⁵³ İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Ebû Muhammed Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed el-Makdisî el-Cemmâ'illî ed-Dımeşkî es-Sâlihî el-Hanbelî, *el-Muğnî* (3. Baskı) (I-XV) (Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Abdulfettâh Muhammed Hulv), Dâru Âlemi'l-Kütüb, Riyad 1997, VII, 5.

³⁵⁴ Mevsilî, III, 5.

³⁵⁵ Meydânî, II, 294.

³⁵⁶ Mesela bkz. Bakara: 2/224,228; Nisa: 4/35,114; Hucurât: 49/9-10.

³⁵⁷ Buhârî, Sulh, 2; Müslim, Birr, 101; Ebû Dâvud, Edeb, 58.

³⁵⁸ el-Cüveynî, İmâmu'l-Harameyn Abdulmelik b. Abdullah b. Yûsuf, *Nihâyetü'l-Matlab fî Dirâyeti'l-Mezheb* (1. Baskı) (I-XX) (Thk. Abdulazîm Mahmûd ed-Dîb), Dâru'l-Minhâc, Beyrut 2007, VI, 447; İbn Kudâme, VII, 5; en-Nesefî, İmam Ebî Berekât Abdillâh b. Ahmed, *Kenzü'l-Dekâik* (1. Baskı) (Thk. Sâid Bektaş), Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye-Dâru's-Sirâc, Medine 2011, 516.

İnsan, yaratılış gereği her insanla anlaşamaz. Bu anlaşmazlıklar bazen önu alınamayacak kadar ilerler ve sonuçta iki tarafı ve tarafların çevresini huzursuz eder. Böyle bir ortamın oluşmasını kimse istemezse de bu gibi durumların meydana gelmesi bazen kaçınılmazdır. İnsanlar, aralarındaki ihtilafları husumet sebebi yapıp çeşitli yollara başvurmaktadır. Özellikle günümüzde bu problemleri çözmek için mahkemelere müracaat etmektedirler. Fakat mahkemelerde istenilen sonuç, her zaman kısa sürede çözülmemektedir. Çözülse bile mahkeme sonrası husumet ve adavet devam etmektedir.³⁵⁹ Bundan dolayı sulhun en kestirme yoldan, yorulmadan, kimseye zarar vermeden ve kimseyi zarara uğratmayan mühim bir rolü vardır.

Toplumu ve insanlar arası ilişkileri menfi yönde etkileyen hadiseleri ortadan kaldırmak toplumsal huzur ve barışı sağlamak sulh ile mümkün olmaktadır. Sulhun gayesi kişiler arası barışı sağlayarak toplumsal huzuru temin etmektir. Tarafların aralarını kendi rızalarıyla bulmaları birlik ve dayanışma ortamının yeniden tesisi için hayli önemlidir. Ya da insanların arasının sulh ile bulunması hükümlerin ve kararların kabulü açısından en etkili yoldur. Bununla birlikte mahkemelere intikal eden olayların azalmasıyla iş gücü hafiflemekte, yargıçlar üzerinde oluşan ağırlığın azalmasına sebebiyet vermektedir.

Sulh, hukuki sahada birçok farklı konuları çözüme kavuşturmaktadır. Mesela, ceza hukukunda, borçlar hukukunda ve medeni hukuk alanında anlaşmazlıkları gidermektedir. Ayrıca Müslümanlar ile müslüman olmayanların ihtilaflarını çözme hususunda da sulh mühim bir rol oynamaktadır.³⁶⁰ Biz konumuz itibarıyla sulhun çeşitli sebeplerden dolayı karı koca arasındaki uyumsuzluğu giderme noktasında ki fonksiyonu üzerinde duracağız.

Karı kocanın, aralarında vuku bulan anlaşmazlık ve geçimsizliği ortadan kaldırmanın en tesirli yolu sulhtan geçmektedir. Her insan gibi eşler arasında çıkacak sorunlar sulh sayesinde büyümeden yerinde çözülmektedir.

Kur'an-ı Kerim, karı koca ilişkilerinin kopma noktasına geldiği zaman taraflara çıkış yolu olarak çeşitli çözüm önerileri sunmuştur. Sorunun kadından ya da kocadan

³⁵⁹ Davut Yaylalı, *İslam Hukukunda Sulh*, byy., İstanbul 1993, 6.

³⁶⁰ İbn Kudâme, VII, 5.

taraf gelmesi veyahut her ikisinden de kaynaklanması hal çarelerini farklılaştırmaktadır. Sulh, Kur'an-ı Kerim'de kocanın nüşûzu halinde önerilmektedir.

وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَأُحْضِرَتِ الْأَنْفُسُ الشُّحَّ وَإِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا

*“Eğer bir kadın kocasının kötü davranışından ve yüz çevirmesinden endişelenirse aralarında bir uzlaşmaya varmalarında onlara günah yoktur ve sulh hayırlıdır. Nefisler de cimriliğe meyyaldir. Eğer güzel davranır ve Allah’a itaatsizlikten sakınırsanız bilin ki Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”*³⁶¹

İnsanda bulunan duygu ve düşünceler türlü türldür. Bundan dolayıdır ki duyguda ve histe değişimler olağandır. Ayette geçen ifadeye göre erkekten kaynaklanan duygu ve davranış değişikliği sebebiyle aile içinde huzursuzluğun baş göstermesi söz konusudur. Koca tarafından gerçekleşen bu hal, şayet aile birliğini dağıtacak ve kadının güvenliğini tehdit edecek boyuta gelmişse, bazı tedbirlerin alınması kaçınılmazdır. Kocanın karısından yüz çevirmesinden dolayı kadının bazı haklarından feragat edip kocasıyla sulh yapması caiz görülmüştür.³⁶²

Kadın, kocasının hal ve hareketlerinde kendisinden yüz çevirdiğini fark edip evlilik birliğinin sonlandırmaya meyyal olduğunu sezdiği andan itibaren yuvanın dağılmasını engellemek maksadıyla önlemler alması gerektiği ayette açıklanmıştır. Bu durumda Kur'an-ı Kerim anlaşmanın, geçimsizlik ve boşanmadan daha hayırlı bir yol olduğunu göstermektedir. Bu şekilde sulh vasıtasıyla, menfi tavır ve davranışları asgariye indirmek amaçlanmaktadır. Ayrıca insanî zaafı derpiş edilerek aile birliğinin muhafaza edilmesi ve bu ahval karşısında gayret gösterilmesi istenmektedir.³⁶³

Ayette, *“...nefisler de cimriliğe meyyaldir...”* buyrulmaktadır. Burada ifade edilen cimrilik, hem mal yönüyle hem de daha çok duygu yönlü cimriliktir.³⁶⁴ Koca, karısına sevgi, şefkat, merhamet gibi manevi sıcaklığı sağlama cihetiyle cimri davranma yoluna gidiyorsa kadın önlem almalıdır. Kadına düşen kendi yararına ve elindeki

³⁶¹ Nisa: 4/128.

³⁶² eş-Şâfiî, Muhammed b. İdrîs, *el-Ümm* (1. Baskı) (I-XI) (Thk. Rıfat Fevzî Abdulmuttalib), Dâru'l-Vefâ, Mensura 2001, VI, 482.

³⁶³ Heyet, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, II, 154.

³⁶⁴ Yazır, III, 187; Kutub, III, 474.

imkanlara münasip bir yol seçmesidir. Kadın, kendinin ve kocasının yararına en uygun yöntemi kendisi bilir ve ona göre tedbirini alır.

İkinci bölümde bu ayetin nüzul sebepleri arasında Hz. Peygamberin (s.a.v.), kendisini boşar endişesiyle hanımı Hz. Sevde'nin, kendi sırasını Hz. Aişe'ye bırakması geçmişti. Tefsir metinlerinde kadınların, kocalarının nüşûzu karşısında bu tedbiri almalarının onların yararına olacağı ifade edilmektedir. Fakat bu sadece bir misal olarak zikredilmektedir.

Bir erkeği en iyi karısı tanır. Böyle bir vaziyetle karşılaşan kadın, kocasının kendisinden ne istediğini ve neler beklediğini yine en iyi kendi bilir. Bundan dolayı haklarından fedakârlık yapıp anlaşmak suretiyle aile birliğinin sağlanması hususunda Kur'an-ı Kerim böyle bir uzlaşya izin vermiştir. Maksat, geçimsizlik ve nefrete sebep olan hallerin ortadan kaldırılmasıdır.

Mezkûr ayet, erkeğin karısına takındığı menfi tavırlara karşı sulh yolunun benimsenmesinin en iyi yol olacağını ifade etmiştir. Aynı şekilde kadın tarafından aile huzurunu derinden sarsacak davranışları karşısında koca da aile bağı bozulmasın diye bazı durumlarda fedakârlık yapabilir. Mesela ikamet ettikleri yerde yaşamak istemeyen bir kadın, başka bir yere taşınmak gayesiyle ailede sürekli huzursuzluk çıkarıp evliliği çekilmez bir hale getiriyorsa duruma göre bakılır. Şayet istediği yere gittiğinde bu davranışı sergilemeyeceği konusunda kocası kesin kanaat getiriyorsa yuva bozulmasın diye aralarında sulh yaparak kadının istediği yere taşınabilirler. Günümüzde bu gibi sorunlar çok fazla çıkmaktadır. Tarafların inat ve gururu aile birliğinin sonlanmasına sebebiyet vermektedir. Bu halde sulh, önemli bir çıkış yolu olarak amaca hizmet etmektedir.

Aile içerisinde cereyan edecek tartışmalar ya da çekişmeler sulh sayesinde aile dışına taşmadan içerde kolaylıkla halledilebilir. Yeter ki taraflar, aile birliğini koruma niyetinde olsunlar. Sorun varsa bu sorunun da kaynağı vardır. Aile içinde ki sorun, ister kocadan isterse karısından olsun anlaşmaya varmaları çekişip kavgayı büyütmelerinden daha hayırlı bir yoldur. Sulh sayesinde eşler birbiriyle anlaşarak aralarında oluşabilecek soğukluğu da gidermiş olurlar.

Kur'an-ı Kerim'in aile birliğinin bozulmasına karşı öngördüğü sulh yolu, birçok sorunu kaynağından çözecek yüksek potansiyele sahiptir. Başta aile hayatında olmakla

beraber, had cezası gerektirmeyen tüm davalarda sulhun, etkin bir şekilde müracaat edilmesi gereken bir çözüm aracı olarak görülmesi gerekir. Zira yine Kur'an-ı Kerim'de Müslümanlar arasında çıkan ihtilaf eğer taraflar arasında çözüme kavuşmuyorsa tüm ümmete sorumluluk yükleyerek sorunun giderilmesi için çaba sarf edilmesi gerektiği emredilmiştir.³⁶⁵

3.2. AİLE DIŞINDA ALINAN TEDBİR

Eşler, bazı meseleleri çözmekte ciddi anlamda sıkıntılar yaşayabilirler. Böyle durumlarda fevri kararların alınıp evlilik birlikteliğini kaybetme korkusunun yaşanmasıyla aile dışından birtakım çözümlerin aranması talep edilmiştir.

3.2.1. Tahkim

Eşler arasındaki sorunların çözümü için Kur'an-ı Kerim'de birçok yol gösterilmiştir. Bu meyanda yaşanan geçimsizliğin şiddeti alınacak önlemi de farklı kılmaktadır. Sorunun kaynağı ister kadından olsun ister erkekten olsun Kur'an-ı Kerim, her iki durumu nüşûz olarak nitelendirmiş ve ona göre de birtakım önlemlerin alınmasını vazetmiştir. Aile içindeki anlaşmazlıklar, her iki taraftan kaynaklandığında ise bu durumdan “şikâk” olarak bahsedilmiştir. Eşler arasında aile hayatı katlanılmaz bir hale geldiğinde ve ayrılık tehlikesinin oluşması durumunda Kur'an-ı Kerim, bu istenmeyen halin ortadan kalkması için tarafların yakınlarına sorumluluk yüklemiştir. Konuya dair ayette şöyle buyrulmaktadır;

وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا

*“Eğer karı kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ve kadının ailesinden birer hakem gönderin. Şayet bu iki hakem düzeltmek isterlerse Allah aralarını bulur; şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden hakkıyla haberdar olandır.”*³⁶⁶

³⁶⁵ Hucurât: 49/9-10.

³⁶⁶ Nisa: 4/35.

Görüldüğü üzere, karı koca arasında geçimsizlik baş gösterdiğinde aile büyüklerinin olaya kayıtsız kalmamaları emredilmiştir. Her iki taraftan da birer hakem görevlendirilmesi ayetin açık hükmüdür.

Anlaşmazlıkların giderilmesi için İslam Hukukunda Tahkim müessesesi, meşru bir yol olarak benimsenmiştir. Tahkim, Arapçada tef'il babında kullanılan mastar bir kelimedir. Lügat anlamı, hüküm verilmesini istemek, hakem tayin etmektir. Istilahî anlamı ise davalı ve davacının aralarındaki davanın bir hükme bağlanıp çözüme kavuşması için hakem tayin etmeleridir. Hakemi tayin edene muhakim, hakem tayin edilene de hakem veya muhakkem denir.³⁶⁷

Aile içi tartışmaların bazılarının herkese açıklanamayacak şekilde olması doğaldır. Eşlerin mahrem sırlarını, her yerde ifade edememeleri, aralarında çıkan anlaşmazlığın çözümünü de zorlaştırmaktadır. Hakemliğin aile yakınlarından seçilmesinin istenmesi hiç şüphe yok ki birçok hikmete mebnidir. Zira anlaşmazlıkların çözümü için aile yakınlarının tercih edilmesinin önemli sebepleri vardır. Söz gelimi, aile içi sırlar yayıldıkça sorunların çözümü de zorlaşmaktadır. Bu nedenle aile içi sırların korunması ve dışarıya yayılmasının önlenmesi amacıyla böyle bir önlemin alınması oldukça önemlidir. Bunun dışında yakın akrabalar, eşler arasındaki anlaşmazlığa sebebiyet veren saiklere hakim oldukları için sorunun giderilmesinde de etkili çözümler üretmesi daha kolaydır. Mahkemelerin ciddi, sert, soğuk ve boğucu havası eşlerin kendilerini rahat ifade etmelerini engelleyebilmektedir. Fakat yakınların sıcak ve şefkatli tavırları, tarafların rahatlamalarına ve gerginliğinin azalmasına neden olabilmektedir. Bu vaziyetin bile eşler arasındaki anlaşmazlığın çözümüne katkı sağlayacağından kuşku yoktur. Ayrıca aile büyükleri, yakınlığı sebebiyle eşlerin problemlerine yapıcı yönden yaklaşımları ve çözümden sonra denetleyici³⁶⁸ rolünün de olması nedeniyle de sorunların kökünden halledilmesine sebebiyet verirler. Diğer taraftan aile büyüklerinin saygınlığı, verecekleri kararın etkinliğini de arttırmaktadır. Bu durum sonuç olumsuz dahi olsa husumetin oluşmasına engel teşkil etmektedir.

Tahkim görünüş itibariyle sulh ve kaza (yargı) ile bazı noktalardan benzerlik göstermektedir. Fakat içeriğe bakıldığında birçok yönden farklılık söz konusudur. Mesela sulh, rızaî bir akit olduğu halde tahkimde verilen kararlar yargısal bir hüküm

³⁶⁷ Bilmen, VIII, 250.

³⁶⁸ Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, 338, 339.

ihtiva etmektedir. Sulh, husumeti ortadan kaldırırken tahkim, husumetin aşamalarındandır. Yine sulhta tarafların haklarından feragat etme durumu varken tahkimde böyle bir durum yoktur.³⁶⁹

Kaza her konuda olurken tahkim her konuda caiz görülmez.³⁷⁰ Zira tahkim kazanın bir bölümüdür. Yine Hakemlik ile genel yargı dediğimiz kazada görev yapan Hâkim arasında belirgin farklar vardır. Söz gelimi Hâkim, görevlendirildiği yerde tüm davalara bakarken hakemin yetkisi kendisinin hakemliğini isteyen taraflarla mahduttur. Hâkim, tarafların rızasına ihtiyaç duymazken hakemlik, tarafların rızasına bağlıdır. Hakem, davalı veya davacı tarafından azledilebilirken, hâkimin davalı ve davacı tarafından azledilmesi mümkün değildir. Bunun dışında hâkimin tarafları, şahitleri hapsedme gibi cezalandırma yetkisi varken hakemin böyle bir yetkisi yoktur.³⁷¹

Tahkim, yargının bir parçası olarak sayıldığından dolayı hakemlik yapacak şahıslarda bazı vasıfların bulunması gerektiği ifade edilmiştir. Bu vasıflar genel olarak seçilecek hakemin Müslüman ve eda ehliyetine sahip olması, hür ve adil olması ayrıca hukuk bilmesi şeklinde sıralanmıştır.³⁷²

Ayette geçen “...erkeğin ve kadının ailesinden birer hakem gönderin...” emrinin muhatabının kim olacağı hususunda İslam alimleri ihtilaf etmişlerdir. İbn Abbas ve Mücahid’e göre ayetin muhatapları iki hakemdir.³⁷³ Saîd b. Cübeyr ve Dehhâk’a göre devlet başkanıdır.³⁷⁴ İnsanlar arasındaki anlaşmazlıkları çözmeleri, haksızlık ve zorbalığı engellemeleri sebebiyle ayetteki muhatapın Hakimler olduğunu söyleyenler de vardır.³⁷⁵ Süddî gibi bazı bilginlere göre ise muhatap karı ve kocadır.³⁷⁶ Diğer taraftan ayetin umuma hitap ettiği için her Müslümanın sorumlu olduğunu, bunun devlet

³⁶⁹ Yaylalı, 104.

³⁷⁰ Yaylalı, 104.

³⁷¹ Mustafa Yıldırım, “Tahkîm”, *DİA*, TDV, İstanbul 2010, XXXIX, 412.

³⁷² Zuhaylî, VII, 340; Fatma Açık, *İslam Aile Hukukunda Tahkim Müessesesi ve Hakemin Boşama Yetkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2006, 34-37.

³⁷³ Kurtubî, VI, 290.

³⁷⁴ Cessâs, III, 150; İbn Arabî, I, 543; Heyet, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, II, 61.

³⁷⁵ Cessâs, III, 150.

³⁷⁶ İbn Arabî, I, 538; Yaylalı, 106.

başkanı, kamu gücü dahil olmak üzere herkesin üzerine vacip olduğunu ifade edenler de vardır.³⁷⁷

Netice itibariyle eşler, aralarında doğacak olan problemleri çevresine bildirmediği müddetçe kimsenin bundan haberinin olamayacağı aşıkardır. Burada hitabın umum ifade etmesi meselenin herkese sorumluluk yüklediğini açıkça göstermektedir. Kanaatimizce aile içinde çıkan sorunun dışarıya taşmasını önlemek amacıyla eşlerin müracaatı neticesinde, aile büyüklerinin yardımıyla yetkin, adil ve ayetin beyanıyla arayı düzeltecek vasıflara haiz kimselerin, eşlerin de rızası alınarak hakem yapılmasıdır. Aile içinde böyle kimselerin hakem olması daha iyi olmakla beraber bu sıfatları taşıyan herhangi birinin hakem olması sonucu değiştirmez.

Ayet, tarafların akrabalarından bir nevi arabuluculuk yapmasını ve eşlerin yeniden evlilik birlikteliğini sağlamalarını istemiştir. Fakat tüm gayret ve çabalara rağmen taraflar arasında birliktelik sağlanamadığı takdirde hakemlerin yetkileri doktrinde tartışılmış ve farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Esasında burada ki ihtilafın sebebi, hakemlerin vasıflarıyla ilgilidir. Hakemleri sadece vekil olarak görüp eşlerin rızası alınmadan hakemlerin ayrılığa karar veremeyeceğini söyleyenler birinci grubu, hakemleri hakim mesabesinde kabul edip her türlü yetkiye haiz oldukları görüşünde olanlar ikinci grubu teşkil etmektedir.

Hanefi, Şafii ve Hanbelîler³⁷⁸ hakemlerin, kocanın rızası olmadan boşamaya karar veremeyeceği görüşündedirler. Zira bu mezheplere göre talakta yetki kocadadır. Delil olmadığı müddetçe aksi mümkün değildir. Hakemlerin yetkisi konusunda dayanak olarak kabul edilen delil, Hz. Ali'ye dayandırılan rivayettir.³⁷⁹ Hz. Ali, geçimsizlikleri sebebiyle müracaat eden karı kocaya kendilerinden birer hakem seçmelerini istemiştir. Emir gereği, hakemler seçildikten sonra Hz. Ali hakemlere, '*Şayet faydalı olacaksa onları birleştirin, ayrılmaları gerekiyorsa onları ayırın*' dedi. Daha sonra karı ve kocaya yönelerek hakemlere muvafakat vermelerini söyledi. Fakat koca ayrılma olursa buna izin vermeyeceğini ifade edince Hz. Ali, karısının kabul ettiğini kendisi kabul etmediği müddetçe bu işin olamayacağını beyan etmiştir. Bu rivayeti esas alan Hanefîler

³⁷⁷ Açık, 40; Suat Erdoğan, "İslam Aile Hukukunda Şiddetli Geçimsizlik (Şikâk) Durumunda Hakem Tayini ve Tayin Edilen Hakemlerin Yetkileri", *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(2), 2017, 47.

³⁷⁸ Zuhaylî, VII, 341.

³⁷⁹ Cessâs, III, 152.

göre Hz. Ali'nin burada yapmaya çalıştığı şey, karı ve kocanın vekaletini hakemlere vermektir. Zira vekil ancak müvekkilin müsaadesiyle boşamaya karar verebilir.

Malikiler³⁸⁰ ve bir kısım Şafiilere³⁸¹ göre hakemler, karı ve kocanın iznine ihtiyaç duymadan boşamaya hükmedebilirler. Maliki ve Şafiiler, bu şekilde gerçekleşen boşamanın bir bâin talak olacağı içtihadını benimsenmiştir. Bu görüşte olanların delilleri de yukarıdaki rivayettir. Zira Hz. Ali'ye nispet edilen, '*Şayet faydalı olacaksa onları birleştirin, ayrılmalarını gerekiyorsa onları ayırın*' sözü Malikilere göre hüccet kabul edilmiştir. İmam Malik, Hakemlerin eşleri birleştirme ve ayırmaya yetkili olduklarına dair görüşün ilim ehlinde duyduğu en güzel görüş olduğunu ifade etmiştir.³⁸² Netice itibariyle eşler arasında birlik sağlanamayacağı düşüncesi baskınsa hakimlerin boşamaya hükmedebileceği hükmü benimsenmiştir.

Esasında eşlerin yetki verdikleri takdirde hakemlerin boşamaya karar verebilecekleri müçtehitler tarafından ittifakla kabul edilmektedir. İhtilafa sebep olan konu, tarafların boşamaya izin vermemeleridir. Bu durumda anlaşma sağlanamadığı takdirde yine sorunlar olduğu gibi kalmaktadır. Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi, böyle bir durum söz konusu olduğunda Malikilerin görüşünü esas alarak Hakemlerin boşamaya hükmedebileceğini kanunlaştırmıştır. Kanun maddesi şu şekildedir: "*Zevceyn beyninde niza' ve şikak zuhur edip de tarafeynden biri hâkime müracaat ederse hâkim tarafeyn ailelerinden birer hakem tayin eder. Bir veya iki taraf ailesinden hakem tayin olunacak kimse bulunamaz veya bulunup da hakem olacak evsafı hâiz olmazsa hariçten münasiplerini tayin eyler. Bu sûretle teşekkül eden aile meclisi tarafeynin ifâdât ve müdâfaâtını tedkik ile beynlerini ıslâha çalışır. Kabil olmadığı sûretde kusur zevcede ise beynlerini tefrik eder. Ve zevcede ise mehrin tamamı veya bir kısmı üzerine muhâlaa eyler. Hakemler ittifak edemezler ise hâkim evsaf-ı lâzıme hâiz diğer bir heyet-i hâkemiyye veya tarafeyne karabeti olmayan üçüncü bir hakem tayin eyler. Hakemlerin verecekleri hüküm kat'i ve nâ-kâbil-i itirazdır.*"³⁸³

Hukuk-ı Aile Kararnamesi hakemlik müessesesine hayatiyet vermeye çalışsa da klasik fıkıh kaynaklarımızda bu konuya gerektiği gibi yer verilmediği müşahede

³⁸⁰ Mâlik b. Enes, *el-Muvattâ* (1. Baskı) (Thk. Külâl Hasan Ali) Müessesetu'r-Risâle Nâşirûn, Beyrut 2013, Kitâbu't-Talâk, 26.

³⁸¹ Şirbînî, IV, 429.

³⁸² İmam Malik, Kitâbu't-Talâk, 26.

³⁸³ H.A.K., 131.

edilmiştir. Bu durum hakemlik müessesesinin İslam Hukukunda hak ettiği yeri alamadığı tespitini haklı kılmaktadır.³⁸⁴

Şüphesiz ki tahkimin, eşler arasında karşılıklı vuku bulan sorunlarına çözüm olma açısından büyük katkısı olduğunu söyleyebiliriz. Kur'an-ı Kerim, diğer hukuki muamelelerin aksine aile içinde neşet eden geçimsizliklerin çözümünde aile büyüklerini devreye koymasıyla orijinal bir yaklaşım sergilemektedir. Fakat günümüzde eşler arasında çıkan anlaşmazlıkların önemli nedenlerinden birisi de aile büyükleridir. Bu durumda nasıl bir yol izlenmesi gerekir sorusu zihinlerde yer işgal etmektedir. Bundan dolayı günümüzde aile içinde cereyan eden hadiselerin önemli bir kısmı, mahkemelerde çözülmeye çalışılmaktadır. Bu, mahkemelerin iş yükünü arttırmakla birlikte toplumun yapısına da zarar vermektedir. Bunun yanında, mahkemeye intikal eden aile içi bir mesele, problemin çözümünü zorlaşmaktadır. Zira avukatların devreye girmesiyle kendi müvekkilini haklı çıkarmak maksadıyla her türlü mahrem/sır aşikâr olmaktadır. Böylelikle eski birlikteliği yeniden inşa etmek bir yana, mahkeme sonrası eşlerin ezeli iki düşman gibi salondan ayrılmalarına sebebiyet vermektedir. Bu istenmeyen hadiseler çözüm beklemektedir. Kanaatimizce bilhassa ülkemizde, Kur'an-ı Kerim'in beyanına uygun bir şekilde aile içindeki problemlerin genel davalardan ayrılması gerekir. Halkın büyük bir kesiminin itimat ettiği Diyanet İşleri Başkanlığının uhdesinde hukukçular ve psikologlarında bulunduğu ayrıca kanaat önderlerinin de yardımıyla müesses bir nizamın tertip edilmesi gerektiği düşüncesindeyiz. Eşlerin kendilerini daha rahat ifade edebileceği başkasının savunmasına gerek kalmadan, içtenlikle sorunlarını anlatabilecekleri bir ortamın oluşması gerekmektedir. Zaman kaybının önlenmesi, tarafların maddi ve manevi zarara uğramasının engellenmesi açısından böyle bir yapıyı gerekli görmekteyiz. Devletin resmi bir kurumu olan Diyanet İşleri Başkanlığının diğer kurumlardan da faydalanarak bu görevi icra edecek yetkinlikte olduğu inancındayız. Ayrıca bu yapının vereceği kararlar, resmi bir hüviyet kazandığından dolayı bağlayıcı olacaktır. Bu şekilde kurulacak yeni yapıyla birlikte, toplumsal ünsiyetin oluşmasına da katkı sağlanacağı düşüncesindeyiz.

³⁸⁴ Aktan, 12.

SONUÇ

Tevrat'ta dini bir kurum olan aile, İncil'de katlanılması gereken zorunlu bir kötülük olarak telakki edilmiştir. Cahiliye toplumunda ise dini, ahlaki ve hukuki boyutun olmadığı bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle kadınların en tabii haklarının bile ihlal edildiği Cahiliye toplumu bir tarafa, Yahudi ve Hıristiyanlarda da kadının çok sınırlı bir yaşam alanı olduğu görülmektedir. Kadının oldukça dar bir alana hapsedilmesi aile müessesesinin işleyişine de yansımıştır. Fakat İslam insani, içtimai, dini ve hukuki sahada büyük değişimler ortaya koymasıyla birlikte kadın ve aile algısına yeni bir soluk getirmiştir.

Aile müessesesinin İslam'da çok özel bir yeri vardır. Söz gelimi Kur'an-ı Kerim, diğer akitlerin aksine nikahı, misak-ı gâlib şeklinde nitelendirerek bu sözleşmeyi ayrı bir konuma yerleştirdiğini açıkça göstermiştir. Çeşitli ayetlerde aile hayatına dair hukuki ilkeler vazederken aileyi rahmet, meveddet ve sekinet gibi manevi boyutun baskın olduğu unsurlarla da ifade ederek bu yapının derin bir karaktere sahip olduğuna işaret etmiştir.

Hukukun şahıslardan devlete geçmesiyle başlayan süreç, tek yetkinin devletin elinde toplanmasına ve toplumun sorumluluk duygusunun yok olmasına sebebiyet vermektedir. Bhusus manevi ilkelerin yoğunlukta yaşandığı aile müessesesi, bu durumdan olumsuz etkilenmektedir. Kırsal kesimlerde bu sorun ciddi boyutlarda hissedilmese de nüfusun büyük çoğunluğunun yaşadığı kentlerde durum bu şekildedir. Önerilen Kur'anî tedbirler, geriye dönüşü değil sorunları kaynağından çözülmesini teklif etmektedir.

Bu çalışma, Kur'an-ı Kerim'in eşler arasında çıkan anlaşmazlıkları dışarıya taşmadan yine aile içinde çözülmesinin yollarını göstermiştir. Kur'an-ı Kerim, taraflar arasında neşet eden problemleri, uyum ve uzlaşmanın neticesinde karara bağlanmasını talep etmiştir. Şayet anlaşmazlık eşler arasında çözülemediği takdirde başta aile büyükleri olmak üzere, tüm Müslümanlara sorumluluk yüklemiştir. Sorunların tek çözüm yolu olarak yargı yolunun gösterildiği zamanımızda bu çözüm önerileri ayrı bir önem arz etmektedir.

Kur'an-ı Kerim, aile içinde meydana gelen ihtilafları tek tek zikretmeyip sorunun değil çözümün esas alınmasını hedeflemiştir. Esasen ortaya koyduğu hükümlerin temelinde bu anlayış yatmaktadır. Ayrıca aile içi geçimsizlik durumunu zikretmeden önce kadın ve kocanın vazifelerini bildirmiş, görevini yerine getiren erkeği kavvâm, kadını ise sâlihâ olarak nitelendirmiştir. Kadın erkek rollerinin aynileştiği bir ortamda ailedeki düzeni yeniden tesis etmenin yolu, Kur'an-ı Kerim'in çağrısına dönmektir. Öncelikli olarak ailedeki görev ve sorumluluklar, yeniden gözden geçirilip çiftlere hatırlatılmalıdır. Eşlerin, görev sınırları hususunda ortak bir mutabakat oluşturması anlaşmazlıkları büyük oranda ortadan kaldıracaktır. Diğer taraftan İslam bilginlerinin evlilikte aradıkları kefâet (denklik) şartının, yeniden tesis edilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Taraflar arasında vuku bulması muhtemel ayrılıkların belki de ilki, birbirine denk olmayan çiftlerin evlilik hayatına başlamasıdır. Bunun dışında evlilikte, tarafların kararları esas olmakla birlikte aile büyüklerinin de rızası olmalıdır. Zira aile büyüklerinin nezaretinde gerçekleşecek birleşme, eşler arasında sorumluluk duygularının oluşmasına da zemin hazırlayacaktır.

Aile içi problemlerin asgari düzeye indirilmesi için öncelikle her toplumun kendi ürettiği değerler ışığında aile sorununu ele alması gerekir. Her toplumun değer ve kabulleri farklı olduğu için bu konuda ithal çözümler, sorunları çözmek bir yana başka sorunların çıkmasına sebebiyet vermektedir. Bu nedenle ülkemizde aile hukuku alanında yeni bir düzenlemeye ihtiyaç bulunmaktadır. Özellikle boşanmaya varan sebepleri önemli ölçüde bertaraf eden Kur'anî tedbirlerin, boşanma aşamasına gelmiş çiftlere hatırlatılmasını sağlayacak bir mekanizmanın muhakkak katkısı olacaktır.

Ailenin mahrem bir yapı olması, hukukun aile içine sirayetini zorlaştırmakta ve anlaşmazlıkları çözmede çaresiz kalmasına ve tarafların mağdur olmasına sebebiyet vermektedir. Özellikle aile içinde çözilemeyen ihtilafların giderilmesinde öngörülen tahkim müessesesine yeniden hayatıyet kazandırmak hayli önem arz etmektedir. Tarafların samimi bir ortamda sorunlarını rahatlıkla dile getireceği kimsenin savunmasına gerek kalmadan ve aile mahremiyetinin zarar görmeyeceği bir nizamın tertip edilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Diyanet İşleri Başkanlığı uhdesinde kurulmasını önerdiğimiz bu yapının içinde hukukçu, sosyolog, psikolog ve kanaat önderlerinin de yer alacağı ayrıca diğer kurumlardan da destek alınarak taraflar arasında neşet eden problemi yerinde ve mağduriyetlere sebebiyet vermeden çözüme kavuşacağını

düşünmekteyiz. Devletin resmi bir kurumu olması hasebiyle bu müesses yapının vereceği kararlar bağlayıcı olacaktır. Aile ve toplumsal duyarlılığı artırmada önemli görev üstlenecek bu yapının varlığı herkesi memnun edecektir.

KAYNAKÇA

- Acar, H. İbrahim, *İslam Aile Hukuku* (3. Baskı), Ensar, İstanbul 2019.
- _____, “Talâk”, *DİA*, TDV, İstanbul 2010, XXXIX, 496-500.
- Açık, Fatma, *İslam Aile Hukukunda Tahkim Müessesesi ve Hakemin Boşama Yetkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2006.
- Aktan, Hamza “Kur’an’a Göre Boşanma Prosedürü”, *Dini Araştırmalar*, 5(14), 2002, 5-16.
- Alpysbayev, Yergali, Beşer, Faruk, “Kocanın Bir Te’dib Aracı Olarak Nâşize Durumundaki Eşini Darb Etme Yetkisi ve İdarenin Bu Yetkiyi Sınırlandırması”, *Usul İslam Araştırmaları*, Sayı: 33, Nisan 2020, 27-53.
- Ateş, Süleyman, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri* (I-XII), Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1989.
- Aydın, Mehmet Akif, “Aile”, *DİA*, TDV, İstanbul 1989, II. 196-200.
- _____, “Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye”, *DİA*, TDV, Ankara 2003, XXVIII, 231-235.
- Aydın, Mehmet, *Dinler Tarihine Giriş* (7. Baskı), Literatürk Yay., Konya 2015.
- Aydın, Zeynel Abidin, “Nisâ Suresinin 34. Ayeti Bağlamında Evlilik Hayatında Kadının Geçimsizliği Durumunda Uygulanacak Çözümlerden “Darb”a Dair”, *Turkish Studies*, 12(27), 2017, 87-100.
- Bakkaloğlu, M. K. Abdüssamet, Abdüssamet, *Câhiliyye Dönemi Âile Hukuku* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1995.
- Beğavî, Muhyissunne Ebu Muhammed Hüseyin b. Mes‘ud, *Me‘alimu’t-Tenzîl* (1. Baskı) (I-VIII) (Thk. Muhammed Abdullah en-Nemir, Osman Cuma Damiriyye, Süleyman Müslim el-Harş), Dâru Tayyibe, Riyad 1989.
- Beydâvî, Nasruddîn Ebi’l-Hayr Abdullâh b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî eş-Şâfiî, *Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl* (I-V) (Haz. Muhammed Abdurrahman el-Mar‘aşî), Dâru İhyau’t-Türâsi’l-‘Arabî, Beyrut trs.

- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuki İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu* (I-VIII), Özensar Yay., İstanbul tsz.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, *Sahîhu'l- Buhârî* (1. Baskı), Dâru İbni Kesîr, Dımeşk-Beyrut 2002.
- Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. İdrîs, *Keşşâfu'l-Kına' 'an Metni'l-İkna'* (I-VI), Alemu'l-Kütüb, Beyrut 1983.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî, *Ahkâmu'l-Kur'an* (I-V) (Thk. Muhammed es-Sâdık Kamhâvî), Dâru'l-İhyâu't-Türâsil-Arabî, Beyrut 1992.
- Cirit, Hasan, "Vaaz", *DİA*, TDV, İstanbul 2012, XLII, 404-407.
- Cüveynî, İmâmu'l-Harameyn Abdülmelik b. Abdullah b. Yûsuf, *Nihâyetü'l-Matlab fî Dirâyeti'l-Mezheb* (1. Baskı) (I-XX) (Thk. Abdulazîm Mahmûd ed-Dîb), Dâru'l-Minhâc, Beyrut 2007.
- Çeker, Orhan, *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnâmesi* (5. Baskı) (Ed. Ali Öge), Mehir Vakfı Yay., Konya 2017.
- Çelik, Ömer – Öztürk, Mustafa – Kaya, Murat, *Üsve-i Hasene* (I-II), Erkam, İstanbul 2011.
- Derveze, İzzet, *et-Tefsîru'l-Hadîs* (2. Baskı) (I-VII) (Çev.: Mustafa Altınkaya), Ekin, İstanbul 1998.
- Döndüren, Hamdi, "İlâ", *DİA*, TDV, İstanbul 2000, XXII, 61-62.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as b. İshâk el-Ezdî es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvud* (1. Baskı) (Thk. Sâlih b. Abdilazîz b. Muhammed b. İbrahim), Dâru's-Selâm li'n-Neşri ve't-Tavzî', Riyad 1999.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf eş-Şehîd el-Endelûsî el-Ğirnâtî, *el-Bahru'l-Muhît fî't-Tefsîr* (I-XI) (Thk. Şeyh Züheyr Caid), Dâru'l-Fikr, Beyrut 2010.
- Erbay, Celal, "Nafaka", *DİA*, TDV, İstanbul 2006, XXXII, 282-285.
- Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (4. Baskı), Ensar, İstanbul 2013.
- _____, *İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi* (8. Baskı), İFAV, İstanbul 2014.

- Erdoğan, Suat, “İslam Aile Hukukunda Şiddetli Geçimsizlik (Şikâk) Durumunda Hakem Tayini ve Tayin Edilen Hakemlerin Yetkileri”, *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2017, 1(2), 45-57.
- Fayda, Mustafa, “Câhiliye”, *DİA*, İstanbul 1993, VII, 17-19.
- Fîrûzâbâdî, Mecdüddin Muhammed b. Ya‘kûb, *el-Kâmûsu’l-Muhît* (8. Baskı) (Thk. Mektebu Tahkîku’l-Tûrasi fî Müesseseti’r-Risâle), Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 2005.
- Gittins, Diana, *Aile Sorgulanıyor*, (Çev.: Tuna Erdem), Pencere Yay., tsz.
- Gökçe, Birsen, “Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme”, *Hacettepe Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 8(1-2), 1976, 46-67.
- Görgülü, Hasan Ali, *İslam Hukukunda Eşler Arası Sorunlar ve Çözüm Yolları* (1. Baskı), Fakülte Kitabevi Yay., Isparta 2005.
- Günaltay, M. Şemseddin, “Kable’l-İslam Araplarında İctimaî Aile”, *Dârûlfünûn İlahiyat Fakültesi Mecmuası*, 1(4), 1926, 74-104.
- Güneş, Kadir, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Mektep, 1. Baskı, İstanbul 2011.
- Gürkan, Salime Leyla, *Yahudilik* (7. Baskı), İSAM, Ankara 2018.
- Halil b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitabu’l-Ayn* (1.Baskı) (I-IV) (Thk. Abdulhamid Hindâvî), Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut 2003.
- Harman, Ömer Faruk, “Kadın”, *DİA*, TDV, İstanbul 2001, XXIV, 86-94.
- _____, “Semavi Dinlerde Aile”, *Aile Sempozyumu Tebliğler*, Medeniyet Vakfı Yay., 2015, 39-51.
- Hâzin, Alâuddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bağdâdî, *Lübâbü’t-Te’vîl fî Me‘ani’t-Tenzîl (Tefsîru’l-Hâzin)* (1. Baskı) (I-IV) (Thk. Abdüsselâm Muhammed Alî Şâhin), Dâru’l-Kütubi’l-‘İlmiyye, Beyrut 2004.
- Heyet, *Kur’an-ı Kerim Meâli* (3. Baskı) (Haz.: Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrııcı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş), DİB, İstanbul 2017.

- _____, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (7. Baskı) (I-V) (Haz.; Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrıç, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş), DİB, Ankara 2020.
- Hîn, Mustafa – Buğa, Mustafa - Şerbecî, Ali, *Büyük Şafii Fıkhı* (I-IV) (Çev.: Ali Arslan), Huzur Yay., İstanbul 2014.
- Itr, Nureddin, *Bulûğu'l Meram Şerhi* (2. Baskı) (I-IV) (Çev.: Ahmet Efe, Fatih Mehmet Albayrak, Ahmet Hamdi Yıldırım, Nureddin Yıldız), Tahlil, İstanbul 2015.
- İbn Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah, *Ahkâmu'l-Kur'ân* (3.Baskı) (I-IV) (Thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* (I-XXX) ed-Dâru't-Tûnusiyye li'n-Neşr, Tunus 1984.
- İbn Atıyye, Kâdı Ebû Muhammed Abdulhak b. Ğalib el-Endelûsî, *el-Muharreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz* (I-VI) (Thk. Abdüsselâm Abduşşâfi Muhammed), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2001.
- İbn Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemalüddîn Abdurrahman b. Alî b. Muhammed el-Kureyşî el-Bağdâdî, *Zâdu'l-Mesîr fî 'İlmi't-Tefsîr* (1. Baskı), Dâru İbn Hazm, Beyrut 2002.
- İbn Fâris, Ebû'l-Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa* (1. Baskı) (I-VI) (Thk. Abdusselam Muhammed Hârûn), Dâru'l-Fikr, Beyrut 1979.
- İbn Feres, Ebû Muhammed Abdulmun'im b. Abdirrahîm el-Endelûsî, *Ahkâmu'l-Kur'an* (1. Baskı) (I-III) (Thk. Münciye bint. El-Hâdî en-Nakrî es-Sevâiyihî), Dâru ibn Hazm, Beyrut 2006.
- İbn Hümâm, Kemaluddîn Muhammed b. Abdilvâhîd es-Sivâsî el-İskenderî, *Şerhu Fethu'l-Kadîr* (1. Baskı) (I-X) (Tal. ve Thr. Abdurrezzâk Gâlib el-Mehdî), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kureyşî ed-Dimeşkî, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-'Azîm* (1. Baskı), Dâru İbn Hazm, Beyrut 2000.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Ebû Muhammed Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed el-Makdisî el-Cemmâ'illî ed-Dimeşkî es-Sâlihî el-Hanbelî, *el-Muğnî* (3. Baskı)

- (I-XV) (Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Abdulfettâh Muhammed Hulv), Dâru Âlemi'l-Kütüb, Riyad 1997.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvinî, *Sünenu İbn Mâce* (2. Baskı) (Thk. Raid b. Sabri b. Ebî Alfe), Dâr'ul-Hadâratı li'n-Neşri ve't-Tavzi', Riyad 2015.
- İbn Manzûr, Cemaluddin Muhammed b. Mukerrem, *Lisânu'l-Arab* (I-XV), Dâr Sader, Beyrut tsz.
- İbn Rüşd, Ebü'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Hafîd, *Bidâyetü'l-Müctehîd ve Nihâyetü'l-Muktesîd* (1. Baskı) (I-IV) (Thk. Muhammed Subhî Hasan Hallâk), Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire 1415.
- İzzetbegoviç, Aliya, *Doğu Batı Arasında İslam* (4. Baskı) (Çev.: Salih Şaban), Yarın, İstanbul 2012.
- Karaman, Hayrettin, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku* (17. Baskı) (I-III), Ensar, İstanbul 2014.
- _____, *İslam'da Kadın ve Aile* (3. Baskı), Ensar, İstanbul 2008.
- Kâsânî, Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd, *Bedâi'u's-Sanâi' fî Tertîbi's-Şerâi'* (2. Baskı) (I-X) (Thk. Ali Muhammed Muavvad-Âdil Ahmed Abdulmevcûd), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- Kevser Kâmil Ali - Salim Öğüt, “Çok Evlilik”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1993, VIII, 365-369.
- Koçyiğit, Talât, *Kur'an-ı Kerim Meal ve Tefsiri* (1. Baskı) (I-VII), TDV, Ankara 2016.
- Komisyon, *Dinî Kavramlar Sözlüğü* (3. Baskı), DİB, Ankara 2007
- Köse, Saffet, “Aile Hukuku”, *İslam Hukuku* (9. Baskı) (Ed. Talip Türcan), Grafiker Yay., Ankara 2020.
- _____, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu* (5. Baskı), Mehir Vakfı Yay., Konya 2016.
- _____, “Hülle”, *DİA*, TDV, İstanbul 1998, XVIII, 475-477.

- Kurt, Abdurrahman, “Aile ve Din”, *Din Sosyolojisi* (2 Baskı) (Ed. Niyazi Akyüz - İhsan Çapcıoğlu), Grafiker Yay., Ankara 2013.
- Kurtubî, Ebî Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr, *el-Câmi' li-Ahkâmî'l-Kur'an ve'l-Mübeyyinu lemâ Tedammenehû Mine's-Sünneti ve Âyi'l-Furkân* (1. Baskı) (I-XXIV) (Thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2006.
- Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil)* Kitabı Mukaddes Şirketi-Yeni Yaşam Yay., Kore 2014.
- Kutub, Seyyid, *Fizılâli'l-Kur'an* (I-XVI) (Ter.: İ. Hakkı Şengüler - M. Emin Saraç - Bekir Karlığa), Hikmet Yay., İstanbul tsz.
- Küçük, Abdurrahman, Günay Tümer, M. Alparslan Küçük, *Dinler Tarihi* (4. Baskı), Berikan Yayınevi, Ankara 2014.
- Mâlik b. Enes, *el-Muvattâ* (1. Baskı) (Thk. Külâl Hasan Alî), Müessesetu'r-Risâle Nâşirûn, Beyrut 2013.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr, *Te'vilâtü'l Kur'an* (1. Baskı) (I-XVII) (Ed. Yusuf Şevki Yavuz, Çev.: Kemal Sandıkçı), Ensar, Ankara 2016.
- Mâverî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî, *el-Hâvi'l-Kebîr* (1. Baskı) (I-XVIII) (Thk. Ali Muhammed Muavvad-Âdil Ahmed Abdulmevcûd), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1994.
- Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'an* (I-VII) (Ter.: Muhammed Han Kayanî – Hamdi Aktaş – Nazife Şişman – Yusuf Karaca – İsmail Bosnalı – Ali Ünal), İnsan, İstanbul 1986.
- Mevsîlî, Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd el-Hanefî, *Kitâbu'l-ihitiyar li't- Ta'lili'l-Muhtâr* (7. Baskı) (I-V), Dâru'l- Ma'rife, Beyrut 2015.
- Meydânî, Abdulganî el-Ğuneymî, *el-Lübâb fi Şerhi'l-Kitâb* (I-III), byy.
- Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman* (1.Baskı) (I-V) (Thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte), Müessesetu't-Târîhu'l-Arabî, Beyrut 2002.
- Müslim, b. el-Haccâc, Ebu'l-Hüseyn el-Kuşeyrî en-Neysâbûrî, *Sahîhu Müslim* (1. Baskı) (I-V), Dâr'ul Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1991.

- Nesefî, İmam Ebî Berekât Abdillâh b. Ahmed, *Kenzü'l-Dekâik* (1. Baskı) (Thk. Sâid Bektaş), Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye-Dâru's-Sirâc, Medine 2011.
- _____, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl* (I-III) (Thk. Yûsuf Ali 87-100.), Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, Beyrut 1998.
- Polat, Emannullah, ““Kavvâmûn” İfadesi Çerçevesinde Kocanın Karsını Te'dîbi”, *Ekev Akademi Dergisi*, 18(59), 2014, 355-374.
- Râğıb el-İsfehânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'an* (Thk. Muhammed Seyyid Keydanî), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut tsz.
- Râzî, Fahrüddîn Ebû Abdullah Muhammed b. 'Ömer b. el-Hasan b. el-Huseyn et-Teymî, *Mefâtihu'l-Ğayb* (1. Baskı) (I-XXXII), Dâru'l-Fikr, Beyrut 1981.
- Roland de Waux, *Yahudilikte Aile* (Çev.: Ahmet Güç), Arasta Yayınları, Bursa 2003.
- Sâğircî, Esad Muhammed Sâid, *Delilleriyle Hanevî Fıkhu* (Ter. Halil Aldemir, Savaş Kocabaş, Soner Duman), Karınca-Polen, İstanbul 2010.
- Sarıçam, İbrahim, “Hz. Peygamber Dönemi” *İslam Tarihi* (1. Baskı) (Ed. Eyüp Baş), Grafiker, Ankara 2012.
- Sibai, Mustafa, *İslama ve Garblılara Göre Kadın* (Çev.: İhsan Toksarı), Nidâ Yay., İstanbul 1969.
- Suyûtî, Celâluddîn Ebû Abdurrahman, *Lübâbü'n-Nuķûl fî Esbâbi'n-Nüzûl* (1. Baskı), Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, Beyrut 2002.
- Şâfiî, Muhammed b. İdrîs, *el-Ümm* (1. Baskı) (I-XI) (Thk. Rıfat Fevzî Abdulmuttalib), Dâru'l-Vefâ, Mensura 2001.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-Kadîr* (4. Baskı), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2007.
- Şimşek, M. Sait, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri* (I-V), Beyan, İstanbul 2012.
- Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed el-Hatîb, *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Me'anî Elfâzi'l-Minhâc* (I-VI) (Thk. Ali Muhammed Muavvad-Âdil Ahmed Abdulmevûd), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2000.

- Taberî, Ebû Ca'fer b. Cerîr, *Câmi'ul'Beyân 'an Tefsir-i Âyi'l-Kur'ân* (1. Baskı), (I-XXVI) (Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî), Dâru Hicr, Kahire 2001.
- Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre, *Sünenü't-Tirmizî* (2. Baskı) (I-V) (Thk. Merkezü'l-Buhûsi ve Tekniyeti'l-Ma'lûmât), Dâru't-Tasîl, byy., 2016.
- Udeh, Abdülkadir, *İslam Ceza Hukuku ve Beşerî Hukuk* (I-II) (Ter. Akif Nuri), İhya Yay., İstanbul 1977.
- Ülken, Hilmi Ziya, *Sosyoloji Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969.
- Ünal, Asife, “Yahudilikte Evlilik Anlayışı ve Evlilik Törenleri” *Bütün Yönleriyle Yahudilik (Uluslararası Sempozyum)*, Dinler Tarihi Araştırmaları-VIII, 2012, 673-693.
- Vehbî, Mehmet, *Hulâsatül Beyân fî tefsîr'il- Kur'an* (4. Baskı) (I-XVI), Üçdal Neşriyat, İstanbul 1967.
- Wach, Joachim, *Din Sosyolojisi*, (Çev.: Ünver Günay), İFAV, İstanbul 1995.
- Yaman, Ahmet, *Ahlak ve Hukuk Ekseninde Aile Hayatımız* (2. Baskı), DİB, Ankara 2018.
- Yasdıman, Hakkı Ş., “Yahudi Dininde Ailenin Yeri”, *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı XIII-XIV, 2001, 241-266.
- Yaylalı, Davut, *İslam Hukukunda Sulh*, byy., İstanbul 1993.
- Yazar, Eşref, *İslam Aile Hukukunda Eşler Arasındaki Geçimsizlik ve Çözümü (Nüşuz)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2007.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili Tefsiri* (5. Baskı) (sd.: Lütfullah Cebeci - Sadık Kılıç - Orhan Atalay), Akçağ, Ankara 2015.
- Yıldırım, Mustafa, “Tahkîm”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2010, XXXIX, 411-413.
- Yüksek, Ali, *İslam Aile Hukukunda Boşanma Çeşitleri ve Üç Talak* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011.

Zebîdî, Muhammed Murtazâ el-Hüseynî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs* (I-XL) (Thk. Terzî, Hicâzî, Tahâvî, Azbâvî), Matba'atü Hükûmeti'l-Kuveyt, Kuveyt 1975.

Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Carullah Mahmud b. Ömer, *Tefsîru'l-Keşşâf 'an Hakâiki't-Tenzil ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vil* (3. Baskı), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2009.

Zuhaylî, Vehbe, *el-Fıkhu'l-İslamî ve Edilletuhû* (2. Baskı) (I-VIII), Dâru'l-Fıkr, Dımeşk 1985.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Abdurrahim ÇELENK
Doğum Yeri ve Tarihi	
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi / İlahiyat Fakültesi
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi / Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller	Arapça
Bilimsel Faaliyetleri	----
İş Deneyimi	
Stajlar	----
Projeler	----
Çalıştığı Kurumlar	Milli Eğitim Bakanlığı
İletişim	
E-Posta Adresi	
Tarih	27.07.2021